Elemente sintactică

Manual
pentru profesorii
de limba română
Editura didactică şi pedagogică Bucureşti — 1972

JNTRODUCERE

Redactor: proî. *Magdalena Panaitiu* Tehnoredactor : *N. Atanasiu* Coperta : *Ion Drăgan*

Sectorul gramaticii în care ultimele decenii au marcat înnoiri radicale, spectaculoase, este sintaxa. Fenomenul priveşte însă teoria sintaxei, sintaxa teoretică, şi nu aplicarea ei în metodologia predării limbilor. Constatarea aceasta, valabilă nu numai pentru învăţămîntul din ţara noastră, reflectă continuarea unei stări de lucruri cu un caracter aproape tradiţional: ruptura dintre *lingvistică* şi *didactică.*

Fireşte, multă lume se întreabă de ce nu depăşim mai repede situaţia amintită şi de ce, de exemplu, manualele de limba română continuă să fie elaborate ca şi cum n-ar exista lingvistica structurală, transformaţională, matematică. Cauzele sînt mai multe şi greu de înlăturat:

— Dintre profesorii de limba română, un procent regretabil de mare nu au cunoştinţe de lingvistică modernă sau se mulţumesc cu cîteva noţiuni vagi, extrase din articolele de popularizare şi nu de la sursă. (în legătură cu faptul acesta, nu ne putem reţine surprinderea că editurile noastre n-au publicat traducerea lucrărilor clasice ale lingvisticii noi[1]: nu-i avem încă tipăriţi în româneşte pe Ferdinand de Saussure, Leonard Bloomfield, Louis Hjelmslev, Z.S. Harris, Roman Jakobson, Noam Chomsky.)

— Circulă încă părerea — susţinută şi de unii profesori de limba română — că lingvistica modernă nu face decît să reformu-Seze, mai complicat şi într-o terminologie rebarbativă, ceea ce gramatica şcolară spune simplu şi pe înţelesul tuturor .în comparaţie

[1] O excepţie: Andre Martinet, *Elemente de lingvistică generală,* Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

cu alţi oameni de ştiinţă, lingviştii au, din acest punct de vedere^ o situaţie mult mai proastă : li se contestă dreptul la o terminologie de strictă specialitate, pentru că nu se înţelege că ea corespunde unei reţele de noţiuni necunoscute marelui public de intelectuali. şi adesea greu de explicat concis, simplu şi „pe înţelesul tuturor".

— Circulă de asemenea părerea că lingvistica nouă este o operă» de speculaţie pură, foarte departe de problemele practice ale limbajului : „Simple teorii, a căror utilitate n-a fost încă demonstrată!". Deşi nu subscriem la această opinie, trebuie să recunoaştem că* specialiştii români în lingvistica modernă n-au arătat, cel puţin pînă acum, decît un interes sporadic şi foarte vag pentru modul în care se predau limba română şi limbile străine în învaţamîntul de cultură generală. Nici în învaţamîntul filologic superior nu s-a generalizat predarea limbii române după cursuri într-adevăr moderne.

— Există şi profesori dispuşi sau chiar dornici să ţină seama.[1] de cuceririle recente ale ştiinţei limbii. Dar imediat ce pătrund-în universul acestei ştiinţe, rămîn stingheriţi şi dezorientaţi de varietatea teoretică şi metodologică, de polemicile — uneori: violente ■— dintre susţinătorii diverselor poziţii[1]. Care teorie, care-metodă e preferabilă ? Nu e oare mai cuminte să mai zăbovim un timp cu preluarea şi aplicarea noutăţilor, pînă cînd lingviştii se vor pune de acord între ei ?

Nu e locul să enumerăm aici noţiunile şi procedeele de analizai gramaticală ale lingvisticii moderne care ar putea înlocui cu succes tiparele acceptate de autorii manualelor de gramatică în *uz* la noi. Nu vom examina nici laturile vulnerabile ale Gramaticii Academiei — lucrare tradiţionalistă de valoare incontestabilă —,.

[1] Pentru o informare sumară a cititorului, trimitem la Al. Graur,. S. Staţi, Lucia Wald, *Tratat de lingvistică generală,* Ed.

Academiei, Bucureşti, 1971, pp. 59—165 şi la primul capitol din S. Marcus, Ed. Nicolau,, S. Staţi, *Introducere In lingvistica matematică,* Ed. ştiinţifică, Bucureşti,. 1966.

pe care mulţi profesori din învaţamîntul mediu o consideră un model încă nedepăşit. Ne mulţumim deocamdată să formulăm cîteva idei generale, legate de studiul tradiţional al sintaxei :

(a) Unităţile gramaticale sînt definite după mai multe criterii simultan, ceea ce duce la confuzii, la clasificări vicioase şi la definiţii în care faptele de limbă supuse analizei se încadrează uneori foarte aproximativ şi adesea deloc. Tocmai de aceea elevii învaţă greu teoria gramaticii şi o consideră o materie neinteresantă ;

(b) Deşi, în virtutea tradiţiei, gramatica e un studiu al formelor limbii, în sintaxă ideea de formă (mod de organizare, structură) se conturează foarte vag;

(c) Studiul sintaxei nu e corelat cu acela al lexicului, cu toafe-că unitatea de bază a sintaxei, *cuvîntul,* e în acelaşi timp unitatea de bază a lexicologiei; între sensul sau sensurile cuvîntului şi diferitele modalităţi de utilizare a sa în reţeaua structurală a propozt
ţiei există o legătură care trebuie pusă în lumină ;

(d) Noţiunile privind *conţinutul sintactic* sînt puţine şi nesistematizate ; se neglijează varietatea acestui conţinut, existenţa mai multor nivele de semantică sintactică, ca şi faptul că, întocmai ca în domeniul vocabularului, în sintaxa oricărei limbi avem a face cu construcţii sinonime şi omonime;

(e) în analiza faptelor sintactice se neglijează o dimensiune importantă : aceea a stilului. Aplicarea permanentă, universală a dihotomiei „corect-incorect" face să se piardă din vedere stratificarea stilistică a limbii române: ceea ce e „corect" într-un stil nu sună bine în altul; sintaxa limbii vorbite nu e totdeauna conformă cu sintaxa limbii scrise; anumite particularităţi sintactice găsite la poeţi de mare prestigiu nu pot fi totuşi transplantate în limbajul uzual etc. Dar şi în interiorul aceluiaşi stil, dihotomia „corect-incorect" se dovedeşte insuficientă, căci există construcţii cu grade diferite de corectitudine. (Noţiunea de „grad de gramaticalitate" apar-
ţine uneia din şcolile lingvistice cele mai noi[1], numită teoria gramaticilor generativ-transformaţionale.)

Cine este de acord cu afirmaţiile de mai sus îşi dă seama că, în predarea gramaticii limbii române, sînt multe lucruri de corectat şi de adăugat. După toate probabilităţile, dificultăţile vor li mari, dar nu credem că e bine să amînăm mereu rezolvarea lor.

Lucrarea aceasta[2] este o încercare de a prezenta structura sintactică a limbii române dintr-un unghi care diferă într-o măsură apreciabilă de perspectiva tradiţională, aşa cum e ilustrată de manualele de limba română şi de *Gramatica Academiei.* Ţinem să precizăm de la început că nu e vorba deocontradicţie în raport cu aceste lucrări, de contestarea şi anularea rezultatelor obţinute prin analiza sintactică uzuală. Poziţia pe care de-am situat *nu se opune celei tradiţionale,* încercînd s-o minimalizeze şi s-o elimine, ci are — cel puţin în concepţia noastră — un *^caracter complementar.* Frecventarea studiilor de lingvistică structurală româneşti şi străine şi efectuarea unui număr de cercetări proprii ne-au creat convingerea că în analiza sintactică adaptată la nivelul elevilor se pot obţine cîştiguri reale nu prin răsturnări spectaculoase, nu prin negarea tradiţiei gramaticale şi prin impunerea unei terminologii în întregime noi, ci prin introducerea treptată şi într-un limbaj cît se poate de explicit a elementelor de lingvistică modernă. Această tactică ecea mai convenabilă; din mai multe motive : mai întîi, pentru că rezistenţa pe care o opune obişnuinţa, rutina, este în domeniul nostru remarcabilă ; în al doilea rînd, pentru că eficacitatea „noutăţilor" nu poate fi dovedită decît în experienţa multor ani de predare, cînd practica poate corecta şi infirma multe din propunerile teoreticienilor lingvisticii; în al trei-

[1] Din literatura românească inspirată de această şcoală, cităm Em. Vasiliu, S. Golopentia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române,* £d. Academiei, Bucureşti, 1970. Vezi şi Al. Graur, S. Staţi, Lucia Wald, *iucr. cit.,* pp. 70—71, 134—140.

[2] într-o primă formă, ea a fost publicată în volumul S. Staţi, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice şi stilistice,* Ed. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1970.

lea rînd — şi credem că acesta e motivul principal — pentru că *teoreticienii nu pot oferi un sistem modern şi unic de cercetare a sintaxei,* pe care profesorii de limba română ar trebui doar să-1 înveţe şi să-1 aplice. Acest sistem nou trebuie creat de aici înainte, ca rod al întîlnirii dintre cei care predau limba română şi cei care o studiază teoretic, în lumina şcolilor actuale de lingvistică — destul de numeroase şi deosebite între ele. Este evident că o atare colaborare cere timp şi că orice semn de grabă violentă sau polemică din partea teoreticienilor entuziaşti e sortită eşecului.

Nu propunem deci un model gata elaborat, ci un mănunchi de sugestii. Cititorii îşi vor da seama, secţiune cu secţiune şi paragraf cu paragraf, că propunerile noastre nu-i obligă să renunţe-la tot ce acceptau pînă acum, ci îi îndeamnă să reflecteze la analizai uzuală, s-o completeze, să-i descopere

lacunele şi imperfecţiunile,, să propună ei înşişi unele înnoiri.
în expunerea noastră, accentul cade pe descrierea tipurilor de relaţii şi pe evidenţierea însuşirilor combinatorii ale unităţilor sintactice. Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire, categoriile-gramaticale (gen, caz etc), precum şi clasificarea semantică a* părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor subordonate se considera cunoscute din manuale şi din *Gramatica Academiei.*
La baza prezentei lucrări stau cîteva din principiile expuse în studiul nostru *Teorie şi metodă în sintaxă,* 1967; traducerea italiană a apărut în 1972, la editura „II Mulino" din Bologna[1]. Aici, cititorul interesat găseşte o discuţie mai amplă şi bibliografia (românească şi străină) a problemelor. Dintre lucrările româneşti cu orientare structuralistă apărute după ce am încheiat redactarea volumului menţionat, considerăm necesar să cităm aici următoarele cărţi:
Elemente de lingvistică structurală (volum colectiv, redactor responsabil I. Coteanu), Bucureşti, 1967 ;
[1] Pe lîngă modificări de detaliu şi unele adaosuri bibliografice, versiunea italiană cuprinde un capitol inedit, consacrat gramaticii generativ-trans-formaţionale, cel mai nou şi mai viu discutat model de teorie sintactică-
Valeria Guţu-Romalo, *Morfologie structurală a limbii române,* Bucureşti, 1968:
Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane,* Bucureşti, 1967;
Măria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard,* Bucureşti, 1968 ;
Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc,* Bucureşti, 1970 ;
Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transţorma-ţională a limbii române,* Bucureşti, 1970 .
Menţionăm pe scurt principalele deosebiri dintre descrierea propusă de noi şi concepţia curentă :
a) Se introduce noţiunea de enunţ, comunicarea lingvistică de-sine-stătătoare. Enunţul are îie structura de propoziţie, fie structură de frază. Mai rar, enunţul nu poate fi analizat în părţi de propoziţie (n-are structură prepoziţională), de exemplu un răspuns ca : *Da.*
b) Se explică diferenţele dintre cuvînt ca unitate lexicală şi cuvînt ca unitate sintactică.
c) Un studiu nou, schiţat numai, este acela al valenţelor. însuşirea unui cuvînt de a se combina în propoziţie cu alt cuvînt şi, în frază, cu o propoziţie se numeşte *valenţă.* Fiecărei părţi de vorbire îi este specific un anumit număr de valenţe, din care în enunţ sînt satisfăcute una sau mai multe. Totalitatea valenţelor unui cuvînt formează un *spectru de valenţe.* între anumite valenţe există incompatibilitate: satisfacerea valenţei X împiedică satisfacerea valenţei Y. Se impun comparaţii interesante, de exemplu între spectrul de valenţe al adjectivului propriu-zis şi acela al adjectivelor pronominale. Cercetarea valenţelor pune în evidenţă caracterul sintactic neomogen al cuvintelor ce formează o parte de vorbire ; de exemplu, există deosebiri de spectru combinatoriu între categoriile de pronume. La cuvintele polisemantice, diferenţele de sens lexical se asociază uneori cu diferenţe sintactice (valenţele

diferă de la un sens la altul). Satisfacerea unor valenţe este obligatorie în anumite structuri sintactice, ceea ce creează categoria determinanţilor obligatorii. Delimitarea dintre *locuţiune* şi *îmbinare liberă de cuvinte* este o dificultate binecunoscută a analizei gramaticale ; am propus o rezolvare a ei utilizînd criteriul valenţelor termenilor componenţi ai grupului în discuţie.
d) Relaţiile sintactice, atît în propoziţie cît şi în frază, sînt următoarele patru : *subordonarea, coordonarea, relaţia predicativă* şi *relaţia apoziţională.* Exemplele analizate de noi în lucrare arată că apoziţia nu poate fi tratată ca o specie de atribut; relaţia apoziţională se aseamănă atît cu subordonarea, cît şi cu coordonarea, dar nu se confundă cu nici una din ele.
e) în propoziţie, termenii unei relaţii sintactice au o organizare mai simplă sau mai complicată. Am stabilit următoarele patru categorii : termen *simplu* (format dintr-un singur cuvînt sau din-tr-o locuţiune), termen *complex* (format dintr-o „unealtă gramaticală", de regulă o prepoziţie, urmată de un cuvînt sau o locuţiune cu „sens lexical deplin"; de exemplu, complementul din propoziţia *se duce la şcoală),* termen multiplu (format din mai multe cuvinte coordonate sau din mai multe grupuri prepoziţionale coordonate ;■ de exemplu, numele predicativ din *casa e înaltă şi solidă),* termen *dezvoltai* (format din mai multe cuvinte necoordonate, dintre care minimum două nu sînt „unelte gramaticale" ; de pildă, un complement temporal ca *de azi înainte).*
f) Grupul sintactic descris în mod obişnuit ca „propoziţie subiectivă — propoziţie regentă" şi încadrat la relaţia de subordonare e prezentat de noi ca un exemplu de relaţie predicativă, ai cărei

termeni sînt propoziţia subiectivă şi propoziţia predicat.
g) O problemă importantă de semantică gramaticală, compararea enunţurilor din punctul de vedere al *sinonimiei* şi *omonimiei,* îşi găseşte pentru prima oară locul într-o sintaxă a limbii române.
Descrierea structurilor sintactice utilizată de noi oferă posibilitatea unor exerciţii de un tip, fireşte, deosebit de cele intrate în tradiţie. De exemplu, exerciţii de descoperire a valenţelor
cM
V."-
satisfăcute într-o propoziţie, urmate de exerciţii constînd în amplificarea propoziţiei cu cuvinte care să satisfacă alte valenţe (încercarea de amplificare poate duce la descoperirea unor incompatibilităţi), exerciţii de înlocuire a substantivelor prin pronume şi invers, cu scopul de a dovedi că, deşi se spune că pronumele e un substitut al substantivului, înlocuirea nu se poate efectua în orice enunţ, din cauza diferenţei de însuşiri combinatorii dintre cele două părţi de vorbire; comparaţii între spectrele combinatorii ale cuvintelor omonime; punerea în lumină a unor diferenţe de însuşiri combinatorii între diversele sensuri ale aceluiaşi cuvînt; exerciţii de transformare a unei construcţii sintactice în construcţii sinonime etc. Observîndu-se că numeroase propoziţii pot fi reduse la aceeaşi schemă a organizării sintactice [de exemplu propoziţiile *prietenii au venit la noi* şi *copiii se joacă în curte* actualizează schema «subst. 'Nom.4—t-vb. pred.<-(prep.«-pron. Ac.)»], se ajunge la noţiunea de echivalenţă sintactică a propoziţiilor.
Asemenea exerciţii dezvoltă imaginaţia elevului, îi îmbogăţesc posibilităţile de exprimare, îl duc la o înţelegere mai profundă *0.* cuvîntului. Ele reclamă un efort sporit de abstractizare, dar analogiile care se pot sugera cu unele tipuri de analiză — încă mai abstracte —practicate la alte obiecte de studiu (algebră, geometrie, ichimie) trezesc interesul elevului şi-1 fac capabil de acest efort. Aceste exerciţii au în plus avantajul că nu contrazic gramatica tradiţională ; efectuîndu-le, elevii nu vor simţi nici o neconcordanţă supărătoare cu noţiunile teoretice predate conform uzului tradiţional.
în încheiere, sperăm că pasiunea comună pentru problemele pe care le dezbatem în această lucrare va îndemna pe colegii noş-Iri să ne comunice obiecţiile şi sugestiile lor, oricînd binevenite,

Secţiunea A: ENUNŢUL

§ 1. Ramura gramaticii numită sintaxă se ocupă de enunţuri. Analiza sintactică descompune succesiv enunţul în părţi din ce în ce mai simple, pînă se ajunge la unităţile sintactice cele mai mici, care sînt cuvintele. Avem deci de-a face cu un lanţ de descompuneri ; întregul iniţial este enunţul, fragmentul minimal este cuvîntul. în cursul operaţiilor de analiză, se fac observaţii privind forma şi sensul elementelor care se combină, se cercetează relaţiile. dintre părţile care formează un întreg.
§ 2. Prima operaţie cerută de analiza sintactică e *itn'parfireW textului în enunţuri.* Este o operaţie aproape mecanică, pe care o realizăm uşor, graţie punctuaţiei observate în text şi cîtorvff' reguli simple. împărţirea textului în enunţuri este *o operaţie preliminară,* căci analiza sintactică propriu-zisă se aplică enunţurilor*, •
Enunţul începe cu un cuvînt cu iniţială majusculă ; la sfî'rşf--tul enunţului se pune un semn principal de punctuaţie (puncta semnul întrebării, semnul exclamării). în cuprinsul acestei sec-* ţiuni se va arăta însă că nu totdeauna un semn principal de pun<f-" tuaţie marchează graniţa dintre două enunţuri. Mai rar, graniţa dintre două enunţuri e marcată prin punct şi virgulă ; în acest caz, enunţul al doilea începe cu un cuvînt cu iniţială minusculă»
[1] Este adevărat că există şi grupări de enunţuri formate din cel puţii? două enunţuri legate prin înţelesul lor. Cîteodată această legătură e exprimată şi prin mijloace formale (vezi *§* 11). Cu unele excepţii, identificarea» acestor macrounităţi sintactice e dificilă, de aceea însăşi existenţa lor poate-fi pusă la îndoială. Despre grupări de enunţuri va fi vorba extrem de rar în lucrarea de faţă.

Un exemplu de acest fel îl găsiţi chiar în frazele precedente : Enunţul 1 : Mai rar, graniţa dintre două enunţuri e marcată prin punct şi virgulă.
Enunţul 2 : în acest caz, enunţul al doilea începe cu un cuvînt cu iniţială minusculă.
Iată un text format din trei enunţuri despărţite prin punct şi virgulă :
Cîntarea se sţîrşî, nu mai reîncepu; revenii în sine-mi cu farmecul în suflet; mă retrasei. (Hogaş, O, 94)
Nu există nici o regulă care să precizeze cînd utilizăm **punctul** şi cînd **punctul** şi virgula. Este însă evident că enunţurile despărţite prin punct şi virgulă sînt legate semantic între ele, ceea ce nu e totdeauna valabil pentru două enunţuri despărţite prin punct.

La graniţa dintre două enunţuri se mai întîlnesc **două puncte** şi **virgula,** în următoarele condiţii: Enunţul care ne avertizează că va urma un pasaj în vorbire directă se desparte de acesta prin două puncte, iar enunţul în vorbire directă începe cu literă mare:

Calul lui Harap Alb îndată se răpede şi el la spîn, şi-i zice:

— Păn-aici, spînule! (Creangă, O, 232)

Dacă enunţul conţinînd un verb „dicendi" *(a zice* sau un sinonim al său, *a întreba, a răspunde* şi alte echivalente) se aşază după enunţul în vorbire directă, între cele două enunţuri se pune virgulă, semnul întrebării sau semnul exclamării (în funcţie de intonaţie), iar enunţul al doilea începe cu literă mică :

Dormeai tu mult şi bine, Harap Alb, de nu eram eu, zise fata împăratului Roş. (Creangă, O, 233) *Da ce-ai uitat, dragul tatei, de te-ai întors înapoi ? zise craiul cu mirare.* (Creangă, O, 187)

12

Foarte frecvent, enunţul cu verb „dicendi" este plasat între -virgule în mijlocul enunţului în vorbire directă[1] :

Moş Ioane, zise acum boierul cam tulburat de multă oboseală, ia spune dumneata, în legea dumitale, cum ai înţeles. (Creangă, O, 90)

§ 3. Punctuaţia oglindeşte anumite caracteristici ale pronunţării (ridicarea, coborîrea vocii — în genere, variaţiile de înălţime), în funcţie de acestea s-ar putea pune problema împărţirii **vorbirii** în enunţuri. întrucît însă, prin tradiţie, analiza sintactică predată în şcolile generale[2] se ocupă de enunţurile scrise, nici manualul de faţă nu va avea în vedere enunţurile vorbite.

Trebuie să arătăm că, în general, atenţia lingviştilor s-a îndreptat mai mult asupra limbii scrise decît asupra limbii vorbite. Cercetări mai recente, care au analizat vorbirea cu toate caracte-risticile ei fonetice şi au prelucrat, de exemplu, dialoguri banale din conversaţia de fiecare zi, înregistrate pe bandă de magnetofon, au arătat cît este de greu —■ cel puţin pentru moment — să se determine graniţele dintre două enunţuri rostite imediat unul după altul de aceeaşi persoană. S-a văzut cu această ocazie că *pauza relativ lungă* şi *tonul coborttor,* socotite de obicei ca semne (indicii) ale sfîrşitului de enunţ declarativ sau *pauza relativ lungă* şi *tonul ascendent,* considerate indicii ale sfîrşitului de enunţ interogativ, au o valoare mult mai mică decît se credea. în vorbirea obişnuită se întîmplă uneori să facem pauze mai lungi în *interiorul enunţului* decît *între două enunţuri*; există enunţuri declarative care nu se termină coborînd vocea şi enunţuri interogative care se termină cu un ton descendent. Nici criteriul înţelesului nu e suficient de

1 Uneori virgula e asociată cu pauza :

— Ascultă-ncoace, — zice, — colonele, Începi cu cîte doi, cu clte unul ? (Arghezi, *1907,* 19)

2 In realitate, această limitare e valabilă de obicei şi pentru învăţămîntul :superior.

sigur pentru a stabili unde se încheie un enunţ şi începe altul. Iată, deci, şi alte motive care ne-au îndemnat să ne limităm în lucrarea de faţă la texte, pentru că aici, cu unele excepţii[1], putem efectua cu uşurinţă descompunerea în enunţuri.

§4. Enunţul este o comunicare întreagă, de-sine-stătătoare, un text care poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor completări:

Suma unghiurilor unui triunghi este de 180 de grade.

Bucureşti este capitala României.

Nu mai întîrzia nici o clipă!

Cînd a avut loc bătălia de la Mirăslău ?

etc, etc.

Se comunică — aşa cum s-a văzut din exemple — fie informaţii, constatări, fie ordine (sfaturi, îndemnuri), fie întrebări. (Enumerarea aceasta nu este completă.) însuşirea de a fi „de-sine-stătător, independent", definitorie pentru enunţ, necesită unele precizări.

în definiţia de mai sus, se spune că enunţul „poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor completări", afirmaţie care poate da naştere la o interpretare greşită. De aceea vom trece la analiza cîtorva exemple:

La doi kilometri de leagănul petrolului, nimic nu-l vesteşte încă. El e acolo, sus, ferecat între dealuri, ca într-o cetate. (Bogza, Aî, 27)

Ambele enunţuri satisfac condiţiile grafice ale unui enunţ (încep cu literă majusculă, se termină cu punct), dar putem susţine că enunţul al doilea conţine într-adevăr o comunicare independentă ? Dacă n-am citi şi primul enunţ, n-am şti pe cine înlocuieşte pronumele *el,* la ce se referă adverbul *acolo*; mai putem spune că enunţul al doilea „poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor

[1] Vezi, de exemplu, propoziţiile subordonate şi coordonate izolate 111, 113), anumite propoziţii incidente *(§* 114).

completări" ? întrebarea se pune, în principiu, pentru orice enunţ care conţine pronume sau adverbe ca *aici, acolo, aşa* etc.[1] Răspunsul la întrebare e afirmativ, pentru că nu trebuie să confundăm *necesitatea unor completări* cu *necesitatea unor informaţii anterioare* (ele au de obicei caracter „referenţial": ca să înţelegem un enunţ, trebuie să ştim la ce obiecte, persoane „se referă" toate cuvintele componente. O propoziţie ca *Al lui nu e acolo* suscită trei nedumeriri referenţiale[2], totuşi constituie un enunţ). Dacă textul discutat s-ar reduce însă la:

El e acolo, sus, ferecat între dealuri, ca,

el n-ar mai constitui un enunţ, fiindcă adverbul *ca* cere o completare.

0 situaţie asemănătoare se întîlneşte în dialoguri:

— *Ai înţeles?*
— *Nu.*

Replica a doua are sens numai raportată la cea dintîi, căci *Nu* înseamnă *N-am înţeles.* în:

— *L-ai văzut?*
— *Nu.*

Nu înseamnă *Nu l-am văzut.* Cu toate acestea, în dialogul din care l-am desprins, *Nu* n-are nevoie de complement, deci trebuie considerat enunţ.

Enunţ este şi răspunsul din următorul schimb de replici:

— *Cu cine te-ai întîlnit?*
— *Cu Ion.*

Cu Ion poate fi înţeles numai după ce am căpătat o informaţie anterioară (s-a pus întrebarea „Cu cine te-ai întîlnit ?"), dar înţelegerea replicii nu necesită nici o completare, nici un adaos..

[1] Se numesc adverbe pronominale.

[2] (a) Pe cine substituie *al* ? ; (b) Cui îi tine locul *lui* ? ; (c) Ce determinare locală e înlocuită prin adverbul *acolo* ?

întrebările şi răspunsurile caracteristice limbajului de conversaţie, dialogul în general, abundă în enunţuri inteligibile numai în funcţie de replica precedentă. Adesea lipseşte predicatul sau subiectul (sau lipsesc ambele părţi principale de propoziţie);. ele se subînţeleg fiindcă au fost rostite într-o replică anterioară. Aceasta face ca între structurile sintactice ale dialogului viu şi cele ale unui text ştiinţific, literar, administrativ, epistolar etc. nedialogat să existe deosebiri. A completa replicile cu ceea ce se subînţelege înseamnă a încălca regulile acestui tip de limbaj care e dialogul şi a produce enunţuri nefireşti *(corecte,* dar *anormale*!) Iată un exemplu :

GRIG: *Atunci am început să fiu îngrijorat.* MONA: *Tu?*

G. M. G. M. G. M.

Eu.

îngrijorat ?

Foarte.

Nu te recunosc.

Timp de cinci minute.

Aşa da. (Sebastian, OA, 175)

Cu „completările" sugerate de context, dialogul s-ar înfăţişa astfel :

— *Atunci am început să fiu îngrijorai.*
— *Tu [ai început să fii îngrijorat] ?*
— *Eu [am început să fiu îngrijorat],*
— *[Ai fost într-adevăr] îngrijorat ?*
— *[Am fost] foarte [îngrijorat].*
— *Nu te recunosc.*
— *[Am fost îngrijorat numai] timp de cinci minute.*
— *[Dacă] aşa [s-au petrecut lucrurile, atunci] da, [înţeleg reacţia ta].*

Textul pieselor de teatru reproduce unsle caracteristici ale enunţurilor conversaţiei uzuale, aşa cum s-a văzut din exemplul

de mai sus. Totuşi, între dialogul vorbit şi cel scris există deosebiri importante, mai ales cînd dialogul

scris face parte dintr-o operă literară. Enunţurile limbajului de conversaţie conţin adesea incoerenţe, reluări, anacoluturi, formulări incorecte (care de regulă trec neobservate de către interlocutori), intolerabile într-un text beletristic, oricît şi-ar propune autorul său să reproducă limba vorbită.
Enunţul este deci o comunicare de-sine-stătătoare, cu toate că adesea „referinţa" unor cuvinte nu e clară sau trebuie să „subînţelegem" anumite cuvinte, prezente în enunţul anterior.
E interesant că cititorul percepe calitatea de enunţ a unui şir de cuvinte, chiar dacă nu le înţelege lexical pe toate, de pildă : *Formula aceasta se referă la entropia de gradul zero,* unde e de presupus că mulţi nu înţeleg ce înseamnă *entropie* ; în stilul ştiinţific apar şi enunţuri formate din cuvinte ale limbii comune, dar cu accepţii particulare, ignorate de nespecialişti, de exemplu :
0 *funcţie definită implicit cu ajutorul unor reprezentări analitice este exprimabilă analitic în mod explicit.* (Solo-mon Marcus, *Noţiuni de analiză matematică,* Bucureşti, 1967, p.194.)
Se pot construi şi enunţuri conţinînd numai cuvinte cunoscute de toată lumea şi totuşi ininteligibile din pricina asocierilor semantice bizare: *catedra sulfurică se cristalizează în roata cu două capete.* Nu se înţelege nimic, totuşi e limpede că avem a face cu un enunţ!
Calitatea de enunţ e o însuşire sintactică a şirurilor de cuvinte; ea e dată nu de înţelesul acestora, ci de organizarea gramaticală. Mai precis: pentru ca un grup de cuvinte să alcătuiască un enunţ, e necesar ca ele să respecte regulile de combinare gramaticală, adică să se integreze într-o structură sintactică. Enunţul e în primul rînd o unitate formală a limbii şi numai în al doilea rînd contează „ce înseamnă" el. Exemple:

(a) Lanţul de cuvinte *copiii bune învăfaseşi* nu e enunţ, deoarece sînt violate două reguli de combinare: a adjectivului cu substantivul şi a verbului cu substantivul;
(b) La fel, lanţul de cuvinte *copiii ascultă de.* O prepoziţie cere obligatoriu după ea alt cuvînt; lipsa acestuia constituie alt tip de violare a regulilor de combinare;
(c) Nu este enunţ nici succesiunea *se catedra şcoală la duce;* între *se* şi *duce* e admisă numai intercalarea unor adverbe *(mai, tot, şi, cam);* pe de altă parte, o prepoziţie nu poate fi urmată de un verb. Singura aranjare ce integrează cuvintele de mai sus într-o structură sintactică este *catedra se duce la şcoală*; acesta este un enunţ, deşi înţelesul său este foarte ciudat.
Afirmînd că enunţul este o comunicare de-sine-stătătoare, nu excludem posibilitatea ca această unitate sintactică să se afle în anumite relaţii cu textul precedent şi următor, în cadrul unei grupări de enunţuri (vezi § 10).
Situaţia[1], adică împrejurările concrete în care are loc comunicarea, conţine adesea informaţiile necesare înţelegerii textului. Să ne imaginăm, de exemplu, următoarea situaţie: persoana A ţine în mînă o carte, iar persoana B îi spune : — *Dâ-mi-o.*
Dă-mi-o este un enunţ, pentru că reprezintă o comunicare clară, care n-are nevoie de completări. Totuşi numai situaţia ne spune că *mi* trimite la persoana B, iar o la cartea din mîna persoanei A. în concluzie, enunţurile se înţeleg uneori fără informaţii anterioare *(La doi kilometri de leagănul petrolului nimic nu-l vesteşte încă.),* alteori sînt necesare informaţii anterioare cuprinse în enunţul precedent *(El e acolo,sus... ; Nu; Cu Ion),* eventual în mai multe enunţuri precedente sau furnizate de situaţie *(Dă-mi-o.).*
[1]1 se mai spune şi „context extralingvistic", contextul propriu-zls fiind denumit „context intralingvistic" sau „verbal".

§ 5. Enunţurile limbii române diferă între ele din punct de vedere *cantitativ* (prin lungime) şi *calitativ* (prin organizare, modul de alcătuire).
Să se compare, din punctul de vedere al lungimii, enunţurile:
(a) *Nu.* (Vezi exemplele de la § 4.)
(b) *Nu se cădea să-şi chinuiască mintea cu ce nu putuse răzbi omenirea întreagă.* (Călinescu, IC, 289)
Evident, există în textele româneşti şi exemple de enunţuri mai lungi decît (b). Teoretic, nu există nici o limită de lungime, căci, oricît de lung ar fi un enunţ, îi mai putem adăuga încă alte cuvinte. Practic însă, lungimile excesive sînt evitate, pentru a nu îngreuia lectura. Intervine aici şi preferinţa scriitorului pentru enunţuri scurte sau lungi, fiecare cu avantajele şi dezavantajele lor din punct de vedere stilistic. în vorbire, ca şi în scriere, enunţurile foarte lungi se înţeleg mai greu, de aceea obosesc. Cu cît enunţul formulat e mai lung, cu atît trebuie să fie mai atent scriitorul (sau vorbitorul neartist) la organizarea

enunţului, la claritatea sa.
§ 6. După modul de alcătuire, enunţurile se împart în :
(a) propoziţii (vor fi discutate la § 7);
(b) fraze (vezi § 8);
(c) structuri nepropoziţionale („pseudo-" sau „semi-propoziţii"), vezi § 9.
§ 7. Propoziţia este un grup de cuvinte organizat în jurul unui predicat (verbal sau nominal). Toate cuvintele unei propoziţii depind, direct sau indirect (adică prin intermediul altor cuvinte), de predicat, care este nucleul propoziţiei. Predicatul e uneori subînţeles; cititorul îl deduce din textul precedent.

Propoziţiile apar fie grupate în enunţuri, fie izolate, constituind propoziţii-enunţ şi avînd însuşirile definitorii ale enunţului[1] (vezi § 4). Textul ce urmează este o propoziţie-enunţ, adică o propoziţie cu valoare sintactică de enunţ („comunicare de-sine-stătătoare") :
Flăcăul rămase nemişcat mai departe, sorbind cu ochii jocurile ciudate ale frunzelor. (Preda, IP, 19)
Examinînd un enunţ alcătuit din mai multe propoziţii, constatăm că unele (eventual nici una) nu constituie enunţuri potenţiale. Cu alte cuvinte, nu orice propoziţie poate fi desprinsă de un enunţ şi folosită ea însăşi ca enunţ. Să analizăm din acest punct de vedere textul :
Din chipul # cum mergea [...], *# înţelesei repede # că nu era beat, ci numai cu chef.* (Hogaş, 0,167)
Semnul # marchează limita dintre două propoziţii. Prima propoziţie n-ar putea fi utilizată ca enunţ, deşi e principală : *din chipul înţelesei repede.* Propoziţia a doua *(cum mergea)* poate funcţiona ca enunţ, dar numai cînd constituie răspunsul la o întrebare :
— *Ce vrei să afli ?*
— *Cum mergea.*
Propoziţia ultimă *(că nu era beat, ci numai cu chef)* se află în aceeaşi situaţie :
— *Ce ţi-a spus ?*
— *Că nu era beat, ci numai cu chef.*
Vom numi *transpozabile* propoziţiile-parte de enunţ care admit utilizarea ca enunţuri fără să li se aducă nici o modificare[2]. în

[1] In terminologia uzuală a analizei sintactice nu se face deosebirea dintre „propoziţia parte de enunţ" şi „propoziţia-enunţ". De aici se nasc confuzii supărătoare; de exemplu, numeroase definiţii ale propoziţiei se potrivesc numai pentru propoziţiile-enunţ.
[2] întrucît avem mereu în vedere numai enunţurile *scrise,* trecem cu vederea eventualele modificări de intonaţie.

îraza analizată mai sus, erau două propoziţii transpozabile şi una netranspozabilă.
Unele propoziţii-parte de enunţ sînt transpozabile şi fără să mai punem condiţia dialogului, de exemplu cele din textul:
Se uită, cercetă sub pernă, ridică oghealul, ridică sal' teaua, se uită cu luminarea sub pat. (Hogaş, O, 375)
într-adevăr, sînt fireşti enunţuri ca :
Se uită.
Cercetă sub pernă.
Ridică oghealul.
Ridică salteaua.
Se uită cu luminarea sub pat.
Din exemplele de mai sus rezultă că propoziţiile utilizabile ca enunţ sînt de două feluri:
(a) unele presupun un enunţ anterior şi ar putea fi admise ca enunţ numai în dialog (vezi exemplele: *cum mergea* şi *că nu era beat, ci numai cu chef).* Ele sînt de tipul numit „propoziţie-răs-puns".
(b) altele nu cer o întrebare anterioară (vezi propoziţiile din ultimul exemplu analizat). Ele sînt de tipul numit „propoziţie-aser-ţiune". Gradul lor de independenţă sintactică e mai mare.
Lungimea propoziţiilor, ca şi aceea a enunţurilor, nu e limitată decît practic, din nevoia de a nu obosi atenţia cititorului (sau a ascultătorului). Să se compare:
Dacă bate clopotul # şi vine Măria-sa # cine ştie # ce are să se întlmple. (Sadoveanu, FJ, 8)
{4 propoziţii scurte)

Voci de proteste, ca acelea ale lui Fenelon, Racine, Vau-ban, se auzeau din cînd în cînd, împreună cu unele răs-merite ţărăneşti. (Vianu, SLUC, 130)
(o propoziţie lungă)
21
Este mai greu să construieşti *propoziţii* lungi şi în acelaşi timp" uşor inteligibile (adică să grupezi numeroase cuvinte în jurul unui singur predicat), decît *enunţuri* lungi (unde numărul predicatelor poate fi foarte mare).
§ 8. Din reunirea a două sau mai multe propoziţii rezultă enunţurile numite fraze. O frază-enunţ conţine minimum două propoziţii, de exemplu: *spune-mi # cînd te întorci.* O precizare terminologică se impune: de regulă, prin frază se înţelege un enunţ format din două sau mai multe propoziţii. Noi facem însă distincţi* dintre „frază-enunţ", adică grup de propoziţii cu valoare de enunţ,, şi „frază-parte de enunţ". Textul *spune-mi dacă vrei să lucrezi* este-o frază-enunţ, iar *dacă vrei să lucrezi* şi *spune-mi dacă vrei* sînt două fraze-parte de enunţ.
Frazele pot fi şi ele discutate din punctul de vedere al caracterului transpozabil. Vom face următoarea experienţă sintactică : dintr-o frază cu trei sau mai mult de trei propoziţii, desprindem-grupuri de două sau mai multe propoziţii pentru a vedea dacă ar putea fi utilizate ca enunţuri. Ca şi la § 7, există mai multe situaţii, după cum grupul :
(a) admite utilizarea ca enunţ, dar numai într-un dialog;
(b) admite utilizarea ca enunţ, independent de dialog;
(c) nu e transpozabil.
Cele trei situaţii vor fi exemplificate cu propoziţii din fraza r *Acum #,cînd văd batalioanele noastre venind peste plaiuri şi dealuri #, mă gîndesc îndeosebi la sentimentele # pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei # cu care luptăm.* (Camil Petrescu, U, 235)
Pentru (a): *Pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei cu care luptăm.* (Frază-răspuns la o întrebare de tipul: — *Care sentimente ?)** Pentru (b): *Acum mă gîndesc îndeosebi la sentimentele pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei cu care luptăm.* Pentru (c): *Acum,, cînd văd batalioanele noastre venind peste plaiuri şi dealuri, mă gîndesc îndeosebi la sentimentele.*
22
Reamintim (vezi § 2) că textele formate dintr-un pasaj în vor« foire directă separat prin virgulă de o propoziţie conţinînd un verb „dicendi" nu sînt fraze-enunţ, ci grupări de două enunţuri. Astfel — *Cred că n-ai dreptate, răspunse el* se analizează *în* fraza-enunţ *cred că n-ai dreptate* şi propoziţia-enunţ *răspunse el.*
§ 9. Există, în sfîrşit, enunţuri care nu conţin nici un predicat» verbal sau nominal. Le vom numi enunţuri nepropoziţionale[1]. Cel mai des le întîlnim în dialoguri, de obicei ca răspunsuri, fiind caracteristice pentru limbajul conversaţiei:
— *Ai înţeles?* .'■;•*•
— *Da.* sau *Ba bine că nu l*
Un enunţ nepropoziţional poate fi format dintr-o interjecţie, ca de exemplu:
— Să *ştii că Ion s-a întors.*
— *Ahal* sau
Madam Georgescu mă aşteaptă foarte nerăbdătoare.
— *Ei?* (Caragiale, 0.11,33)
Nefiind propoziţii, acest tip de enunţuri nu trebuie analizate în părţi de propoziţie (predicat, subiect, atribute, complemente).
Sînt, de asemenea, nepropoziţionale enunţurile formate din interjecţii şi substantive în cazul vocativ : *Mâi, prietene l* Aprecierea rămîne aceeaşi dacă substantivul în vocativ e determinat de un al doilea substantiv *(Nani, nani, puiul mamei!)* sau de un adjectiv *(Măi, oameni bunii).* Pentru unele tipuri de enunţ care conţin o interjecţie şi totuşi sînt propoziţionale, vezi § 70, 83.
Structurile sintactice fără caracter de propoziţie se întîlnesc
I cel mai des ca enunţuri. Cînd nu au această valoare, adică sînt
părţi de enunţ, le numim pseudopropoziţii; ele echivalează fie
[1] In *Gramatica Academia* sînt numite „propoziţii neanalizabile"; din exemplele date (ed. a Ii-a, voi II, p. 64) rezultă că ele sînt fie enunţuri, fie părţi de enunţuri.
23

cu propoziţii subordonate (cum rezultă şi din faptul că inserarea) lor în fraze se face cu conjuncţii subordonatoare), fie cu propoziţii! principale. Pseudopropoziţiile apar mai ales în limba vorbită: *Sigur* că da; *Nu mai e timp de pierdut,* aşa că **hai** !

— *Ai citit cartea ?*

— **Da,** ŞJ" *mi-a plăcut foarte mult.*

'§ 10. între două enunţuri succesive există legături de înţelesr lucru firesc de vreme ce, în principiu, între două gînduri exprimate-succesiv trecerea se face după o anume logică. Gîndul al doilea, decurge din cel dintîi, îl continuă, îl clarifică, i se opune etc. Fără a-şi pierde calitatea de „comunicare de-sine-stătătoare", un enunţ, cuprins într-un lanţ de enunţuri e legat semantic de ceea ce îl precedă şi îl urmează.

E important ca în analiza sintactică să nu confundăm (a) două enunţuri succesive, legate între ele prin sens cu (b) două părţi ale unui singur enunţ, despărţite prin punct sau punct şi virgulă, ca în textul : *Are, în sţîrşit, fizionomia obişnuită* [...] *a micului burghez din mahala.* **Dar** *el are şi calităţi.* Şi *mai cu seamă are sentimentul de familie.* (Ibrăileanu, S, 245)

Prezenţa conjuncţiilor *dar, şi* aralâ că între propoziţia introdusă şi cea dinainte de punct este un raport de coordonare. Fac parte din acelaşi enunţ şi părţile de propoziţie izolate, cum sînt cele din textul: *Avea deasupra frunţii păr bogat, cărunt, cam neorînduit şi zburlit. Obrazul ras cu îngrijire, mustăcioara scurtată şi rotunjită cu foarfecele. Straie cenuşii de şiac. Botfori cam nalţi în călcîie. La gît un guler îngust.* (Sadoveanu, 0.9,450)

Situaţia de la (a), singura care ne interesează în această secţiune, o vom ilustra cu următoarea secvenţă de trei enunţuri :

Stau singur sub lampa liniştită, în odaia mea ş-ascult. Cîntă zările, chiuie duhuri chinuite în ungherele acoperişului şi-n cotloanele negre ale hornurilor. Se scutură cu înfiorare livada şi, prin brazi, trec şuiete de puhoaie. (Sadoveanu, 0.9,369)

Enunţurile 2 şi 3 comunică nişte percepţii auditive. Gramatical -vorbind, ele exprimă succesiv ce *ascultă* povestitorul, ce obiect .are verbul *a asculta* din enunţul 1. Fără să fie propoziţii completive directe, enunţurile 2 şi 3 depind semantic de primul enunţ. Sensul grupării de enunţuri nu s-ar modifica dacă l-am transforma într-un singur enunţ[1], introducînd cîteva conjuncţii subordonatoare: *Stau singur.. .şi ascult cum cîntă zările, cum chiuie duhuri chinuite... cum se scutură cu înfiorare livada şi cum, prin brazi, trec şuiete de puhoaie.* Percepţiile din enunţurile 2 şi 3 sînt descrise succesiv : *întîi* se aude cîntecul zărilor şi chiuitul duhurilor, *apoi* scuturatul pomilor şi şuietul puhoaielor. Această legătură de succesiune ar fi putut fi redată printr-o construcţie coordonativă de tip copu-3ativ *(cîntă zările* ... şi se *scutură* etc), eventual cu precizări temporale (.. .*ascult mai întîi cum cîntă zările... şi apoi cum se scutură livada...).*

Intre enunţurile citate mai sus există, într-o stare oarecum latentă, legături sintactice care pot fi explicitate, aduse la suprafaţă, adăugind cuvinte cu funcţie pur gramaticală (conjuncţii) sau gra-.matical-lexicală (adverbe de timp). între două enunţuri succesive poale fi descoperit şi alt tip de legături de înţeles : de exemplu, ■enunţul al doilea are acelaşi subiect ca enunţul întîi *(Ion se urcă în tramvai. Pare foarte grăbit.* Precizarea subiectului în enunţul al doilea nu e necesară şi nici normală : *Ion se urcă în tramvai. Ion pare foarte grăbit.* E un text corect, dar sună nefiresc.) sau are ca

Vezi *§* 126.

subiect un cuvînt cu altă funcţie în primul enunţ *(M-am întîlnit ieri cu Ion. Părea foarte grăbit.* Repetarea cuvîntului *Ion* ar fi şi aici inutilă şi anormală). Relaţia constă uneori în comunitatea de predicat (Vot *plecaţi mereu în excursii. Eu — niciodată.* Aici' intervine în plus o relaţie latentă de coordonare adversativă). Altă situaţie :

Repetiţia generală avu loc dimineaţa, la orele zece, în teatrul cel mare din Palatul Cultural. Sala era plină de muncitori, studenţi, şcolari. (Călinescu, SN, 795)

Despre ce *sală* e vorba în enunţul al doilea ? Aflăm din enunr ţul întîi; sala teatrului celui mare din Palatul Cultural. Prin urmare, anumite determinări care fac posibilă înţelegerea *referinţei* unui substantiv cuprins în enunţul 2 au fost incluse în enunţul 1.

\ *(Referinţa* sau *referentul* unui cuvînt este obiectul pe care îl denumeşte ; în exemplul nostru, o *anumită* sală.) Lectura textului

' ne permite să *deducem* că sala amintită în enunţul 2 este aceea a teatrului menţionat în propoziţia

precedentă ; fireşte, structura textului putea să indice explicit legătura semantică dintre enunţuri :
Sala teatrului celui mare din Palatul Cultural era
plină . ■ ■ sau
Sala acestui teatru era plină.. .sau
Sala acestuia era plină.
Prima formulare e cu totul neobişnuită ; se preferă una dini celelalte două, care conţin un element *deictic*[1], pronumele-ad-jectiv demonstrativ *acesta.*
Ni se pare util ca analiza sintactică — chiar la nivelul elementar din şcoală — să aibă în vedere şi faptele înfăţişate aici, şfe care ar putea fi grupate sub denumirea : Relaţiile latente dintre

[1] care arată, indică.

două enunţuri alăturate[1]. Explicitarea acestor relaţii se *realizează* prin exerciţii de completare a textului autentic cu anumite cuvinte, ■ceea ce duce la transformarea enunţului supus analizei într-un •enunţ sinonim *(corect,* dar nu totdeauna *firesc, normal* în contextul respectiv).

§ 11. Vom arăta în cele ce urmează care sînt modalităţile obişnuite pentru exprimarea relaţiei dintre două enunţuri succesive. {Unele fapte au şi fost menţionate la § 10, sub forma „completărilor" lexicale aduse textelor citate.)

(a) Pronumele personal de persoana a treia :
M-am întovărăşit cu Onuţă şi lucrăm singuri, departe. El *îi mai vechi în serviciu.* (Sadoveanu, O. 9, 47)
Acest pronume trimite la un substantiv enunţat anterior, în acelaşi enunţ sau în enunţul precedent. Pronumele personal de persoana I şi a Ii-a, la singular, nu ţine locul unui substantiv precedent, -de aceea nu poate marca o legătură între două enunţuri; la plural, problema e mai complicată : uneori *noi* sau *voi* nu trimit la substantive enunţate anterior[2]; alteori în referinţa lui *noi* sau *voi* e implicat şi un substantiv precedent, şi atunci pronumele marchează -o legătură cu enunţul dinainte: *Am vorbit ieri cu Ion. Numai >voi mă puteţi înţelege.* E limpede că aici *voi=tu* (sau *voi)*[z]-\-*Ion.*

(b) Pronumele şi adjectivul demonstrativ. Citind o propozi-iţie-enunţ ca *mă lovesc mereu de* aceleaşi *dificultăţi,* înţelegem că

[1] In realitate, atare relaţii există şi între două enunţuri distanţate, ;precum şi între mai mult de două enunţuri ce aparţin aceluiaşi text. Considerăm însă că atare fenomene depăşesc nivelul unei analize sintactice ■elementare.
[2] Ca şi *eu, tu,* pluralul *noi, voi* poate avea ca referinţă substantivală o apoziţie *(noi, lingviştii, credem că...)* sau conţinutul lor poate fi explicat printr-o propoziţie subordonată atributivă *(vă întreb pe voi, cei ce sînteţi în irîndul doi).*
[3] După cum vorbitorul se adresează uneia sau mai multor persoane.

e vorba de nişte dificultăţi specificate în enunţul anterior[1]. *Acesta* reia un substantiv sau o întreagă idee rostite în enunţul precedent: *Am recitit „Luceafărul*[1]*'.* Aceasta *e poezia mea preferată;* sau *S-a retras fiindcă n-a mai putut să reziste.* Acesta *e adevărul.* Ca atribut adjectival, *acesta* substituie un cuvînt sau un lanţ de cuvinte menţionate anterior: *Am recitit „Luceafărul". Poezia* aceasta *este..* .sau *A fost numit director ştiinţific al Institutului. Funcţia* aceasta *este ...* ; *aceasta=de director ştiinţific al Institutului.* în anumite situaţii, grupul format din adjectivul aces/a+substantivul regent reia\ un substantiv din enunţul precedent: *Vom discuta acum despre-silogism.* Raţionamentul acesta *este...* ; *raţionamentul acesta=silo-gism,* sau // *cunoşti pe Ion ?* Omul acesta *mă înspăimîntă*; *omul'. acesta=Ion.*

(c) Pronumele nehotărîte *altul* (şi adjectivul *alt), altcineva, altceva,* în grupări de enunţuri ca : *Cu Ion nu mă înţeleg. Recoman*-dâ-mi pe* altcineva, sau *Nu mai locuieşte în Cotroceni. S-a mutat în* **alt** *cartier.* E evident că semnificaţia cuvintelor *altcineva* şi *alt* nu, poate fi înţeleasă complet fără enunţul precedent *altcineva=z*\-neva diferit de *Ion*; *alt cartier=un* cartier diferit de *Cotroceni..*

(d) Adverbele pronominale de loc, cînd substituie părţi de propoziţie ale enunţului precedent: *La douăzeci de ani a plecat în Germania. A rămas* acolo *numai trei luni.*

(e) Adverbe şi locuţiuni adverbiale de timp. Enunţul al doilea. începe[2] cu *atunci, în acelaşi timp, apoi, după aceea, ulterior, mai tîrziu* **etc,** cuvinte care raportează în timp conţinutul formulat în enunţul precedent.

(f) Adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod : *aşa, astfel, în acest fel* ş.a. De exemplu, *L-am sfătuit să nu renunţe. Numai aşa îşi va-putea menţine prestigiul.* Se înţelege că *aşa=nerenunţînd,* idee verbală cuprinsă în enunţul precedent.

[1] Fireşte, în alte structuri sintactice *acelaşi* se referă la ceva care vas urma : *mă lovesc mereu de aceleaşi dificultăţi*

ca şi cele de anul trecut.
2 Adverbul poate figura şi pe alt loc, dar în general aproape de începutul enunţului.

(g) Adverbe şi locuţiuni adverbiale avînd o valoare apropiată de aceea a conjuncţiilor coordonatoare copulative: *de asemenea, în plus, pe lingă aceasta, ba mai mult, mai mult decît atît* etc. ; adversative: *totuşi, cu toate acestea* etc. ; conclusive : *în concluzie* ş.a. (Pot fi incluse aici şi verbele care arată că enunţul al doilea, pe care îl introduc, decurge logic din enunţul precedent: *urmează că, rezultă că* ş.a.) Iată un exemplu :
Sala era plină de muncitori, studenţi, şcolari. Fusese invitate de asemenea *cele mai de seamă personalităţi artistice şi culturale.* (Călinescu, SN, 795)
(h) Grupuri de cuvinte apropiate semantic de pronumele demon-strativ.care trimit la substantive din enunţul precedent: *de mai sus, sus-menfionat, mai sus amintit* etc. Grupul are uneori formă de propoziţie atributivă : *despre care am vorbit, care a fost menţionat mai sus* etc.
(i) Construcţii (unele au formă de propoziţie) care fac legătura cu un enunţ anterior în vorbire directă sau indirectă : *spunînd aşa, cu asemenea vorbe, după cum spuneam* etc.
(j) Formule de reluare, recapitulare a unor idei expuse în textul anterior: *revenind la, după cum am văzut, s-a văzut că, amintim că* etc.
într-un text lung, enunţurile pot fi grupate, în funcţie de legăturile de înţeles dintre ele, în paragrafe (alineate). Tranziţia la alt grup de idei, la altă ordine de idei, devine astfel vizibilă din punct de vedere grafic. Unii scriitori utilizează grupurile de enunţuri numite **perioade**: unităţi de sens corespunzînd unui lanţ de enunţuri. Un paragraf (alineat) poate conţine mai multe perioade.

Secţiunea B: CUVÎNTUL SINTACTIC

I. Cuvintele ca unităfi lexicale şi sintactice

§ 12. Am arătat mai sus (§ 1) că cele mai mici unităţi sintactice sînt cuvintele. De cuvinte se ocupă două ramuri ale ştiinţei limbii: *gramatica* şi *studiul vocabularului {lexicologia*[1]*).* Anumite însuşiri ale cuvintelor ne interesează numai cînd le analizăm ca părţi componente ale enunţurilor, alte însuşiri sînt importante pentru definirea lor în dicţionarele explicative (cum este „Dicţionarul limbii române moderne" editat de Academia R.S.R.) sau cînd urmărim felul cum s-au schimbat cuvintele limbii române de-a lungul secolelor, în privinţa rostirii şi înţelesului. în sfîrşit, unele însuşiri ale cuvintelor interesează atît sintaxa, cît şi lexicologia.
§ 13. Să comparăm propoziţiile-enunţ:
(a) *Ai cumpărat cartea lui Rebreanu ?*
(b) *Am citit cartea a doua a „Istoriilor" lui Herodot.*
(c) *N-am primit cartea poştală.*
(d) *Cartea lui Rebreanu mi-a plăcut.*
în toate patru propoziţiile întîlnim cuvîntul *cartea* cu aceeaşi formă grafică, dar cu diferenţe de înţeles. Unele diferenţe îl preocupă pe sintactician, altele pe cercetătorul vocabularului (lexico-log).
De la termenii greceşti *texis* „cuvînt, expresie" şi *logos* „studiu".

Pentru lexicolog e interesant că în (a), (b), (c) substantivul *cartea* apare de fiecare dată cu alt sens. în dicţionare se arată că prin *carte* înţelegem : fie un volum (ca în propoziţia a), fie un capitol mare al unei scrieri (ca în b), fie o bucată de carton tipărit (ca în c)[1]. Deosebirea dintre *cartea* din (a) şi cartea din (d), interesantă pentru gramatică [întrucît în (a) apare sensul sintactic („funcţia", cum se spune de obicei) de complement, iar în (d) sensul sintactic de *subiect],* nu-1 priveşte pe lexicolog, care se mulţumeşte să constate că în (a) şi (d) *cartea* apare cu acelaşi înţeles: „volum". La rîndul său, sintacticianul nu vede nici o deosebire între utilizarea cuvîntului *cartea* în (a), (b) şi (c), deoarece îndeplineşte în toate trei propoziţiile rolul de complement direct.
Prin urmare, în exemplele date, sub o formă grafică unică se ascund:
— două unităţi sintactice (subiect, complement) ;
— trei unităţi lexicografice („volum", „capitol", „cartonaş"). Schematic:

cuvîntul	în analiza lexicologică	în analiza sintactică
cartea din (a) *cartea* din (b) *cartea* din (c) *cartea* din (d)	„volum" „capitol" „cartonaş" „volum"	1 complement subiect

Cuvîntul *cartea,* avînd aceeaşi funcţie sintactică în (a) (b), (c), vom spune: *cartea* din propoziţia (a), *cartea* din (b) şi *cartea* din (c) sînt sintactic echivalente[2]. Cuvîntul *cartea* din propoziţia (a) şi *cartea* din (d) sînt sintactic opuse[3].

[1] Acestea nu sînt decît *o parte* din sensurile acestui cuvînt, şi anume cele întîlnite în enunţurile formulate de noi mai sus.
* Tot astfel, *cartea* din (a) şi *cartea* din (d) sînt **lexicologie echivalente.** [3] *Cartea* din (a) şi *cartea* din (b) sînt **lexicologie opuse.**

înţelesurile diferenţiate în analiza lexicologică se numesc **sensuri lexicale,** iar înţelesurile diferenţiate în analiza sintactică se numesc **funcţii sintactice.** Aceeaşi formă grafică a unui cuvînt poate avea mai multe sensuri lexicale şi poate figura în enunţuri cu mai multe funcţii sintactice. Anumite forme grafice au totdeauna acelaşi sens lexical (de exemplu, *potasiu,* care denumeşte în orice enunţ corpul chimic numit şi *kaliu)* sau o singură funcţie sintactică (de exemplu, *cercetezi,* care nu poate fi decît predicat).

Cînd aceeaşi formă grafică şi fonetică a unui cuvînt e utilizată în două enunţuri cu funcţii sintactice diferite, spunem că opoziţia sintactică se neutralizează : *cartea* „subiect" şi *cartea* „complement direct", din exemplele date la § 13, se află în raportul de **opoziţie sintactică neutralizată,** numită şi omonimie sintactică (pe larg despre această problemă la § 127-130).

§ 14. în enunţurile de la § 13 am pornit de la o situaţie simplă : o singură formă grafică a unui cuvînt, cu întrebuinţări variate, lexicale şi sintactice. Majoritatea cuvintelor româneşti sînt însă flexibile, adică au mai multe forme, după cum indică pluralul sau singularul, persoana I sau persoana a Ii-a etc. Flexiunea unui cuvînt priveşte ramura gramaticală numită *morfologie,* dar ea interesează adesea şi sintaxa.

Cuvîntul flexibil *carte* are forme numeroase : *carte, cărţi, cartea, cărţii, a cărţii, cărţile, a cărţilor* etc. Ca să vedem importanţa acestor forme, în analiza sintactică vom porni iarăşi de la un număr de propoziţii, pe care le vom compara :

(a) *Ai cumpărat cartea lui Rebreanu ?*
(b) *Ai cumpărat destule cărţi poştale ?*
(c) *Cunoşti valoarea cărţilor lui Rebreanu ?*
(d) *Nu cunoşti valoarea reală **a** cărţilor lui Rebreanu ?*
(e) *Ai cumpărat cărţile lui Rebreanu ?*

Comparînd pe (a) cu (b) observăm mai întîi o diferenţă de sens lexical, dar **o** trecem cu vederea întrucît nu e relevantă pentru analiza sintactică. în al doilea rînd, remarcăm că între *cartea* şi *cărţi*

există două deosebiri morfologice : *cartea* conţine sensurile gramaticale „singular" şi „determinat", „cunoscut" (căci are articol hotărît), în timp ce *cărţi* conţine sensurile gramaticale „plural" şi „nedeterminat" (articolul lipseşte). Totuşi, cele două forme au aceeaşi funcţie sintactică („complement direct"), adică sînt *sintactic echivalente.* Aceeaşi echivalenţă sintactică există şi între *cartea* din (a), *cărţi* din (b) şi *cărţile* din (c). £-

între formele echivalente *cartea, cărţi* şi *cărţile* de mai sus există **o** deosebire sintactică importantă, care iese la iveală dacă încercăm să le înlocuim între ele. într-adevăr, în loc de *Ai cumpărat cartea lui Rebreanu ?* putem spune *Ai cumpărat cărţile lui Rebreanu ?,* dar nu *Ai cumpărat cărţi lui Rebreanu ?,* căci înlocuirea ar schimba structura sintactică a propoziţiei *(lui Rebreanu* devine complement indirect). în enunţul *Ai cumpărat destule cărţi poştale,* forma *cărţi* nu admite substituirea cu nici una din formele sintactic echivalente *cartea* şi *cărţile.* Explicaţia acestei imposibilităţi este că n-au fost respectate regulile combinării substantivului cu atributele sale adjectivale: regula **acordului** în număr *(destule cartea poştale)* şi regula articulării (după un adjectiv nearticulat nu poate urma un substantiv articulat[1]: *destule cărţile).*

în concluzie, formele sintactic echivalente ale unui cuvînt sînt uneori *substituibile,* alteori nu, în funcţie de cuvintele înconjurătoare cu care se află în relaţie.

Comparînd pe (c) cu (d), observăm imediat că formele *cărţilor* (c) şi *a cărţilor* (d) sînt şi ele sintactic echivalente. Deşi au aceeaşi funcţie („atribut substantival genitival"), cele două forme nu sînt substituibile, căci s-ar încălca regula folosirii articolului genitival.

Confruntînd acum rezultatul comparaţiei lui (a) cu (b) şi (e) şi rezultatul comparaţiei lui (c) cu (d), remarcăm faptul că formele *cartea* (a) şi *cărţile* (e) sînt uneori substituibile, alteori nu — în funcţie de cuvintele înconjurătoare —, în schimb formele *cărţilor* (c)

[1] Cu excepţia adjectivului *tot: toate cărţile,* nu *toate cărţi* !

33

şi *a cărţilor* (d) nu sînt niciodată substituibile : în nici un enunţ genitivul plural *cărţilor* nu va putea fi înlocuit cu *a cărţilor,* şi invers.

§ 15. Două forme sintactic echivalente ale aceluiaşi cuvînt se numesc variante **combinatorii** sau **contextuale** atunci cînd nu se pot niciodată înlocui mutual (de exemplu, genitivele *cărţilor* şi ***a*** *cărţilor),* şi variante **potenţial libere** sau **necontextuale** dacă admit substituirea mutuală măcar în unele contexte (de exemplu *cartea* şi *cărţile).* între formele sintactic echivalente ale aceluiaşi cuvînt există deosebiri lexicale (discutate la § 13) şi deosebiri morfologice (discutate la §14). Acestea din urmă interesează sintaxa cînd se pune problema posibilităţii de a înlocui unele prin altele formele diferenţiate morfologic. Limitările sau imposibilitatea unei înlocuiri — dependente sau nu de cuvintele înconjurătoare din acelaşi enunţ — sînt probleme de sintaxă.

§ 16. în principiu, orice cuvînt dintr-un enunţ poate fi înlocuit cu alt cuvînt, fără ca prin aceasta să se schimbe funcţia sintactică.

De exemplu, în *Ai cumpărat destule cărţi poştale ?* înlocuim cuvîntul *cărţi* cu cuvîntul *timbre* şi obţinem *Ai cumpărat destule timbre poştale ?* ; *cărţi* şi *timbre* au acelaşi sens sintactic (complement direct). Ce se întîmplă însă dacă ne propunem să înlocuim *cărţi* cu *timbru ?* S-ar obţine secvenţa incorectă *Ai cumpărat destule timbru poştale ?,* cuvîntul *timbru* fiind totuşi complement direct, ca şi *cărţi.* Prin urmare, substituirea unui cuvînt cu altul avînd aceeaşi funcţie sintactică generează uneori un enunţ nou, alteori o înşirare incorectă de cuvinte, un „non-enunţ"[1].

Din exemplul discutat mai sus, rezultă că două cuvinte cu aceeaşi funcţie sintactică („sintactic echivalente") sînt substituibile într-un enunţ dat numai dacă ambele respectă regulile combinării cu toate cuvintele din enunţ cu care se află în relaţie sintactică, înlocuirea e posibilă dacă termenul înlocuitor are în comun cu

[1] în terminologia structuralistă, asemenea lanţuri de cuvinte se numesc „enunţuri nereperate".

34

termenul de înlocuit anumite caracteristici morfologice (gen, număr etc.); de pildă, în contextul *Ai cumpătat destule... poştale ?* pot apărea numai substantive feminine sau neutre, nearticulate, la numărul plural, cazul acuzativ. în contextul *valoarea acestor ... e mare* pot apărea substantive de orice gen, dar numai la numărul plural, cazul genitiv şi fără articol.

Revenind la enunţul *Ai cumpărat destule cărţi poştale ?* punem întrebarea dacă substantivul e substituibil cu orice substantiv feminin sau neutru, indiferent de sensul lexical, de pildă cu *creioane* sau cu *ceruri.* Rezultatul înlocuirii e fie un enunţ ciudat ca sens (ce poate fi un „creion poştal"), fie un enunţ cu totul inacceptabil din punct de vedere semantic (c e r u 1 nu e ceva care se cumpără, iar „cer poştal" e ceva absurd, de neconceput). De remarcat că termenii sintactic substituibili nu sînt totdeauna şi semantic . substituibili; între **corectitudinea sintactică** şi **acceptabilitatea J semantică** nu există coincidenţă obligatorie.

§ 17. Vom verifica acum posibilitatea de a înlocui *toate* cuvintele enunţului, fără a schimba nici una din funcţiile sintactice. Să se compare propoziţiile :

(a) *Ai cumpărat destule cărţi poştale ?*

(b) *Am văzut numeroase locomotive electrice.*

(c) *Citisem cîteva romane franţuzeşti.*

Cele patru cuvinte ce compun fiecare enunţ admit substituiri, dar cu diverse restricţii: pe locul întîi va figura obligatoriu un verb tranzitiv la diateza activă şi la un mod personal, pe locul al doilea şi al patrulea cîte un adjectiv (propriu-zis sau pronominal[1]) la feminin sau neutru, numărul plural[2], — cele două adjective nu sînt

[1] Nu orice adjectiv pronominal poate apărea în această poziţie; sînt excluse, de exemplu, *cele, oarecare.*

•

[2] Precizarea cazului nu e necesară, întrucît la feminin şi neutru plural, toate cazurile au o formă unică (sînt omonime).

35

coordonate între ele, — iar pe locul al treilea va figura un substantiv feminin sau neutru, la acuzativ plural şi fără articol. înlocuirile permise de aceste restricţii dau naştere unor enunţuri sintactic echivalente. Toate enunţurile sintactice echivalente au o organizare, o structură, care se reprezintă prin aceeaşi schemă, de exemplu pentru (a), (b) şi (c).

Vb.tr.A.pers.

S.f.(n.) pl.Ac.neart.

Adj.f.(n.) pi.
Adj.f.(n.) pi.

II. Relaţiile sintactice în propoziţie

§18. Schema de la sfîrşitul paragrafului precedent e un caz particular al unei situaţii generale : între cuvintele ce compun un enunţ există relaţii. Astfel, substantivul din centrul schemei e legat de toate celelalte trei cuvinte, iar acestea intră în cîie o singură relaţie.

Cea mai simplă formă de relaţie sintactică e relaţia dintre două cuvinte în interiorul unei propoziţii. Vom numi un atare raport *relaţie binară* în schema de la sfîrşitul §17 există trei exemple de relaţie binară.

§ 19. Situaţia cuvmteku într-o relaţie binară va fi cercetată pornind de la următorul exemplu :

îşi întoarce spre mine jchii complet deschişi, mari şi plini de întrebări. (Preda,!, 13).

In latineşle, **Wm—cîte** doi.

Alegem pentru discuţie verbul *întoarce* şi substantivul *ochii.* între aceste două cuvinte există o legătură de înţeles sintactic; ne dăm seama că sensul verbului şi sensul substantivului se află într-o anumită relaţie sintactică, întrucît *întoarce* exprimă o acţiune, iar *ochii* exprimă obiectul ei, arată asupra cui se răsfrînge acţiunea. întrucît *ochii* aduce o explicaţie, o lămurire în legătură cu *întoarce,* spunem că e determinant al verbului, iar acesta e determinatul substantivului. Relaţia dintre *întoarce* şi *ochii* e un caz particular al relaţiei „determinant" — determinat". Determinatul se mai numeşte şi regent[1], iar determinantul poartă şi numele de subordonat. Recurgînd la o notaţie simbolică, vom folosi „R" pentru regent, „S" pentru subordonat şi „-*■" pentru relaţia dintre un R şi un S cu vîrful săgeţii spre cuvîntul R, care primeşte lămurirea, precizarea S. Prin urmare, *întoarce ochii* ilustrează relaţia R<-S, numită *relaţie de subordonare.* Pînă aici am examinat relaţia dintre *întoarce* şi *ochii* numai din punctul de vedere al înţelesului. S-a văzut că relaţia „acţiunea obiectul acţiunii" e un caz particular al relaţiei de subordonare.

între cele dcuă cuvinte analizate există şi o legătură de formă sintactică, pe care o vom descrie astfel: cuvîntul *ochii* e la acuzativ, caz cerut de verbul *întoarce.* Recurgînd la simboluri, S e subordonat lui R, căci R c e r e de la S să fie la cazul acuzativ, iar S se supune acestei cerinţe. însuşirea unui cuvînt de a cere de la cuvîntul cu care e în relaţie sintactică respectarea unui anumit caz, a unui număr, a unui timp (în general, a unei caracteristici morfologice)-se numeşte recţiune. în îmbinarea de cuvinte *întoarce ochii,* recţiuriea primului termen, este „cazul acuzativ". Convenim să notăm cu „vb." *verb* şi cu „subst.Ac." *substantiv la acuzativ; întoarce ochii* este o realizare particulară a relaţiei *vb.*<- subst. Ac, care este o specie de R«-S.

în analiza unei relaţii binare — ca dealtfel în analiza oricărei relaţii sintactice — trebuie respectată cu consecvenţă deli-

[1] în latineşte, *regens=care* conduce, comandă.

V

mitarea dintre planul semantic (conţinutul relaţiei) şi planul formal (forma relaţiei). Cînd spunem că un cuvînt A exprimă obiectul asupra căruia se răsfrînge acţiunea redată printr-un cuvînt B, această afirmaţie priveşte conţinutul relaţiei dintre A şi B ; cînd spunem că B impune lui A să fie la un anumit caz, afirmaţia priveşte forma relaţiei dintre A şi B. Relaţia R^-S are diverse conţinuturi şi diverse forme; există totuşi un element constant în această varietate: faptul că din cei doi termeni ai relaţiei unul Icere de la celălalt anumite însuşiri gramaticale.

Conţinutul relaţional „acţiune — obiectul asupra căruia ea se răsfrînge" apare şi în alte forme, de exemplu în *spălatul rufelor* (în această relaţie binară se cere cuvîntului al doilea să fie la genitiv, iar primul cuvînt e substantiv, şi nu verb). E bine să se reţină că în îmbinările *spală rufele* şi *spălatul rufelor* conţinutul relaţional e acelaşi.. Forma relaţională „recţiune cazuală Acuzativ a verbului" îmbracă şi alte conţinuturi, ca în *doarme ziua,* unde substantivul arată cînd se petrece acţiunea. Cînd spunem *aşteaptă seara,* conţinutul relaţiei nu e clar, de aceea spunem că forma ei este echivocă sau ambiguă (vezi §129).

§ 20. în propoziţia analizată mai sus, *ochii* este determinat prin *deschişi.* îmbinarea *ochii deschişi* se încadrează şi ea în tipul de relaţie R^-S, unde *ochii* este R, iar *deschişi* este S.

Analiza demonstrează că S este cuvîntul subordonat: el se supune unei cerinţe a lui R, aceea de a fi la plural masculin acuzativ, ca şi R. Substantivul cere de la adjectiv caracteristicile de număr, gen şi caz.

Spre deosebire de îmbinarea *întoarce ochii,* în *ochii deschişi* termenul R cere de la S însuşiri morfologice pe care le are el însuşi (şi R este la plural masculin acuzativ), pe cînd *întoarce,* care cere acuzativul, nu este el însuşi la acuzativ. Forma relaţiei de subordonare dintre *ochii* şi *deschişi* se caracterizează prin acord, adică „potrivire" ; acordul cerut de *ochii* este „plural masculin acuzativ", ceea ce se poate nota simbolic prin
jsubst.pl.m.Ac. -«- adj.pl.m.Ac.j Deoarece caracteristica „pl.m.Ac."
38
e comună celor doi termeni aflaţi în relaţie, e mai simplu s-o scriem o singură dată în felul următor :| (subst.«-adj.) pl.m.Ac. |.
Prin urmare, *ochii deschişi* este o realizare particulară a relaţiei
(subst.^-adj.) pl.m.Ac.) |, care este o specie de R-«-S
De remarcat că *întoarce ochii* şi *ochii deschişi,* deşi ţin amîndouă
de relaţia binară |R«-Sj, diferă atît prin conţinut[1], cît şi prin formă.
Relaţiile simbolizate prin
vb. ^-subst.Ac.j şi |(subst. <-adj.)pl.m.Ac.
sînt două specii ale relaţiei mai generale, mai abstracte|R«-S|.
Vom numi prima specie „relaţie de subordonare prin recţiune", a doua fiind o „relaţie de subordonare prin acord". Pentru a simplifica denumirile, le vom reduce la „subordonare cu recţi-une", „subordonare cu acord". După cum se vede, criteriul distinc- I ţiei e forma relaţiei.
§ 21. în textul analizat constatăm şi existenţa relaţiei binare dintre *complet* şi *deschişi.* Adverbul *complet* aduce o lămurire, o precizare în legătură cu adjectivul *deschişi.* („Cît sînt de deschişi ochii ?") îmbinarea *complet deschişi* se încadrează în tipul de legă-, unde *complet* este S, iar *deschişi* este R.
tură sintactică]S-
Dar]S~^R| are acelaşi înţeles ca şi |R«-S| discutat mai înainte,
aşa cum în matematică a > b j are acelaşi înţeles cu |b < a ; e totuna
dacă spunem „a e mai mare decît b" sau „b e mai mic decît a".
[1] O analiză mai profundă a îmbinărilor substantiv «- adjectiv revelează importante diferenţe de conţinut sintactic. Să se compare, de exemplu, propoziţiile *Ion îşi întoarce ochii deschişi* şi *Ion s-a îmbrăcat cu hainele noi; noi* are caracter restrictiv (e vorba de anumite haine ale **lui Ion; Ion** are şi alte haine), iar *deschişi* nu are acest caracter (nu e vorba de anumiţi ochi, Ion nu are şi alţi ochi, care nu sînt deschişi!).
39
(La fel, a+b| are acelaşi înţeles ca |b+a .) în consecinţă, nimic nu
ne împiedică să simbolizăm relaţia dintre *complet deschişi* prin |R<-S|, unde *deschişi* este R, iar *complet* este S.
Cuvîntul *complet* fiind adverb, deci neflexibil, cuvîntul determinat *deschişi* nu poate cere de la el să respecte anumite caracteristici gramaticale (gen, caz etc). Relaţia de subordonare în care nu există nici recţiune, nici acord (fiindcă nu sînt condiţii pentru existenţa lor) se numeşte „relaţie de subordonare prin **aderenţă"** (adică „alipire") sau, mai simplu, „subordonare cu aderenţă". In
exemplul nostru o vom simboliza prin|adj.<-adv.. în cazul subordonării cu aderenţă, conţinutul relaţiei e mai uşor de sesizat decît forma ei.
Cele trei relaţii particulare
|vb.<-subst.Ac.|, | (subst.<-adj.) pl.m.Ac. | şi |adj.<^adv.
sînt specii ale relaţiei mai generale |R<-S
§22. în textul nostru există o legătură şi între cuvintele *deschişi* •şi *mari*; ambele arată însuşiri ale cuvîntului *ochii.* Ele nu depind unul de altul, fiindcă nici unul nu-1 lămureşte pe celălalt, dar se află în raport cu al treilea cuvînt *(ochii).* Asemănarea sintactică dintre *deschişi* şi *mari* se asociază cu asemănări morfologice : ambele sînt adjective, ambele sînt la plural masculin acuzativ. Legătura sintactică dintre *deschişi* şi *mari* se numeşte *relaţie de coordonare,* iar termenii ei sînt C_x (=cuvîntul coordonat 1, adică *deschişi)* şi C_2 (=cuvîntul coordonat 2, adică *mari).* Simbolul legăturii dintre C, şi C2 este „+" ; *deschişi, mari* se încadrează în tipul de relaţie
Cele două cuvinte coordonate sînt la acelaşi număr, gen şi caz, deci între ele există acord, lucru pe care îl vom nota succint
IJGH-C2) pl.m.Ac.
40
Coordonarea cu acord este o specie de relaţie de coordonare,

|(Ci+C2)pl.m.Ac.| este o specie de C1+C2 |. Desigur, nu vom face confuzie între „coordonarea cu acord" şi „subordonarea cu acord" (§ 20).
Nu orice coordonare presupune acord, după cum se constată din *lucrează repede, bine* (adverbele nu se pot acorda între ele!) sau din *sînt cărţi interesante şi de folos.* De asemenea, nu totdeauna două cuvinte acordate şi determinînd acelaşi termen regent sînt în relaţia de coordonare ; reluăm exemplele date la § 17 : *Ai cumpărat destule cărţi poştale?; Am văzut numeroase locomotive electrice*; *Citisem cîteva romane franţuzeşti.* Adjectivele sînt, în fiecare enunţ,. la acelaşi gen, număr şi caz şi determină acelaşi substantiv; totuşi, *destule* nu e coordonat cu *poştale* ; *numeroase* nu e coordonat cu *electrice, cîteva* nu e cccrdonat cu *franţuzeşti.* Dacă ar fi coordonate, adjectivele ar 'admite între ele inserarea unei conjuncţii coordonatoare, or este limpede că nu putem spune nici *cărţi poştale şi destule* (sau *cărţi destule şi poştale),* nici *locomotive electrice şi numeroase* (sau *locomotive numeroase şi electrice),* nici *romane cîteva şi franţuzeşti* (sau *romane franţuzeşti şi cîteva).* în schimb e corectă formularea *ochi mari şi deschişi,* deci *mari* e coordonat cu *deschişi^"*
§23. Din cele discutate în legătură cu enunţul analizat, rezultă că, în cadrul unei propoziţii, un cuvînt este sau regent al altuia, sau subordonat al altuia, sau coordonat cu altul. S-a mai văzut că un cuvînt x poate fi *subordonat* unui cuvînt y şi, în acelaşi timp,. *regent* al unui cuvînt w şi *coordonat* cu un cuvînt z. De exemplu,, cuvîntul *deschişi* e simultan:
— subordonat faţă de *ochii*;
— regent al lui *complet*;
— coordonat cu *mari.*

jl
: 0'

Dacă într-o schemă aşezăm cuvîntul subordonat sub regentul său, iar cuvintele coordonate pe aceeaşi linie orizontală, poziţia cuvîntului *deschişi* va fi următoarea : *ochii*

t deschişi -\-*tnari*

t *complet*

§ 24. Scriem din nou textul de la § 19: *îşi întoarce spre mine ochii complet deschişi, mari şi plini de întrebări.* Ne îndreptăm acum atenţia spre îmbinarea *spre mine,* formată dintr-o prepoziţie şi un pronume personal în cazul acuzativ. întrucît prepoziţia cere ca pronumele să stea în cazul acuzativ, ejimpede că *spre mine* se încadrează în tipul de relaţie |R-«-Sj, unde *spre* este R, iar *mine* este S; *spre mine* este o subspecie a acestei relaţii de subordonare cu recţiune[1], pe care o notăm simbolic cu prep.<-pron. Ac.|. Tot astfel, *de întrebări* se simbolizează prep.-<-subst.Ac.
Îmbinarea *spre mine* dă o anumită informaţie în legătură cu *întoarce.* Deci analiza sensului arată că *spre mine* e subordonat cuvîntului *întoarce.* Formal, avem a face cu o subordonare de tipul „cu aderenţă", căci grupul *spre mine* nu e supus nici unei restricţii morfologice. Spre deosebire de *ochii,* care e un termen subordonat simplu (format dintr-un singur cuvînt), *spre mine* e un termen subordonat complex (format din două cuvinte legate între ele tot prin subordonare). Situaţia aceasta mai complicată va fi cuprinsă în formula vb.<-(prep.<-pron.Ac.)|, unde există două cuvinte regente: Ri *{întoarce,* vb.) şi R2 *{spre,* prep.). *întoarce spre mine* ilustrează relaţia |Ri <-(R_2<-S)|. Subordonarea grupului *de întrebări* faţă de

[1] Tot prepoziţia e aceea care cere ca pronumele personal să fie folosit cu forma sa accentuată (deci recţiunea se manifestă în două feluri).

regentul *plini* furnizează un nou exemplu de termen subordonat complex: *plini-^{de<-întrebări),* adică de |Ri<-(R2^-S)j.
între R^-S ilustrat prin îmbinarea *întoarce ochii* sau *ochii deschişi* sau *complet deschişi* şi jR<-S| ilustrat prin îmbinarea *spre mine*-sau *de întrebări* există totuşi o deosebire importantă : cuvintele *întoarce, ochii* şi *deschişi* pot apărea în diverse enunţuri şi fără să: fie însoţite de un cuvînt subordonat, în schimb *spre, de* şi toate celelalte prepoziţii cer cu necesitate după

ele un termen subordonat[1]. Există deci cuvinte care, cu funcţia R, cer un anumit S şi alte cu-
vinte R care pot apărea şi fără S. Avem relaţiile jR-toriu şi
S cu S obliga-
R«-S cu S facultativ; le vom nota ' diferenţiat |R-e-So
§ 23; în enunţul pe care îl analizăm, cuvîntul *întoarce* este predicat, cuvîntul *ochii* este complement direct, îmbinarea de cuvinte *spre mine* este complement de loc, iar îmbinarea *de întrebări* este complement indirect. Rezultă că există părţi de propoziţie simple (formate dintr-un singur cuvînt) şi părţi de propoziţie complexe (formate din două cuvinte în relaţie de subordonare).
Relaţia |predicat<-compl. direct | *întoarce ochii* e în textul nostru o subordonare cu recţiune, relaţie binară, iar
relaţia |predicat «-complement de *lcc\ întoarce spre mine* e tot o-
relaţie binară, dar de alt tip : cu aderenţă.
Alteori, relaţia dintre predicat şi complementul direct este „subordonare cu aderenţă" (ca în *cheamă pe cineva),* iar relaţia dintre predicat şi complementul de loc e caracterizată prin recţiune (ca în *De ce nu stai locului ?).*
Se naşte întrebarea dacă n-ar fi potrivit să considerăm grupul* *ochii complet deschişi* ca un exemplu de relaţie binară cu.

1 Despre cuvinte subordonate cu prezenţă obligatorie în enunţ va **fIi vorba şi la *§* 77.**

un termen complex îmr-aJevar, s-ar părea că avem situaţia *ochii*-{conplet <~deschişi),* adică un exemplu de Ri <-(R_2-«—S) j[1]. Răspunsul e negativ, *complet deschişi* nu e o parte de propoziţie complexă (ca *spre mim* sau *de întrebări),* ci o succesiune formată din două părţi de propoziţie simple : complement de mod+atribut. § 26. Cuvîntul *mari* e legat de *plini* în acelaşi mod ca şi de *deschişi* : au un regent comun *(ochii),* relaţia e de coordonare cu acord. Felul legăturii dintre *mari* şi *plini* este indicat cu ajutorul conjuncţiei coordonatoare *şi*; *mari şi plini* formează un grup de trei cuvinte, în care primul şi ultimul sînt coordonaţi, iar al doilea exprimă felul legăturii dintre primul şi al treilea. îl putem nota simbolic prin j Ci k C_2 j, unde k =conjuncţie de coordonare. întrucît în această relaţie există numai doi termeni simpli, elementul k fiind exterior atît lui Cj, cît şi lui Ga, considerăm că *mari şi plini* este un exemplu de relaţie binară, cu toate că e format din trei cuvinte.
La § 25, am citat grupul [predicat+complement direct] *cheamă pe cineva.* Se ştie că prepoziţia *pe* introduce obligatoriu anumite complemente directe (cînd sînt exprimate prin majoritatea pronu-melor, printr-un nume propriu sau printr-un substantiv comun ce denumeşte o persoană). N-am putea considera că *pe* este un element exterior atît predicatului *(cheamă),* cît şi pronumelui *(cineva),* relaţia dintre *cheamă* şi *cineva* fiind mijlocită prin *pe,* tot aşa cum *şi* mijloceşte relaţia dintre *mari* şi *plini* ?
Am avea atunci |R peS|>
după modelul |Cj k *C^,* mai ales că, atît după *pe,* cît şi după k, trebuie să urmeze un cuvînt pe care *pe* (respectiv k) îl leagă de un cu-vînt precedent. O atare analiză ni se pare nerecomandabilă, din următoarele motive:
— *şi* nu exercită nici o constrîngere sintactică asupra lui C2, în timp ce *pe* cere de la S să fie la acuzativ ;

[1] Respectînd ordinea cuvintelor, ar trebui să fcriem jRi«-(S->Rj)j, dar
are acelaşi sens ca şi jR, •«— Sj; vezi *§* 21.

— în vederea exprimării rolului sintactic, prezenţa lui şi este facultativă, a lui *pe* e obligatorie ; *cheamă cineva* şi *cheamă pe cineva* sînt structuri diferite;
— apariţia lui *pe* e cerută de felul cuvîntului pe care îl leagă de R, în timp ce apariţia lui *şi* n-are nici o legătură cu felul cuvîntului C2;
— ordinea cuvintelor din |Ci kC2| admite permutarea:
şi [Ci k C2I au aceeaşi interpretare sintactică. Ordinea *cineva pe*
cheamă, deci |S *pe* R|, e imposibilă.
Mai pe scurt, C2 nu e subordonat lui şt (în timp ce *cineva e* subordonat lui *pe)*: C_2 se leagă de C_x cu sau fără *şi,* indiferent de conţinutul lui C_2 (iar *pe* e cerut cu necesitate de natura cuvîntului regizat[1]).
Relaţia de coordonare poate avea termeni simpli sau complecşi, de pildă : *deschişi, mari* (doi termeni simpli) ; *este un om tînăr şi cu perspective* (un termen simplu+un termen complex) ; *este un om fără experienţă, dar cu talent* (doi termeni complecşi).
Ultima situaţie apare în:

Cu ochii plini de lacrimi şi de fum. (Sadoveanu, 0.9,30)
§27.pînăacum am analizat separat grupurile *deschişi, mari* şi grupurile *mari şi plini,* pentru a arăta că există coordonare fără conjuncţie şi coordonare cu conjuncţie. Adjectivele *deschişi, mari, plini* determină toate substantivul *ochii*; în loc să le repartizăm în două grupuri *(deschişi+mari), (mari-}-plini)* e mai corect — şi totodată mai simplu — să le aşezam într-un singur grup *deschişi-\-mari+plini.* Prin urmare, substantivul *ochiie* determinat de grupul de trei atribute coor-

[1] O analiză sintactică mai profundă va trebui să distingă : (a) grupul unde prepoziţia e cerută de anumite însuşiri ale prep. *- pron. Ac. j, lipsit de caracteristica de
; exemple: *ii văd*
prep. «- pron. Ac.
pronumelui; (b) grupul
mai sus. La fel, există două grupuri
prep. «-subst. Ac.
pe Ion, lucrez pentru Ion.

donate *deschişi, mari şi plini,* adică |R<-(Cj+Ca k C3)|. Aici apare o deosebire importantă între relaţia de subordonare şi relaţia de coordonare. în relaţia de subordonare există un cuvînt regent şi un cuvînt determinant, adică R-*-S , iar în relaţia de coordonare
pot apărea oricît de multe cuvinte, adică $|C_1$+C2+C3 + .. .+C_n
De cele mai multe ori, între ultimii doi termeni ai unui grup de cuvinte coordonate se foloseşte o conjuncţie; vezi |Ci+C_2 k C_3| de mai sus.
Prin urmare, subordonarea e o relaţie binară, pe cînd coordonarea e o relaţie cu oricît de mulţi termeni („relaţie plurală"), şi numai ocazional, în funcţie de text, apare ca binară.
Afirmaţiile din acest paragraf au în vedere numai coordonarea numită copulativă (cînd între termeni apare sau ar putea apărea cuvîntul şi) şi disjunctivă (cînd între termeni apare sau ar putea fi introdusă una din conjuncţiile *sau, ori, fie).* Coordonarea adversativă (cu *iar, dar, însă* etc.) şi cea conclusivă (cu *deci, aşadar* etc.) sînt relaţii binare: *(este) tînăr, dar înţelept; (este) tînăr, deci fără experienţă.* După *dar înţelept* nu putem adăuga încă un cuvînt în relaţie de coordonare adversativă, aşa cum după *deci fără experienţă* nu putem adăuga alt termen în relaţia de coordonare conclusivă. Relaţia *tînăr, dar înţelept* este o relaţie binară cu ambii termeni simpli, iar relaţia *tînăr, deci fără experienţă* e o relaţie binară cu un termen simplu şi un termen complex.
§ 28. într-un şir de cuvinte coordonate pot apărea ambele tipuri de coordonare (plurală şi binară), ca în [e *un om] tînăr, dar înţelept, cumpătat şi cult* sau *credeam că e un om tînăr, deci nepregătit, fără experienţă şi fără prestigiu.* Schematic: A, *dar* B, C şi D, respectiv A, *deci* B, C *şi* D, sau — pentru ambele —
Am arătat că un şir coordonativ depinde de un element regent, comun tuturor constituenţilor şirului: *ochi deschişi, mari şi plini,*
adică R«-(Ci-ţ-C2kC_3)|. Foarte frecvent elementul regent e o pre-

poziţie : pentru *bărbaţi, femei şi copii,* construcţie sinonimă cu *pentru bărbaţi, pentru femei şi pentru copii,* simbolic:
1R^-(CI+C_2 k C8) = (R«-Ci)+(R*-Cg)k(R«-Q)|.
Adesea, şirul coordonativ are un element subordonat tuturor constituenţilor şirului. Acest termen S este
(a) Un adjectiv sau un adjectiv pronominal: *cărţi şi caiete* noi ;
Cîteva *hîrdaie şi doniţi, scafe şi cupe stăteau aruncate fără rînduială pe poliţi.* (Sadoveanu, 0.9,17) Un substantiv în genitiv :
Atîrna oarecum de legile şi rînduielile **societăţii** *din vale.* (Sadoveanu, 0.9, 25)
(c) Un adverb : **cam** *dezordonat şi murdar.*
(d) Un grup
(b)
prep.^-subst. Ac.
Straie [...] *toarse şi ţesute* **de muieri** *din văi.*
§ 29. între două cuvinte ale unei propoziţii poate exista relaţia predicativă, adică relaţia dintre subiect şi predicat, notată simbolic |SB^—>*P*\. Vom cita enunţul :
Cîţiva slujitori aflaseră ştirea cu două zile mai înainte şi o ţinuseră tăinuită de poporul care se

îmbulzea la hram. (Sadoveanu, FJ,8)
Se găsesc în relaţie predicativă *slujitori aflaseră* şi *care se îmbulzea* ; *ţinuseră* are ca subiect *slujitori,* un subiect *subînţeles.* Relaţia care leagă un cuvînt din propoziţie şi un cuvînt din afara limitelor ei („subînţeles în propoziţie") se numeşte relaţie implicită : în exemplul nostru vorbim despre o relaţie predicativă implicită,
pecareonotăm (SB)^—>*P*\. Existaşi relaţii implicite din care lip-
seşte predicatul, deci relaţii |SB«—>*(P)*\:
Unii şedeau jos la pămînt, alţii pe prispă, alţii în picioare, tăcuţi şi solemni. (Teodoreanu, M, 310)
47

Exemplele din această frază sînt: *alţii<—>(şedeau), alţii <—*■ (şedeau).* Subînţelegerea predicatului apare frecvent în dialog:
— *A fost aici ?*
— Nu el. Fata. *Trebuie să vină şi el îndată.-*
— *Scump ?*
— *Destul*
— *Cel puţin ai garanţii ?*
— Cea mai **bună** garanţie. (Sebastian, OA, 379)
Termenii relaţiei predicative sînt simpli (formaţi din cîte un singur cuvînt), complecşi sau dezvoltaţi:
Copilul nu **înţelege** (negaţia face parte din predicat)[1];
Cerul e **albastru** (predicatul conţine două cuvinte, verbul copulativ şi numele predicativ[2]. Predicatul nominal din exemplul nostru este o parte de propoziţie complexă ; cînd numele predicativ e multiplu, predicatul nominal e dezvoltat: *cerul* e înalt şi **albastru.**
După cum se ştie, grupul verb copulativ — nume predicativ are valoare de predicat numai cînd copula e la un mod personal. Altfel, grupul îndeplineşte alte funcţii: de exemplu, complement de cauză (ca în **fiind nemulţumiţi,** *au plecat* — unde numele predicativ e în relaţie implicita cu subiectul subînţeles — sau ca în **fiind bolnav,** *m-a suplinit Ionescu),* atribut *(îngrijeşte de un copil* **rămas orfan** *de curînd).* Asemenea părţi de propoziţie sînt dezvoltate. Ele pot avea subiect: **timpul** *fiind prea scurt, n-am mai discu-' tat.* în acest caz, între termenii grupului exista relaţie predicativă, deşi *fiind prea scurt* nu e predicat.
[1] Predicatul verbal negativ este o parte de propoziţie complexă, în > . interiorul căreia se realizează o relaţie de subordonare cu aderenţă: ^■" J *nu-*înţelege.*
* Despre relaţia dintre copula şi numele predicativ, Ia *§* 30.
48
Din exemplele discutate a rezultat că există diferite situaţii sintactice în care avem dreptul să vorbim despre o relaţie predicativă :
— Subiect <—> predicat verbal: *unii şedeau*;
— Subiect <—> predicat nominal : *copacul e înalt*;
— Subiect <—> copula la mod personal: *copacul e ;*
— Subiect <—> (verb copulativ la un mod nepersonal -> nume predicativ): *timpul fiind prea scurt*;
— Subiect <—> verb copulativ la un mod nepersonal: *timpul fiind.*
Uneori, aşa cum s-a văzut, subiectul figurează în structuri ternare ; el este în relaţie predicativă atît cu copula singură *(copacul e, timpul fiind),* cît şi cu grupul binar alcătuit din copula şi numele predicativ (acest grup e o parte de propoziţie dezvoltată ; între constituenţii ei există relaţia de subordonare).
Un caz cu totul special de relaţie predicativă : în dicţionarele explicative, cuvîntul-titlu este subiect, iar definiţia sa este grupul predicat, eliptic de verb copulativ (copula care se subînţelege e *înseamnă) :*
LACONISM. *Manieră de a se exprima concis cu mare economie de cuvinte, uneori sentenţios.*
(DTL, 189)
Predicatul este *manieră* şi el intră în structura ternară:
LACONISM / \
, „ „. *-^-manieră*
(înseamnă)
Din exemplele date, extragem următoarele însuşiri ale relaţiei predicative:
(a) Subiectul cere de la predicat (mai precis: de la verbul-pre-dicat sau de la verbul copulativ) două

caracteristici morfologice: numărul şi persoana. Subiectul şi predicatul trebuie să fie la acelaşi

număr, între ele există acord de număr. (Totuşi nu ne vom grăbi să spunem că între subiect şi predicat există relaţia de subordonare cu acord !) Dacă subiectul e un pronume personal, sestabileşte şi acordul în persoană : *eu merg, tu mergi* etc. Dacă rolul de subiect îl are altă specie de pronume (posesiv, nehotărît etc.) sau altă parte de vorbire (de obicei un substantiv), verbul se pune la persoana **a** treia. întrucît cuvinte ca *toţi, aceasta, doi, om, copil* n-au persoană, nu sînt la o anumită persoană, e impropriu să spunem că în situaţia de subiecte aceste cuvinte cer acordul în persoană[1]. Fenomenul e mai degrabă de r e c ţ i u n e, decît de a c o r d : cuvintele menţionate cer de la verb o însuşire morfologică pe care ele nu o au („persoana").

(b) Predicatul cere de la subiect să se afle la cazul nominativ — fenomen de recţiune. Pentru abaterile — aparente sau reale — de la această regulă trimitem la *Gramatica Academiei* (ed. **a Ii-a, p.90-91).**

Deci în relaţia predicativă fiecare termen impune celuilalt anumite condiţii. Putem vorbi în acest caz de o interdependenţă sintactică, tocmai de aceea am utilizat semnul „<—*•" în notarea ei simbolică.

§30. Vom examina acum relaţia dintre copulă şi numele predicativ, cei doi constituenţi ai predicatului nominal. Tipul cel mai simplu de grup subiecte—^predicat nominal este următorul :

copacul e înalt SB Cop. N.Pr.

Legăturile sintactice din acest grup sînt:

(a) *copacul e.* Relaţia e predicativă ; îi spunem astfel, deşi *e* nu este decît o parte a predicatului. Intercondiţionarea apare exact ca în combinaţia subiect <—» predicat verbal, cu excepţii neînsemnate (de pildă, copula se acordă nu cu subiectul, ci cu numele predicativ : *elementul hotărîtor sînt banii* sau *vinovatul sînt eu).*

[1] Afirmaţie obişnuită în gramaticile de tip tradiţional.

(b) *copacul înalt.* Relaţia e de subordonare cu acord, deci J ca în grupul substantiva-atribut adjectival din enunţul *copacul înalt de acolo pare un mesteacăn.* Aţîtca înţeles, cît şi ca formă numele predicativ seamănă foarte bine cu atributul.

(c) *e înalt.* Ambii termeni ai relaţiei fiind la numărul singular, e limpede că din nou avem a face cu fenomenul „acord". Rămîne de stabilit cine impune numărul, *e* sau *înalt* ? De fapt, numărul — la ambele cuvinte — e cerut de *copacul,* adică de un termen exterior relaţiei. (Tot el impune persoana la verbul copulativ, ge-
^ nul şi cazul la copulă.) Mai trebuie observate şi alte caracteris-(Vi>"'/tici gramaticale ale grupului *e înalt:* copula cere totdeauna un nume predicativ, ea nu apare în enunţuri fără nume predicativ.[1] (Din acest punct de vedere, există o asemănare între verbele copulative şi prepoziţii : ambele categorii de cuvinte nu subzistă în enunţuri decît dacă sînt însoţite de anumite alte cuvinte.) Adjectivul *înalt* se poate lega direct, fără *e,* de subiectul *copacul*; verbul copulativ e subordonat numelui predicativ, relaţia fiind marcată prin acord. Grupul *copacul e înalt* are deci structura :

copacul
\
\
înalt

unde fiecare cuvînt e legat de ceilalţi doi. Numim **ternare** astfel de structuri.

în mod asemănător se analizează structurile ternare unde numele predicativ e un substantiv la nominativ sau în acuzativ cu prepoziţie (în ultimul caz, relaţiile de subordonare sînt de tipul „cu aderenţă").

§~31. în sfîrşit, al patrulea tip de relaţie posibilă între cuvintele unei propoziţii este **relaţia apoziţională.**

Relaţia este binară : *mi-a spus chiar Ionescu, profesorul.* Primul cuvînt *(Ionescu)* primeşte o explicaţie (este termenul explicat: E),

[1] Uneori numele predicativ are structură de propoziţie (vezi *§* 101).

al doilea e apoziţia sa (A). Notăm această relaţie cu |E=A-Semnul relaţiei (.,=") se justifică prin faptul că între cele două cuvinte există un fel de egalitate (în exemplul nostru, atît *Ionescu,* cît şi *profesorul*

numesc aceeaşi persoană). între termenii relaţiei apoziţionale există uneori un cuvînt de legătură (un adverb apozitiv): *pare impertinent,* adică *obraznic* sau *ştiu asta de la un prieten,* **anume** *Ion.* Relaţia se notează în acest caz prin E a A|. Alte elemente apozi-

tivesînt: *şi anume, mai exact, vasăzicăetc.* Rolul cuvintelor apozitive seamănă cu acela al conjuncţiilor de coordonare: fac mai limpede, subliniază natura relaţiei dintre termenii pe care îi leagă. Prin conţinutul ei, relaţia apoziţională seamănă cu cea de subordonare, mai precis cu relaţia dintre un substantiv şi atributul său (căci şi acesta aduce lămuriri, precizări). Relaţia apoziţională diferă totuşi de subordonare, prin următoarele caracteristici:

(a) Intr-o relaţie |R-«-S|, fiecare constituent denumeşte persoane, obiecte, însuşiri etc. diferite. Cînd spunem *casa vecinului e nouă,* e evident că *vecinului* trimite la o persoană, iar *casa* la un obiect ; cînd spunem *copilul vecinului s-a îmbolnăvit,* cele două substantive luate separat se referă la persoane diferite. într-o relaţie |E=A|, termenii se referă la unul şi acelaşi obiect, la una şi aceeaşi persoană.

(b) într-o relaţie |R<-S|, termenul S poate fi eliminat din enunţ, dar R nu. Numai în anumite construcţii (vezi, de pildă, prepozi-tie^-substantiv, § 24) S este obligatoriu şi avem jR^-So j. în schimb, într-o relaţie |E=A| ambii constituenţi sînt — în principiu — omisibili în egală măsură[1]:

mi-a spus chiar Ionescu, profesorul; mi-a spus chiar Ionescu; mi-a spus chiar profesorul.

[1] Există excepţii: de exemplu, termenul E e indispensabil în anunţul *am comunicat familiei Ionescu.*

(c) Cînd E şi A sînt substantive, între ele există adesea acord *{în caz* şi, de cele mai multe ori, în număr). Acordul în caz apare totdeauna cînd E este la nominativ sau la acuzativ ; dacă E e în genitiv sau dativ, Astă de cele mai multe ori în nominativ *(i-am spus profesorului Ionescu* ; fireşte, construcţia cu acord este posibilă : *i-am spus profesorului, lui Ionescu* ; în *am comunicai familiei Ionescu,* -acordul în caz e imposibil).

în cazul relaţiei de subordonare, acordul nu se produce în acelaşi fel ; dacă specia de subordonare cere ca S să se acorde cu R în caz, caracteristica aceasta e valabilă atît pentru nominativ, **cît** şi pentru celelalte cazuri : adjectivul S stă în acelaşi caz cu substantivul R, indiferent dacă R e la nominativ, genitiv, dativ sau acuzativ[1].

(d) în relaţia apoziţională, topica e totdeauna aceeaşi : **terme-**îi ui A e aşezat obligatoriu după termenul E.

Există totodată asemănări între relaţia apoziţională şi de coordonare, de pildă, cuvintele în relaţie apoziţională aparţin adesea îa aceeaşi parte de vorbire : *Ionescu, profesorul*; *impertinent, adică* ■*obraznic.* Acordul e, de asemenea, o caracteristică ce apropie cele două tipuri de relaţie. Vom mai aminti în sfîrşit o simetrie de construcţie ; să se compare:

s-a întors la familie, la ai lui; *s-a întors* Ia soţie, Ia copii.

în primul enunţ avem un exemplu de apoziţie, în celălalt, un •exemplu de coordonare. Constituenţii sînt, în ambele cazuri, complecşi şi sînt introduşi prin aceeaşi prepoziţie.

[1] Deşi foarte răspîndite, construcţiile fără acord de tipul *omului acesta* nu sînt acceptate în gramatica normativă. Mai complicată e problema acordului în caz, în construcţii ca *titlul exact al acestei poezii publicate în...* ; cum e corect: *publicată* sau *publicate ?* Forma *publicată* se justifică dacă atributul e explicativ (izolat) şi nu determinativ (neizolat).

§ 32. Apoziţia, ca şi termenul explicat, poate fi formată dire mai multe cuvinte. Constituenţii relaţiei apoziţionale sînt fie complecşi, fie multipli, fie dezvoltaţi. In fraza :

In pragul iernii, în decembrie, fu eliberat din armată şi se întoarse la civilie, adică la combinat. (Preda, I, 179).

există două exemple de relaţie apoziţională: *în pragul iernii* (E dezvoltat) *=în decembrie* (A complex) şi *la civilie* (E complex) *adică la combinat* (A complex).

Termenul (E) este multiplu în: *mă întîlnesc cu Ion şi Vasile* fraţii mei,* iar apoziţia (A) este multiplă în:

Se *cheamă că noi doi,* **eu şi măria** sa, *avem o prietenie veche.* (Sadoveanu, FJ, 12)

în versurile:

Dumitru ţărănoiul, dulgher şi lăutar,
Nu tulburase satul vorbindu-i în zadar. (Arghezi, *1907,*10)

Dumitru are *două* apoziţii, una simplă *(ţărănoiul),* cealaltă multiplă *(dulgher şi lăutar).*

întîlnim foarte des exemple de apoziţii „dezvoltate", dar ele ridică unele probleme de analiză sintactică.
Faptul că, în legătură cu structuri ca *mi-a spus fon, bunul meu prieten,* se discută despre *bunul meu prieten* ca despre o parte de propoziţie dezvoltată („apoziţie dezvoltată") constituie una din: inconsecvenţele analizei sintactice tradiţionale. Ar fi de aşteptat: ca orice cuvînt, împreună cu cuvintele care îl determină direct: sau indirect, să constituie părţi de propoziţie dezvoltate; de exemplu, în :
E văduva lui Petre, ucis pentru stăpîn
Din ordinul ciocoiului bătrîn. (Arghezi, *1907,* 25),
întreg lanţul *ucis... bătrîn* ar fi atribut adjectival dezvoltat. Urs complement direct dezvoltat ar exista în:
Pentru a descifra rostul convoiului de pe strada Rahmaninov. .. **(Călinescu,** SN, 7) *(de pe strada Rahmaninov* ar putea fi considerat atribut prepoziţional dezvoltat).
O atare procedură de analiză ar trebui să recunoască şi existenţa unor apoziţii dezvoltate conţinînd şi una sau mai multe propoziţii subordonate *(Ştefan,* **domnul care** a **adus Moldovei o neasemuită glorie...).** în această lucrare, expresia ..apoziţie dezvoltată" se consideră legitimă numai în legătură cu grupuri de cuvinte •care nu admit analiza în părţi de propoziţie: *Plecăm marţi, adică de azi în două zile.* în acest exemplu, de IE a A , *marţi* este E, *adică* este *a,* iar *de azi în două zile* e A dezvoltată[1]. în schimb, în *Pentru a descifra rostul convoiului de pe strada Rahmaninov* distingem complementul direct *rostul,* atributul simplu *convoiului,* atributul complex *de pe strada,* apoziţia simplă *Rahmaninov,* deci nu există părţi de propoziţie dezvoltate.
Uneori funcţia de apoziţie şi de termen explicat par a fi deţinute de acelaşi cuvînt, repetat:
Să umple golul pe care-l avea în juru-i, un gol cu totul neînţeles şi nelogic[2]. (Sadoveanu, 0.9,124)
Un gol nu e apoziţie pe lîngă *golul* ? Considerăm că nu ; *un ' gol* nu e altceva decît o reluare a lui *golul,* reluare la care se recurge uneori cînd cuvîntul în cauză primeşte mai mulţi determinanţi {sau grupuri de determinanţi) şi există pentru cititor pericolul unei descifrări greşite sau dificile a organizării sintactice[3].

[1] *de azi în două zile* nu admite o analiză completă în părţi *[de* propoziţie ; numai *două* intră în tipurile analizei tradiţionale, ca atribut adjectival. Ce-ar putea fi însă *de azi* sau *în zile}*
[2] In spiritul celor arătate mai sus, *un gol cu totul neînţeles şi nelogic* nu constituie o apoziţie dezvoltată.
[3] Să se vadă şi exemplul oferit chiar în fraza noastră: .....o reluare a lui *golul,* reluare la care...".

în construcţii de tipul :
De aceea mă vedeţi gustînd, lucru pe care nu l-aş face-cu rachiurile dumnealor de la tîrg. (Sadoveanu, 0.9, 450—451),
cuvîntul *lucru* pare a forma, împreună cu propoziţia ce urmează, o apoziţie „dezvoltată" (în orice caz, grupul acesta e sinonim cu o propoziţie apoziţională : *ceea ce n-aş face cu rachiurile...* ; *lucru pe care=ceea ce,* căci *lucru* are sens pronominal). Structuri analoage sînt: *Şi-a propus să înveţe genetică modernă,* scop *care depăşeşte puterile lui*; *Vrea să ne incinte cu vorbe frumoase,* **metodă** *care dă adesea bune rezultate.* în exemplele citate, avem a face cu cîte un cu-vînt *(lucru, scop, metodă)* care substituie un cuvînt precedent sau propoziţia precedentă :
— *lucru* trimite la *gustînd (a gusta* e un *lucru* pe care nu l-aş face...) ;
— *scop* substituie propoziţia anterioară (a învăţa genetică modernă e un scop), la fel cuvîntul *metodă* (a încînta cu vorbe frumoase e o metodă). *Scop* şi *metodă* se deosebesc de *lucru* (care-nu are decît valoare pronominală, de substituire) prin aceea că atribuie acţiunii din propoziţia precedentă o însuşire: a învăţa etc. e un scop, a încînta etc. e o metodă.
Cuvintele *lucru, scop, metodă* din enunţurile de mai sus sînt apoziţii simple; de reţinut că şi un verb *(gustind)* poate fi explicat de o apoziţie[1].
§ 33. în paragrafele 14—32 s-a arătat că, în interiorul unei propoziţii, un cuvînt (X) se află cu alt cuvînt (Y) în una din următoarele patru feluri de relaţii:
— de subordonare: X e regentul lui Y JX -*— Y|;
— de coordonare: X e coordonat cu Y |X+Y|;

[1] **Şi anume atunci cînd ideea exprimată prin verb este reluată printr-un** substantiv.

— predicativă : X e subiectul lui Y X

vf;

— apoziţională : X e explicat de apoziţia Y jX = Y

Prima, a treia şi a patra sînt relaţii binare, a doua este o relaţie •plurală, care uneori apare ca binară. Relaţiile de coordonare şi apoziţională sînt "uneori precizate cu ajutorul unor cuvinte de legătură, conjuncţii şi adverbe :

E a A

]C1 k Q

Ca termen al unei relaţii figurează un singur cuvînt sau o locuţiune (şi atunci termenul se numeşte **simplu),** două sau mai multe ■cuvinte coordonate (termenul e **multiplu)**[1] sau subordonate ; termenul se numeşte în acest din urmă caz complex sau dezvoltat, ■şi anume : complex, cînd primul său element e o „unealtă gramaticală" (de regulă o prepoziţie), iar al doilea e un cuvînt cu „sens slexical deplin" ; dezvoltat, cînd conţine minimum două cuvinte cu „sens lexical deplin", cărora nu li se poate atribui funcţia de părţi de propoziţie.

[1] Termenul multiplu poate fi format şi din doi termeni complecşi, ca în *(om) fără experienţă şi fără prestigiu.*

Secţiunea C: VALENŢELE CUVÎNTULUI

I. Yalenţe şi spectru de valenţe

§ 34. însuşirea unui cuvînt de a intra în relaţie sintactică cu alt cuvînt a primit numele de valenţă. La fel ca în chimie, valen-
' ţele din gramatică sînt nişte calităţi combinatorii, diferite de la un element la altul. Tot ca valenţele chimice, valenţele sintactice aşază elementele într-o *reţea de relaţii*; adesea un anumit cuvînt
7(e legat în acelaşi timp de mai multe cuvinte din propoziţie. De
1 aceea, între schemele care prezintă structura moleculelor şi schemele de analiză sintactică a propoziţiei există asemănări.

Să examinăm valenţele realizate de substantive în următoarea propoziţie scurtă :

In (impui acesta munca mea la universitate mă pasiona. (Camil Petrescu, U, 79)

Substantivul *timpul* contractează două relaţii de subordonare, la stînga cu prepoziţia m şi la dreapta cu adjectivul demonstrativ *acesta* ; schematic :

in

timpul

acesta

sau, mai abstract

prep.

subst.

t adj.

Substantivul *munca* apare cu trei valenţe, toate la dreapta *: mea, la universitate* şi *pasiona.* A doua valenţă este însuşirea sub-
stantivului *munca* de a se putea combina cu un termen subordc snat complex. Schema structurii este :

mea

I

-i

munca <■

t

4-

pasiona

-(la<~ universitate)

sau, mai abstract

adj.

* 7

SiffV (prep. <- subst.)

T 4-

P

Substantivul *universitate* ᶠealizează o singură valenţă, în relaţia *4e* subordonare cu prepoziţia *la.*

§35. Unitatea sintactică minimală este, cum am arătat la § 1, cuvîntui sintactic (cuvînt simplu sau locuţiune). Un cuvînt oarecare plus alt cuvînt care îi satisface o valenţă formează unitatea sintactică numită sintagmă: *în timpul, timpul acesta, munca mea, munca! pasiona, la universitate* sînt sintagme.

Unele corespund unei singure părţi de propoziţie *(in timpul, la universitate),* altele sînt grupuri de două părţi de propoziţie în relaţie de subordonare *(timpul acesta, munca mea)* sau predicativă *(munca pasiona).*
Două cuvinte în relaţie apoziţională sau coordonativă constituie, de asemenea, sintagme; în sintagmele apoziţionale şi coordo-inative apare cîteodată un cuvînt de legătură. Deosebim deci :
sintagme subordonative
I'nj I
sintagme coordonaţive |Ci+C_2|, jCj k C2

sintagme predicative |SB«------->*P*
sintagme apoziţionale jE=A|, |E a A|.
58
59

Toate acestea se numesc sintagme simple. Se întîmplă frecvent ca o valenţă a unui cuvînt să fie satisfăcută de o sintagmă, ca în :
munca<-(la <~ universitate).
Acest grup e o sintagmă complexă.
Predicatul verbal la forma negativă este, de asemenea, o sintagmă, şi ea satisface o valenţă a subiectului, de exemplu :
Ion<—>(nu->vine).
Structura sintactică formată din subiect şi predicat nominal, o structură ternară, conţine trei sintagme simple : **subiect*--^copulă,** copulă^-nume predicativ, **subiect«-nume** predicativ sau o sintagmă complexă subiect«-->(copulă-->-nume predicativ).
O unitate sintactică mai complexă decît sintagma (simplă sau: complexă) este aceea formată dintr-un cuvînt şi toate cuvintele care îi satisfac valenţa într-un enunţ, de exemplu, *munca mea* ***la*** *universitate pasiona* din textul citat la § 34 ; o putem numi **macro-sintagmă** sau **macrostructură.** Macrosintagma citată e formată prin fuziunea sintagmelor *munca mea, munca la universitate* şi *munca, pasiona* ; termenul comun *munca,* enunţat o singură dată, se nu- meşte **centrul** sau **nucleul** macrosintagmei.
§ 36. Revenind la enunţul *In timpul acesta munca mea la universitate mă pasiona,* se pune întrebarea dacă substantivele nu au şt alte valenţe, care **însă** nu s-au realizat. Răspunsul e afirmativ,. căci, de exemplu, *universitate* putea primi şi determinantul *această*
(.. .munca în această universitate...), timpul admite şi atributul *tot (in tot timpul acesta. ..),* iar pe lîngă *munca* poate sta şi atributul *neîntreruptă (...munca mea neîntreruptă...).* Prin urmare, din-totalul valenţelor unui cuvînt numai o parte se realizează într-urt enunţ dat.
Se ridică şi a doua întrebare : Toate trei substantivele ar fi[1] putut realiza în textul citat aceleaşi valenţe, de exemplu, valenţele-lui *munca* ? Răspunsul e acum negativ : dacă *timpul* şi *universitatea* ar primi cîte un predicat, ele n-ar putea rămîne legate **cu**
prepoziţiile *în, la.* Un substantiv subordonat **unei** prepoziţii nu poate fi în acelaşi timp în relaţie predicativă cu un verb[1]. Valenţele , „->prep." *şi,,*<—>P" nu se pot realiza simultan, sînt **valenţe ' incompatibile.**
A treia întrebare . între cele trei cuvinte *timp, muncă* şi *universitate* există deosebiri de valenţe în general sau numai în propoziţia de unde le-am extras ? Substantivele au, cu mici excepţii, aceleaşi posibilităţi de combinare. (Dealtfel, acesta e unul din motivele pentru care gramatica le grupează la un loc, în clasa numită „substantiv".) într-o anumită propoziţie însă, se poate în-tîmpla ca nu toate substantivele să admită aceleaşi combinaţii, din motivul arătat mai sus : există valenţe incompatibile, care se exclud reciproc.
§ 37. în capitolul următor ne vom ocupa de valenţele cuvintelor în interiorul unei propoziţii. (Pentru valenţele satisfăcute în interiorul unei *fraze,* vezi § 110.) Valenţele cuvintelor diferă de la o parte de vorbire la alta ; posibilităţile de combinare ale substantivului nu seamănă cu cele ale verbului, prepoziţia are alte valenţe decît adjectivul etc. Totalitatea valenţelor unui cuvînt se numeşte **spectru posibil de valenţe** sau **spectru combinatoriu potenţial.** Totalitatea valenţelor unui cuvînt satisfăcute într-un enunţ dat este un **spectru** real **de valenţe** sau **spectru combinatoriu real.**
II. Valenfele pârfilor de vorbire

§ 38. în cercetarea spectrului combinatoriu al fiecărei părţi de vorbire vom avea în vedere :
(a) Posibilitatea combinării în funcţie de natura relaţiei : de coordonare, de subordonare, predicativă, apoziţională ;
(b) Funcţia în cadrul sintagmei : cuvîntul al cărui spectru combinatoriu se discută poate fi R sau S într-o sintagmă subordona-

[1] Propoziţii ca *Au venit la oameni !* sînt excepţii neînsemnate.

tivă, SB sau P într-o sintagmă predicativă, E sau A într-o sintagmă apoziţională[1]. Se va avea în vedere şi rolul unor cuvinte de a mijloci o relaţie, de exemplu rolul de *k* într-o sintagmă coordonativă i k C2 sau rolul de *a* într-o sintagmă apoziţională E a Aj.
(c) Partea de vorbire de care aparţine cuvîntul ce satisface valenţa, de exemplu un adjectiv cu funcţie de R poate avea ca S un adverb *(cam dulceag),* **un pronume** *(util oricui),* **un substantiv** *(dăunător sănătăţii).*
(d) Dacă valenţa e satisfăcută de un singur cuvînt (termen simplu) sau de mai multe cuvinte (termen complex, dezvoltat)-.
Vom urmări, de asemenea, dacă specti **ui** combinatoriu e acelaşi pentru toate cuvintele ce compun partea de vorbire analizată sau pot fi stabilite subclase ale părţiloi de vorbire, criteriul de diferenţiere a subclaselor fiind tocmai însuşirile combinatorii.
în exemple, termenul care satisface valenţe e tipărit cu litere **aldine.**
§ 39. Valenţele substantivului sînt în esenţă următoarele:
(a) substantiv sau pronume coordonat : *mama şi* **copilul** ; **eu** *şi copilul*;
(b) adjectiv, adjectiv pronominal sau ,nurnej<n subordonat. **Substantivul** are funcţie de R, iar termenul S se acordă în gen, număr şi caz cu R. Termenul S este un atribut adjectival ;
(bi) adjectiv : *literatura* română. Uneori adjectivul este **izolat** de substantiv, fapt marcat prin intonaţie şi punctuaţie :
Soldaţii, tineri, cu lacrimile-n gene. (Arghezi, *1907,* 23)

[1] Sintagma coordonativa n-a fost menţionata, pentru că funcţia cuvîn-tului e aceeaşi ca C, şi ca C_2.
[2] Termenii multipli nu interesează din principiu : dacă un substantiv R are ca S un adjectiv, se înţelege că poate avea ca S şi două sau mai multe adjective coordonate *(copac verde, copac* verde şi înalt). Intrucît discutăm numai valenţele din interiorul unei propoziţii, e limpede că un cuvînt subiect nu se poate combina cu un „predicat multiplu" *(elevul* scrie şi citeşte e un enunţ format din două propoziţii).

Din punctul de vedere al înţelesului, atributul izolat (sau **explicativ)** se deosebeşte de atributul neizolat (sau **determinativ).** Lucrul acesta se dovedeşte analizînd semantic sintagma sub-stantiv^-adjectiv; să se compare:
(a) *explicaţiile foarte amănunţite m-au convins* (s-au dat mai multe ' explicaţii, dintre care numai cele foarte amănunţite m-au convins);
(Ş) *explicaţiile, foarte amănunţite, m-au convins* (toate explicaţiile date au fost foarte amănunţite).
Aici atributul izolat are sens circumstanţial : „din cauză că erau foarte amănunţite".
Cînd substantivul are ca determinanţi mai multe adjective, ele sînt sau nu coordonate între ele. Le considerăm coordonate dacă între ele apare sau s-ar putea intercala o conjuncţie coordonatoare : în *copac verde şi înalt,* ca şi în *copii frumoşi, sănătoşi* adjectivele sînt coordonate; în *propoziţii completive directe,* adjectivele nu sînt coordonate[1], căci nu putem spune *propoziţii completive şi directe.* Dacă unul din adjective precedă substantivul, iar celălalt îi urmează, adjectivele nu sînt, de regulă, coordonate : *frumoasa literatură română* (grupul acesta, o macrosintagmă, nu are sensul de „literatură română şi frumoasă"!). Din punctul de vedere **al** 1 înţelesului, primul adjectiv determină grupul format din substantiv K plus adjectivul al doilea : despre *literatura română* se spune că e *frumoasă.*
Lungul deal transversal deasupra căruia înaintează şoseaua desparte această enormă şi vană tălăzuire geologică de primele sonde ale lumii petroliere. (Bogza, Aî,28)
în spiritul celor discutate mai sus trebuie analizate şi macro-sintagmele *lungul deal transversal* şi *enormă şi vană tălăzuire geologică* : dealul transversal este lung, tălăzuirea geologică este enormă şi vană.

[1] Să se observe şi diferenţa de punctuaţie.

în macrosintagma *larg curent filozofic contemporan,* din punct de vedere semantic *contemporan*

determină sintagma *curent filozofic,* iar *larg* determină *curent filozofic contemporan.*
Dacă unul din adjectivele subordonate este izolat, el determină semantic sintagma formată din substantiv şi atributul adjectival neizolat : *bietul om, chinuit de remuşcări, n-a mai rezistat.*
Dacă substantivul determinat de două adjective este la plural, există — cel puţin teoretic — posibilitatea de a confunda două organizări sintactice complet deosebite:
(a) substantiv determinat de un atribut multiplu, ca în *romane lungi şi plicticoase.* Schematic R-e-(Q k C_2)j;
(P) substantiv detei minat numai de primul adjectiv, plus acelaşi substantiv, subînţeles, determinat de-nl doilea adjectiv, ca în *romane englezeşti şi franţuzeşti.* Schematic :

R-S,

Sensul lexical al celor trei constituenţi ai unui atare grup sugerează aproape întotdeauna interpretarea sintactică justă : nişte romane pot fi în acelaşi timp lungi şi plicticoase, dar nu englezeşti şi franţuzeşti !
O construcţie particulară este cea de tipul *limbile română şi franceză*: adjectivele, în ciuda aparenţelor, nu sînt coordonate, sensul fiind „limba română şi limba franceză". Sintagmele din această construcţie sînt :
limba română, limba franceză, limbaj- limba,
prin urmare, analiza sintactică va înlocui pluralul *limbilor* cu două forme de singular.
(b2) adjectiv pronominal : *orice om.* Substantivul e uneori centrul unei macrosintagme cu două adjective pronominale; de regulă, ele nu sînt coordonate: aceste *idei* ale mele sau
Convorbiri din alte cîteva *seri de vară.* (Sadoveanu, 0.9, 23)
Se iveşte şi aici, ca şi la (b,), posibilitatea unei confuzii între două organizări sintactice diferite: *casa mea şi a ta* înseamnă fie „o singură casă, care e în acelaşi timp a mea şi a ta", fie „două case, prima a mea, a doua a ta". [Vezi schemele de la (bj).][1] (b_3) numeral:
In anii nouă sute şapte. (Arghezi, *1907,* 7); *între dînşii,* o *clipă, se simţea bine.* (Sadoveanu, O. 9,8)
Anumite numerale cardinale determină substantivul numai prin j*"" intermediul prepoziţiei *de: două case,* dar *douăzeci de case.* Fiind mijlocitor al unei relaţii, îl vom nota pe *de* cu „p" (aşa cum şi este „k", adică este „a"), iar structura *douăzeci de case* va fi Simboli-
zată |R p S
(c) substantiv sau piunume cu luncţie S. Relaţia e marcată prin recţiune cazuală în genitiv sau dativ.
(c_x) genitiv : *idealul* poetului; *părerile* celorlalţi.
O construcţie particulară este *procesele lui Ion şi Vasile*; ea are trei interpretări sintactice:
([a]) Ion şi Vasile au, împreună, mai multe procese; între cele două nume proprii este o relaţie de coordonare;
(P) atît Ion, cît şi Vasile au cîte un proces (pentru a evita ambiguitatea şi a preciza că e vorba de interpretarea ((i), unii scriu fie *procesul lui Ion şi cel al lui Vasile,* fie *cele două procese, al lui Ion şi al lui Vasile,* fie — mai rar — *procesele, al lui Ion şi al lui Vasile)*; în acest caz, construcţia se analizează în trei sintagme: *procesul <- lui Ion, procesul ■*- lui Vasile, pr -)cesul-\-procesul* (vezi mai sus (b^, p. 64);
ca . 7

[1] Cititorul e rugat să observe că şi alte constatări făcute în legătură cu adjectivul (b,) sînt valabile şi pentru adjectivul pronominal (bj).

&
/\

(Y) atît Ion, cît şi Vasile au fiecare mai multe procese (pentru a evita ambiguitatea, se poate spune *procesele lui Ion şi cele ale lui Vasile)*; sintagmele componente s,înt: *procesele «- Ini Ion, pn~ cesele <- lui Vasile, procesele-}-procesele* (al doilea cuvînt o im plici*i).* (c_2) dativ : *trimiterea de ajutoare* naufragiaţilor; *acordarea unor premii* celoi *care s-au distins;*[1]
La [r]*azele candelei, ar ţi văzut în trăsăturile-\ accentuate* [...]; (Odobescu, C, 95)
(di) verb la gerunziu cu funcţia S, Relaţia e de subordonare cu *aderen^ăjijoncluziile* rezultînd *din această expunere*;

(dg) verb copulativ subordonat: este *elev*[2].
Se pune întrebarea dacă substantivul nu are şi valenţa „adverb subordonat". Răspunsul e negativ : în *aşa oameni ne trebuie,* cuvîn-tul *aşa* este adjectiv invariabil (neflexibil) ; în *omul acesta, cîndva profesor,* adverbul *cîndva* nu lămureşte decît în aparenţă substantivul *profesor* [în realitate, el se află în relaţie implicită cu verbul subînţeles *a fi: omul acesta, (care a fost) cîndva profesor].*
(e) sintagmă prepoziţie ■«- substantiv (sau pronume, numeral, adverb, verb): *bocanci* cu cuie, *lauda* de sine, *grupuri* de patru, *locul* de dincolo, *dorinţa* de a învinge. Subordonarea e „cu aderenţă". Se constituie astfel sintagme complexe de tipul subst.i *«t-* (prep.
«-subst.2).
Sintagma subordonată poate fi multiplă : *dorinţa de ase afirma şi de a învinge^.* Trebuie prevenită şi aici [vezi, mai sus, (bi)] posibilitatea unei confuzii; *în aceste poezii de Anghel şi losif* poate fi vorba de poezii cu doi autori, sau de două grupuri de poezii, unele scrise de Anghel, altele de losif.
1 Numărul substantivelor care au această valenţă e foarte mic.
2 Vezi mai sus, *§* 30.
3 Repetarea prepoziţiei *de* nu e obligatorie.
în construcţiile: o/"</ t-l"-
Stă răsucită într-o parte, cu mina la gură şi cu ochii în pământ (Sa-doveanu, 0.9,38); *Se aşezară* [.■..] *pe-un singur butuc de brad, cu armele Ungă dînşii.* (Sadoveanu, 0.9,25); *Mă abat trei paşi cu arma in mină.* (Camil Petrescu, U, 264),
sintagmele prepoziţionale *la gură, în pămînt, Ungă dînşii, în mînâ* sînt numai aparent în relaţie de subordonare faţă de substantivele *mina, ochii, armele,* respectiv *arma.* în realitate, dependenţa e faţă de un verb subînţeles: mîna e *dusă* sau *pusă* la gură, arma e *ţinută* în mînă etc.
în exemplele date pînă aici valenţa substantivului într-o sintagmă subordonativă era satisfăcută de un termen subordonat (S), deci ne-am ocupat de substantiv ca R. în structura |R«-S|, substantivul poate fi însă şi S; în acest caz el are o valenţă pe care o satisface un substantiv cu funcţia R.
(fi) Dacă substantivul S este la genitiv, el are ca valenţă combinarea cu alt substantiv sau cu un pronume: *locuinţa directorului, cele ale prietenului (cele* înseamnă, de exemplu, *cărţile)* sau
(i%) o prepoziţie : deasupra *casei*;
(f_3) Dacă substantivul cu funcţie S este la dativ, el are o valenţă pe care o satisface în enunţ alt substantiv : trimiterea *de ajutoare naufragiaţilor* sau
(U) un verb: atribuie *inculpatului* [...] sau
(f_5) un adjectiv: credincios *idealurilor* [...] sau
(f_6) un adverb :
Ioanide făcuse planuri [...] asemeni *unui tînăr care vede deschis înaintea sa viitorul.* (Călinescu, SN, 207)
(f_7) o prepoziţie: datorită *ajutorului*;
(f_8) Dacă substantivul cu funcţie S este la acuzativ, el are o valenţă satisfăcută de un verb : cere *ajutor,* sau de (f_9) o prepoziţie: la *ţară.*

V

în toate exemplele de la (fi) — (f_9), substantivul este subordonat cu recţiune. Aceasta e singura formă în care un substantiv se subordonează altui cuvînt. Situaţiile grupate sub (fi) — (f„) după cazul substantivului subordonat pot fi clasate şi după partea de vorbire cu funcţie de regent; substantivul S are ca R :
(fi) un substantiv sau pronume care cer genitivul; un atribut care cere dativul.
(f_2) un verb care cere acuzativul sau dativul;
fo) un adjectiv care cere dativul;
(ïi) un adverb care cere dativul;
(f_5) o prepoziţie care^cere acuzativul, genitivul sau dativul.
Substantivul a fost discutat pînă aici ca termen în relaţiile de coordonare (a) şi de subordonare (b-f).
($_{gl}$) în relaţia predicativă, substantivul este subiect şi are capacitatea de a se combina cu un verb predicat: *soarele* străluceşte

sau cu
(g_2) un verb predicativ la gerunziu sau la infinitiv: ajungînd
Ion acolo, I s-a părut că [...] sau *a>*
(g_3) un verb copulativ: *Ion* este *elev; Ion* fiind *medic, l-am chemat de urgenţă.*
(h) în relaţia apoziţională^substantivul este fie termenul ex-^plicat: *oraşul* Cîmpina, *qgmele* de Ion; şi are ca valenţă o apoziţie exprimată, ca în exemplele noastre, printr-un substantiv (putea fi şi un pronume: *elevii,* adică noi), fie
(i) termenul apoziţie. Cu această funcţie, are posibilitatea de a se comDina cu un substantiv sau un pronume: oraşul *Cîmpina;*
noi, *epigonii.*
Valenţele substantivului sînt cuprinse în următorul tabel rezumativ :
68

Intr-o sintagmă	subst. are funcţia de	şi se combină cu
coordonativă	termen coordonat	subst.-.pronume
subordonativă	a) termen regent b) termen subordonat	adj.,adj. pron., nume-ral (acord); subst., pron. (recţiune); verb (aderen{ă, **acord);** sintagmă prepoziţio-nală (aderentă). subst., pron.; adj.; verb; prep. **(recţiune).**
predicativă	subiect	verb
apoziţională	a) termen explicat b) apoziţie	subst.,pron.; apoziţie subst., pron.

Valenţele enumerate mai sus nu sînt niciodată satisfăcute în acelaşi enunţ. Spectrul combinatoriu real al unui substantiv cuprinde în mod obişnuit una, două, rareori mai mult de cinci valenţe. Uneori o valenţă e satisfăcută de două (eventual mai multe) ori în acelaşi enunţ: de exemplu, substantivul e regent faţă de două-trei adjective care sînt sau nu coordonate între ele:
Făgăduia vindecarea sigură *şi* radicală *a epilepsiei.* (Că-linescu, IC, 278); Lungul deal transversal [...], vană t ă 1 ă z u i r e geologică. (Bogza, Aî, 28)
Exemplu de spectru combinatoriu real al unui substantiv: *Acest ultim pătrar al ceasului lor de despărţire.* (Sado-veanu, 0.9,136)
Substantivul *pătrar* apare combinat cu un adjectiv pronominal, un adjectiv şi un substantiv şi este regent în raport cu toate trei: substantivul *al ceasului* e subordonat faţă de *pătrar* şi regent faţă de *lor* şi de sintagma *de despărţire* (are deci tot trei valenţe satisfăcute, dar spectrul său nu coincide cu cel al primului sub-
69
stantiv); *despărţire* are o singură valenţă realizată : de subordonare faţă de prepoziţia *de.*
Vreuna din marile comparaţii sau metafore ale literaturii
universale (Vianu, SLUC, 124)
Substantivul *comparaţii* îşi satisface aici valenţele: 1, prepoziţia regentă *din,* 2. adjectivul subordonat *marile,* 3. substantivul coordonat *metafore,* 4. substantivul subordonat *al literaturii.*
Iată şi un exemplu de substantiv cu şase valenţe : *trei* (1) *minunaţi* (2) prieteni *din copilărie* (3) *ai vecinului* (4), *fraţii* (5) *lui de cruce, se află* (6) *aici.*
Un exemplu şi mai complex:
Larg curent *filozofic contemporan de esenţă idealist-subiectivă, dar de diverse nuanţe, răspîndit In Germania* [...], *reprezentat de personalităţi ca...*(DTL, 130)
Termenii care satisfac valenţele lui *curent* sînt: *larg; filozofic; contemporan; de esenţă; dar de nuanţe; răspîndit; reprezentat.*
Primii trei termeni actualizează de trei ori aceeaşi valenţă (adjectiv subordonat), fără a fi coordonaţi; ultimele două cuvinte actualizează şi ele valenţa „adjectiv[1] subordonat", dar sînt coordonate ; sintagmele *de esenţă* şi *de nuanţă* reprezintă aceeaşi însuşire combinatorie şi sînt coordonate.
[1] Participiulje asimilat cu adjectivul, deşi între ele există diferenţe de însuşiri combinatorii.

§ 40. Partea de vorbire numită adjectiv cuprinde adjective propriu-zise, locuţiuni adjectivale şi participii. (Adjectivele pronominale vor fi discutate aparte, la § 50.) Indiferent de gradul de comparaţie, adjectivul formează un singur cuvînt sintactic. Analiza sintactică tratează ca pe un tot indivizibil şiruri ca : *mai bun, cel mai bun* etc. Valenţele adjectivului sînt în esenţă următoarele:
(a) adjectiv coordonat: *casă nouă* şi scumpă. Relaţia este de coordonare numai dacă între adjective apare sau se subînţelege o conjuncţie coordonativă. Aşa cum am arătat la § 39 (bi), într-un grup de cuvinte ca *propoziţii completive directe* adjectivele nu sînt coordonate, căci nu putem spune *propoziţii completive şi directe.* Vezi de asemenea cele arătate la § 39 (bj (P) în legătură cu con -strucţii ca *romane franţuzeşti şi englezeşti,* unde, în ciuda aparenţelor, adjectivele nu sînt coordonate; *şi* leagă cuvîntul *romane* explicit de *(romane)* implicit.
Coordonarea se exprimă şi^ prin locuţiuni conjuncţionale, a căror funcţie e întărită de cuvinte corelative; vezi structura au *numai* adj.$_v$ *ci (dar) şi* adj.2:
Acolo avem să găsim alt lucru nu numai vrednic *de lu-are-atninte,* dar şi foarte folositor. (Sadoveanu, 0.9, 446).
(b) adverb subordonat (cu aderenţă) |
Făcuse planuri nepăsător, fără a se preocupa dacă sînt ori nu realizabile îndată. (Călinescu, SN, 207); *Eu sînt* şi *mai favorizat de soartă.* (Sadoveanu, 0.9,448)
Legătura dintre adjectivul regent şi adverbul subordonat se realizează uneori prin intermediul prepoziţiei de; o vom nota cu „p°, iar structura sintactică va fi simbolizată |R p S|, după modelul schemelor |C_X kC2|sau E a A ; atît de *bună,* uimitor de *frumoasă.*
Orice pasăre, oricît de *măiastră, trebuie să se recunoască nevrednică.* (Sadoveanu, 0.9, 447)
71
I Cu funcţie de adverb apare numeralul adverbial:
Şi se făcu moşia, de două ori *mai mare.* (Arghezi, *1907,* 9)
(c) Un număr de adjective au valenţa „substantiv sau pronume subordonat cu recţiune în dativ": *util, dăunător, asemănător, anterior* etc. :
Terenul prielnic influenţei *lui a apărut* [...], (Philip-pide, S, 262)
(d) Alte adjective se combină cu sintagma prepoziţie<-infini-tiv subordonat: *dornic* de a vedea.
(e) O valenţă comună multor adjective e „sintagmă subordonată formată din prepoziţie^-substantiv, pronume, numeral": *util* pentru noi, *amabil* cu amîndoi; cît bradul *de înalt* [aici relaţia e mijlocită prin prepoziţia *de,* cu funcţie „p", vezi mai sus (b)].Cînd adjectivul e determinat de un complement comparativ, acesta poate conţine două prepoziţii, prima exprimînd comparaţia: *Tineri şi tinere, împodobiţi* ca de sărbătoare, *se veseleau în hore.* (Odobescu, C. 53): *Bărbat dp mare vază* la centru *şi* la şef. (Arghezi, *1907.17)*
Valenţa, realizată de două ori, aparţine locuţiunii adjectivale *de vază.* Valenţele (c) şi (e) sînt satisfăcute în textul:
Un meşteşug cu *zeci* de veacuri *anterior celui dinţii cîn-tec.* (Sadoveanu, 0.9,17)
(f) verb copulativ: *copacul* este *înalt* (vezi şi § 30). Valenţele (b), (c), (d), (e), (f) caracterizează un adjectiv regent.
De fapt, funcţia tipică pentru adjectiv este aceea de element subordonat unui substantiv, cu care se acordă în gen, număr şi caz:
(g) substantiv regent: *manual de* limba *română.* Lipsa din enunţ a substantivului se explică prin subînţelegere:
Foarte bună lucrare. Excelentă! *Puţin cam* îndrăzneaţă. Scrisă *cu prea multă imaginaţie, dar* foarte bună. (Se-bastian, SA, 321)
In enunţurile 2, 3 şi 4, adjectivele subliniate au ca substantiv regent pe *lucrare* din enunţul 1. Subînţelegerea unor cuvinte este o manifestare a relaţiilor din cadrul unei grupări de enunţuri.
(h) Adjectivele au, foarte rar, şi valenţa „subiect": Lartea '") ^ , aceasta, *cerută şi* ea *de multă lume, s-a epuizat foarte repede*; *A venit ^ ; şi Ion, dornic şi el să mă revadă*[1].
(i) în relaţia apoziţională, putem găsi un adjectiv explicat şi un adjectiv apoziţie: *este impertinent, adică obraznic.* Deci *impertinent* îşi satisface valenţa „adjectiv apoziţie", iar *obraznic* valenţa „adjectiv explicat ".
Adjective[1]e se întîlnesc în relaţii ternare de tipul *Ioana zîmbea fericită,* unde *fericită* e subordonat substantivului *Ioana* (relaţie de subordonare cu acord în gen, număr şi caz) şi în acelaşi timpr ^ • verbului *zîmbea* (subordonare cu aderenţă), răspunzînd la între- '^' •' barea „Cum zîmbea" ? *Ioana*

e în relaţie predicativă cu *zîmbea.* Prin urmare, fiecare din cei trei termeni ai grupului e legat de ceilalţi doi, ceea ce satisface definiţia dată relaţiei ternare (§ 30). In această relaţie ternară, adjectivul şi substantivul stau fie la nominativ (ca în exemplul de mai sus), fie la acuzativ, ca în :
Doctorul se gîndise să facă mai puţin primejdioase atacurile. (Călinescu, IC, 275^
Adjectivul (la gradul comparativ de inferioritate) *mai puţin primejdioase* depinde şi de să *facă* şi de *atacurile,* iar aceşti doi termeni sînt de asemenea legaţi între ei.

I S-ar putea propune, pentru asemenea situaţii, şi [altă interpretare : *cerută=care a fost cerută, dornic*=care era dornic,* deci pronumele *[ea, el* ʳsînt în relaţie predicativă cu un verb Ia pasiv, respectiv cu un predicat nominal.
72
73
Subiectul construcţiei ternare poate fi subînţeles, ca în:
Ieşea, ţeapăn şi grav, *cu trăsura la pas după el.* (Matei Caragiale, C, 31) ; Se credea îndrăzneţ, *deşi era multă vreme de cînd îndrăzneala lui nu mai fusese pusă la încercare.* (Preda, IP, 65)
Rolul sintactic al adjectivului din construcţia ternară discutată este de element predicativ suplimentar.
Adjectivul-element predicativ suplimentar e precedat în anumite construcţii de o prepoziţie sau de un adverb :
Mă îngrop mai repede de **viu.** (Arghezi, *1907,* 10);
Nu poate trece nimeni, cum spune el, **nici mort** *(ibidem,*
16);
sau *Ion a sărit* ca ars.
Adjectivul mai apare într-o construcţie ternară, formată din adjectiv, substantiv, verb-predicat, unde are funcţia de atribut circumstanţial: *sănătoasă sau bolnavă, eleva tot trebuie să se prezinte.*
Valenţele adjectivului diferă în funcţie de gradul de comparaţie, de exemplu se spune *mai bun* decît mine, dar nu *bun decît* mine; tot astfel, *cel mai bun* dintre toţi, dar nu *bun* dintre toţi, foarte *bun* dintre toţi. Adjectivele la comparativ şi superlativ relativ primesc complemente modale de comparaţie cu structuri specifice, care nu se pot lega de adjectivele la gradul pozitiv, ©e asemenea, adjectivele la gradul pozitiv primesc anumite determinări adverbiale neadmise de adjectivele aflate la alte grade de comparaţie: *cam dulceag,* dar nu *cam mai dulceag, destul de încet,* dar nu *destul de foarte încet!* Să se revadă în acest sens exemplele date în acest paragraf: *Acolo avem să găsim alt lucru* [...] *foarte folositor; atît de bună*; *uimitor de frumoasă; orice pană, oricît de măiastră; se făcu moşia de două ori mai mare; cam îndrăzneaţă; să facă mai puţin primejdioase.*
74
Verbele la modul participiu sînt considerate, în analiza sintactică, adjective. Asemănarea sintactică dintre participiu şi adjectiv e evidentă în enunţuri în care utilizarea celor două tipuri de cuvinte alternează, funcţia gramaticală fiind aceeaşi:
Casa era pustie (adj.), *uşile vraişte* (adj.), *obiectele răsturnate* (part.) *şi răvăşite* (part.). (Rebreanu, R, 457—458)
Spectrul combinatoriu al adjectivelor propriu-zise se aseamănă foarte mult cu acela al participiilor. în plus, participiul se poate combina cu un complement de agent (o variantă a valenţei (e), discutată mai sus):
Pentru asta stăteau florile aşezate în pahar de mina ***Iul*** *in fiecare dimineaţă.* (Sadoveanu, 0.14, 593)
Valenţele adjectivului sînt cuprinse în următorul tabel rezumativ (se înţelege că nu orice adjectiv are toate valenţele menţionate):

Intr-o sintagmă	adj. are funcţia de	şi se combină cu
coordonativă	termen **coordonat**	adjectiv
subordonativă	(a) termen regent (b) termen subordonat	adverb **(aderenţă);** subst., pron.(recţiune); sintagmă prepoziţio-nală **(aderenţă),** vb. copulativ **(acord)** subst. (acord)
predicativă	subiect	pron. **(acord)**
apoziţională	(a) termen explicat (b)	adjectiv; apoziţie dez-

	apoziţie	voltată adjectiv

§ 41. Valenţele pronumelui diferă, în principiu, de la o specie de pronume la alta. Prin urmare, pronumele constituie o clasă neomogenă din punct de vedere sintactic şi e necesar s-o divi-dem în mai multe subclase. Ar fi de aşteptat ca pronumele, înlocuitor al substantivului, să aibă exact spectrul potenţial de va-

75

ienţe al acestuia. în realitate, nu există nici un pronume care să aibă toate valenţele substantivului.

§ 42. Valenţele satisfăcute în mod obişnuit de pronumele personale sînt următoarele:

(a) substantiv sau pronume coordonate: *eu* sau Ion; *noi* şi voi; pronumele e sau personal, sau posesiv *(noi* şi ai noştri), sau demonstrativ *(sau el,* sau celălalt), sau nehotărît *(tu* sau altcineva), mai rar negativ *(sau el,* sau nimeni);

'j+ i (b) numeral subordonat (cu acord): *noi* doi. Foarte rar, pro-"* numele personal are ca element subordonat un pronume interogativ :

— *Cine trage ?*

— *Ai noştri* [...]

— *In cine ?*

— *In ei.*

— *Care ei ?* (Sebastian, SA, 199);

(c) un substantiv (mai rar un pronume) regent, care cere cazul genitiv : ideea *lui*; (dintre cele două răspunsuri îl prefer pe) acela *al lui;*

(d) substantiv regent care cere cazul dativ : *pe* faţa-i *se citeşte uimirea;*

(e) adjectiv regent care cere dativul: util *mie;*

(f) verb regent: *te* laud; *mi-l* dă;

(g) adverb regent: asemenea *mie;* nu *eujam protestat;*

(h) prepoziţie regentă : fără *mine;* datorită *ţie,* deasupră-mt;

(i) verb cu care pronumele personal se află în relaţie predicativă : *voi* ştiţi; *el* este *curajos.* Cînd verbul e precedat de pronume reflexiv cu funcţie de complement, între acesta şi pronumele personal se stabileşte o relaţie de subordonare. Vezi § 49.

(j) substantiv sau pronume apozitie: *noi* fiecare;

Ele pasc cu mieii azi pe moşia lui, a hoţului *bătrîn.* (Arghezi, *1907,* 9);

(k) substantiv sau pronume explicat: elevii, *adică noi.*

u

Pronumele personale apar în construcţia ternară discutată la § 40, în care un adjectiv are funcţia de element predicativ suplimentar : *ea zîmbea fericită; sănătoasă sau bolnavă, ea tot trebuie să se prezinte.*

Pronumele personal de persoana a III-a e un substitut al substantivului[1]. Totuşi, nu e totdeauna posibil să înlocuim un substantiv printr-un pronume personal, şi invers, căci spectrele combinatorii nu coincid perfect: *lucrez* ziua (înlocuirea este imposibilă) ; *pe faţa-i se citeşte uimirea* (înlocuirea e posibilă, dar cu schimbarea valenţei, genitivul substituindu-se dativului: *pe faţa spectatorului.* ..).

§ 43. Valenţele obişnuite ale pronumelor posesive:

(a) substantiv sau pronume coordonat: *al meu* şi al lui Ion; *al meu* şi al tău (dintre pronume se întîlnesc cele posesive, personale : noi *şi ai noştri,* demonstrative: acesta *şi al meu,* nehotă-rîte: *al meu sau* al oricui).

în cadrul relaţiei de subordonare, pronumele posesiv este regent cînd are rolul de nume predicativ, deci:

(b) verb copulativ subordonat: *cartea este* a mea, şi cînd e de-•'.terminat de un pronume interogativ;

(c) pronume interogativ subordonat:

— *Cine trage ?*

— *Ai noştri.*

— Care *ai noştri ?* (Sebastian, SA, 199)

Altfel, pronumele posesiv este subordonat, avînd valenţele:

(d) substantiv care cere cazul genitiv : dorinţele alor tăi ;

(e) adjectiv cu recţiune în dativ: credincios *alor săi;*

(f) verb care cere dativul; spune *alor săi*[2].

[1] Pronumele de pers. I şi a Ii-a nu ţin locul unui substantiv, dar pot primi ca apozitie un substantiv referitor la aceeaşi persoană : *eu, directorul', spune tu, lonescule!* ~\
[2] In construcţii ca *îl vrea pe al meu,* pronumele nu e subordonat verbului, // *(ci* prepoziţiei *pe,* iar sintagma *pe al meu* e subordonată verbului.

Cînd are una din valenţele (d), (e) sau (f), pronumele posesiv stă obligatoriu la plural; de aici rezultă că spectrul combinatoriu nu e totdeauna acelaşi pentru toate formele flexionare ale unui cuvînt;
(g) prepoziţie regentă : *am scris* cu *al tău.* Valenţa poate fi satisfăcută de asemenea de o prepoziţie care cere genitivul sau dativul, dar cu condiţia ca pronumele posesiv să fie la plural: *luptă* **contra** *alor* ***tăi;***
(h) verb cu care pronumele posesiv e în relaţie predicativă : *al meu* **este** *mai cuminte;*
(i) substantiv sau pronume apoziţie : *meritul este al nostru,* al elevilor;
(j) substantiv sau pronume explicat: *dorinţa* părinţilor, *adică a voastră.*
§ 44. Valenţele obişnuite ale pronumelor demonstrative:
(a) substantiv sau pronume coordonat: *acesta* sau celălalt;
(b) substantiv sau pronume subordonat în genitiv: *cel* al lui *s?*ps* **Rebreanu** *îmi place mai mult;*
/'fî> «r-~ (M verb copulativ subordonat: *rezultatul* a fost *acelaşi;*
(d) adjectiv subordonat cu acord: toate *acestea*[1]*;*
(e) adverb subordonat: *au venit* cam *aceiaşi.* Pronumele demonstrative au şi valenţa (neîntîlnită la pronumele personale şi posesive, dar frecvent întîlnită la substantive):
(f) sintagmă (prepoziţie <~ substantiv, adverb) subordonată cu aderenţă : *cel* de treflă, *cel* de mîine[2].
într-o sintagmă subordonativă, pronumele demonstrativ poate fi subordonat, cînd are una din valenţele:

[1] Valenţa e satisfăcută numai de adjectivul *tot.*
* în ultimele două exemple apare pronumele *cel,* care nu trebuie confun-fdat cu articolul *cel.* Acesta din urmă însoţeşte adjectivul *(omul cel bun),* numeralele cardinale *(cei doi),* numeralele ordinale *(cel de-al doilea),* adjective şi adverbe la gradul superlativ *(cel mai bun, cel mai bine).* Cînd însoţeşte un adverb, articolul adjectival *cel* este invariabil.

n

(g) substantiv (rar pronume) cu recţiune în genitiv : părerea *acestuia.* Foarte rar, pronumele demonstrativ satisface valenţa unui substantiv regent care cere dativul: trimiterea *de ajutoare celorlalţi a întîmpinat greutăţi.*
(h) verb regent: spune *celorlalţi;*
(i) adjectiv regent: util *celorlalţi;*
(j) prepoziţie regentă : cu *ceilalţi.*
Alte valenţe:
(k) verb cu care pronumele demonstrativ e în relaţie predicativă : *acesta* pleacă. Cînd verbul e însoţit de un pronume reflexiv, între acesta şi pronumele nehotărît se stabileşte uneori o relaţie de subordonare. Vezi § 49.
(1) substantiv sau pronume apoziţie: *celălalt,* tînărul, *avea altă părere* ;
(m) substantiv sau pronume explicat: rezultatul, *asta mă interesează.*
Pronumele demonstrativ nu formează o subclasă omogenă din punctul de vedere al posibilităţilor de combinare: *acela* seamănă bine cu *acesta,* dar se utilizează mai rar (în anumite combinaţii) ; *acelaşi* are un spectru foarte redus de valenţe; *cel* e urmat totdeauna de un determinant: cuvînt în genitiv, termen complex introdus prin prepoziţie, verb la participiu[1], după cum rezultă din exemplele următoare : *Cel al lui Sadoveanu e mai bogat* (de exemplu, *stilul)*;
Mîncă toate felurile de bucate ale birtului gării, spre uimirea celor *de faţă.* (Călinescu, IC, 275) ; *Din turmele de la munte, din podgoriile de la dealuri [...] era de unde sătura şi mai mari mulţimi decît* cele *strtnse acolo.* (Sa-doveanu, FJ, 7)
§ 45. Valenţele obişnuite ale pronumelor nehotărîte sînt următoarele :
în unele cazuri, *cel* urmat de un participiu este articol : *omul cel învăţat.*

(a) substantiv sau pronume[1] coordonat: eu *şi încă cineva*;
(b) adjectiv subordonat, cu acord : *ceva* bun; *are mai multe* ***mere,*** *unele* galbene, *altele* **roşii**;

(c) verb copulativ subordonat: *asta* e *altceva*;
(d) termen complex subordonat introdus prin prepoziţie: *fiecare* dintre noi;
;___(e) adverb subordonat: aproape *oricine*; grupul *altceva*
dinainte, ca în:
Eu vorbeam, timp de o oră, despre tema dată, fără altceva dinainte decît o pagină cu note. (Camil Petrescu, U, 79)
nu e o sintagmă subordonativă : *dinainte* determină un participiu subînţeles *(pus, aşezat)*;
(f) substantiv sau pronume regent cu recţiune în genitiv: dreptul *fiecăruia.* Sînt foarte rare enunţurile în care un pronume nehotărît satisface valenţa unui substantiv care cere cazul dativ, **ca** în: **trimiterea** *de ajutoare cuiva care se află în suferinţă;*
(g) verb regent: spune *oricui;* (h) adjectiv regent: util *altcuiva;*
(i) prepoziţie regentă: cu *unii se poartă bine;*
(j) verb cu care pronumele nehotărît e în relaţie predicativă; *fiecare* ştie. Cînd verbul e însoţit de un pronume reflexiv obiect, între acesta şi pronumele nehotărît se stabileşte o relaţie de subordonare. Vezi § 49.
(k) substantiv sau pronume apoziţie: *trimite-mi pe altcineva,* un specialist;
(1) substantiv sau pronume explicat: geniul, *ceva foarte rar.*
Nici subclasa pronumelor nehotărîte nu este omogenă, aşa cum indică următoarele constatări:
— adjectivul acordat nu determină pronume ca *fiecare, oricine, orice* etc. ;
[1] Vezi această valenţă la celelalte specii de pronume.
— *cineva, ceva, altcineva, oarecare* nu sînt determinate în mod obişnuit de adverbe;
— *ceva, altceva,* neavînd genitiv, nu au nici valenţa (f).
§ 46. Valenţele obişnuite ale pronumelor negative *(nici unul, nici una, nimeni* şi *nimic)* sînt următoarele:
(a) substantiv sau pronume coordonat: *nimeni* şi nimic *nu mă împiedică*[1];
(b) adjectiv subordonat acordat: *nimic* bun;
(c) pronume posesiv sau personal cu sens posesiv (la genitiv) : *nu mai am nimic* al **meu**; *nu mai are nimic* al **lui**[2];
(d) termen complex subordonat introdus prin prepoziţie: *nici unul* dintre ai noştri;
(e) adverb subordonat: *n-a venit* aproape *nimeni;*
(f) substantiv sau pronume regent (cu r cţiune în genitiv): ţara *nimănui;*
(g) termen complex regent (cu recţiune în acuzativ sau dativ) format din verb regent însoţit de adverbul *nu*: nu vrea *nimic*; nu spune *nimănui.* După cum se vede, cînd se subordonează unui verb pronumele negativ cere ca acesta să fie la forma negativă, adică să aibă structura (m/->vb.);
(h) prepoziţie regentă : pentru *nimic;*
(i) verb la forma negativă cu care pronumele negativ e în relaţie predicativă ; nu s-a întîmplat *nimic*; *in sală* nu este *nimeni.* Este aşadar de reţinut că, intrînd în relaţia SB<—>-P| , pronumele negativ cere ca P să fie o sintagmă |(nu —*-vb.)|;
(j) substantiv sau pronume apoziţie: *n-a venit nimeni,* nici elevi, nici profesori;
(k) substantiv sau pronume explicat: *vrea să ştie* totul, *adică nimic.*
[1] In grupul *sau tot sau nimic, tot* trebuie considerat substantiv, şi nu adjectiv, deci avem a face tot cu valenţa (a).
[2] Construcţiile *nimic al meu, nimic al lui* etc. sînt înlocuite adesea **prin** *nimic de-al meu* etc, unde e vorba de valenţa de sub (d). \

r
fryjT
între pronumele negative există deosebiri de posibilităţi combinatorii :
— *nimic,* neavînd genitiv, nu are nici valenţa (f)[1];
— *nimeni* nu se combină cu un adjectiv subordonat.
§ 47. In paragrafele următoare vom discuta despre pronumele cu un spectru combinatoriu redus: relative, interogative, reflexive. Spectrul combinatoriu al pronumelor **relative**:
(a) verb predicat sau verb copulativ : *la steaua care* **a** răsărit; *procedeul care* este *mai indicai.*

Pentru structura : *care* urmat de (se->vb.), vezi § 49.
(b) prepoziţie regentă : **pentru** *cel ce ştie e uşor*[2]*, şcoala* **la** *care învăţăm.*
însăşi denumirea de pronume *relative* atrage atenţia asupra unei însuşiri sintactice importante a acestei clase de cuvinte: pronumele relative, pe lîngă faptul că îndeplinesc o anumită funcţie sintactică în propoziţia (subordonată) de care aparţin, au şi rolul de *a lega* această propoziţie de regenta ei, mai precis de un substantiv sau de un pronume din regentă. Rezultă de aici că, depăşind limitele unei singure propoziţii, pronumele relative îşi satisfac o valenţă şi în altă propoziţie. Se poate spune, deci, că pronumele relative intră în relaţie simultan cu două elemente :

*el este omul *
dau
care
îmi
trebuie,
cui
cere 7
Aşa cum arată săgeţile, e vorba de o subordonare şi o relaţie predicativă. în primul exemplu — subordonare cu acord (mascat de forma invariabilă după gen şi număr a lui *care),* în al doilea exemplu — subordonare cu recţiune.
[1] *Nimicului,* o formă relativ rar întîlnită, este genitivul substantivului *nimic,* care înseamnă „fleac".
j
2 Pronumele subiect stă în cazul acuzativ. Ku / tvfft"*^
§ 48. Valenţele obişnuite ale **pronumelor interogative** sînt, ca şi cele ale pronumelor relative, puţine:
(a) pronume sau adverb coordonat: *cine* **şi cînd** *pleacă?* Este vorba despre adverbele pronominale interogative *cînd, unde, cu t* şi locuţiuni formate cu acestea *(de cînd* etc.)[1].
(b) termen subordonat complex introdus prin prepoziţie: ***care*** **dintre voi** *ştie ?*
(c) verb regent: *ce* **doreşti ?**
(d) prepoziţie regentă : **cu** *ce scrii ?*
(e) verb predicat sau verb copulativ : *cine* **a venit** ? Dacă verbul e însoţit de un pronume reflexiv cu funcţie de complement, s-ar putea vorbi de o subordonare între pronumele interogativ-subi-i ■> ect şi pronumele reflexiv-subiect: *Cine se piaptănă ?* (Vezi § 49).
§ 49. Valenţele obişnuite ale **pronumelui reflexiv** sînt următoarele :
(a) substantiv sau pronume coordonat: *aceste merite le atribuie* **altora** şi" *sieşi.*
în relaţia de subordonare pronumele reflexiv nu e niciodată regent, ci totdeauna subordonat, avînd valenţele:
(b) verb regent: *se* **laudă** *singur*; *se* este complement direct*;*
(c) adjectiv regent: **credincios** *sieşi;*
(d) prepoziţie regentă :
0 generaţie întreagă s-a recunoscut pe *sine în Eniinescu.* (Philippide, S, 262);
(e) termen complex apoziţie: *se laudă* **unii pe alţii.** Ideea de reciprocitate a pronumelui reflexiv este explicată, dezvoltată prin grupul *unii pe alţii.*
Pronumele reflexive intră uneori în structuri ternare, de exemplu : *ea se piaptănă.* Avem aici sintagmele *ea* <—^*piaptănă, se* -> *piaptănă,* dar şi *ea ^se* (o subordonare cu acord în

¥
J
[1] Exemplele admit şi altă interpretare : *cine (pleacă) şi]clnd pleacă*

persoană şi număr, dar cu diferenţă obligatorie de caz: *eu* -<-*mă, tu^te, noi* <-*ne* etc[1].). în mod analog se analizează structurile de tipul *eu îmi amintesc, el îşi aminteşte* etc.
O structură mai complexă e ilustrată prin propoziţia *ea se laudă singură;* aici *singură* (element predicativ suplimentar) se acordă în gen şi număr cu *ea,* e subordonat verbului *laudă,* dar intră în

relaţie şi cu se, precizîndu-i valoarea de complement direct (această din urmă relaţie pare a fi apoziţională).

§ 50. Majoritatea subclaselor de pronume sînt utilizate şi ca adjective, adică subordonate (cu acord) unor substantive. în a-cest caz ele se numesc adjective pronominale şi una din valenţele lor e obligatoriu satisfăcută de un substantiv regent, mai rar, de un numeral regent: ceilalţi *trei.*

Adjectivele pronominale (posesive, demonstrative, relative, ne-hotărîte şi negative) formează o clasă de cuvinte cu foarte puţine posibilităţi de combinare: adjectivele posesive pot intra în relaţii de coordonare *{sfatul tău şi al meu s-a dovedit a fi bun)*[2], iar celelalte pot fi determinate de un adverb, de exemplu, aproape *fiecare om,* nu *orice soluţie.*

Adjectivele relative, ca şi pronumele relative intră adesea în relaţie cu două cuvinte simultan, plasate în propoziţii diferite. Faţă de ambii termeni relaţia e de subordonare: *e un om* a cărui *pricepere e incontestabilă.* Adjectivul relativ *a cărui* are două cuvinte regente : *om* şi *pricepere.* Relaţia e în ambele cazuri de subordonare cu acord.

§ 51. în clasa numeralelor intră cuvinte foarte deosebite între ele din punct de vedere morfologic şi sintactic. Numeralele multiplicative sînt de fapt o specie de adjective *(întreit, însutii)*

[1] în locul pronumelui personal regent poate figura şi un pronume de alt **tip,** cu funcţie de subiect: *acesta se piaptănă.*

[2] Pentru adjectivele demonstrative se poate cita o expresie ca : *repetă aceleaşi şi aceleaşi poveşti.* In construcţii ca *actele acestea şi celelalte,* coordonarea
.nu se stabileşte între adjective.

-—.ca şi acestea, ele pot fi folosite adverbial —, iar cele fracţionare sînt substantive *(doime, pătrime).* De aceea nu ne vom ocupa de •«le din punctul de vedere al valenţelor.

§ 52. Numeralele adverbiale[1] sînt formaţii complexe, alcătuite din trei elemente: prepoziţia *de,* un numeral cardinal şi substantivul la plural *ori.* Grupuri ca *de două ori* au valoarea unui singur cuvînt sintactic. Valenţele lor sînt următoarele:

(a) numeral adverbial coordonat: *repetă de trei ori,* de patru >,, > **«ori.** într-o formă prescurtată : *repetă de trei* sau de patru **ori**;

(b) adverb subordonat: cam *de zece ori;*

(c) adjectiv (sau adverb) regent la gradul comparativ: *de două ori* mai bun; *acum lucrează de trei ori* mai repede;

(d) verb regent: *mi-a* spus *de două ori;*

(e) adverb explicat: *a încercat* mereu, *de o sută de ori;*

(f) adverb (locuţiune adverbială) apoziţie: *repetă de o mie de >ori,* Ia nesfîrşire.

Aceste valenţe caracterizează şi adverbul, deci numeralele adverbiale — cum le arată şi numele — ar putea fi considerate o specie de locuţiuni adverbiale. Grupurile de cuvinte *de cîteva ori, de multe ori* — înrudite semantic cu numeralele — sînt locuţiuni adverbiale şi au valoarea unui singur cuvînt sintactic *(cîteva, multe* nu trebuie analizate separat, ca atribute).

Celelalte specii de numerale (cardinale, ordinale, colective, distributive) au spectre caracteristice.

§ 53. Numeralele cardinale sînt caracterizate prin următorul spectru de valenţe:

(a) numeral cardinal, pronume, substantiv coordonat: să *vină el* şi *încă* doi; *trei* sau patru *s-au întors.* Trebuie făcută o distincţie importantă între construcţii ca *a făcut două sau trei filme,* unde sintagma coordonativă *două sau trei* determină substantivul *filme,*

[1] începem cu ele descrierea noastră, deoarece spectrul lor combinatoriu le identifică aproape total cu o subclasă de adverbe.

şi *vrei două sau trei cărţi ?,* unde *sau* leagă un *cărţi* implicit de *cărţi* explicit (= *vrei două cărţi sau trei cărţi ?),* iar numeralele nu sînt f" coordonate[1].

Exprimarea aproximativă a unei cantităţi prin construcţii ca *doi-trei, cinci-şase* ţine de relaţia de coordonare , între cele două numerale s-ar putea intercala un *sau*:

— *Doriţi portocale ?*

— *Dă-mi cinci-şase (= Dă-mi cinci sau şase).*

E de observat că numai în mod cu totul excepţional între două numerale cardinale se actualizează relaţia de coordonare copulativă (— *Cîţi băieţi şi cîte fete sînt în clasă? — Zece şi şaisprezece ; — CU e ceasul ? — Şase şi cinci*[2]*.).*

De coordonare tonclusivă putem vorbi în texte ca : *zece* — — deci majoritatea — *au votat pentru;*

(b) adjectiv subordonat acordat : *două* galbene şi *trei* albastre ţ ultimele *patru;*

(c) adjectiv pronominal acordat: celelalte *două;* 9 (d) adverb subordonat:
/y / --- ._ ___.-----
, / *Gustă şi el* numai *o picătură.* (Sadoveanu, 0.9, 450)
în relaţia de subordonare, numeralele cardinale au valenţe şi ca termeni subordonaţi, şi anume:
(e) substantiv regent[3]. Relaţia are fie forma |R«-----S |,
fie forma R p S I, adică numeralul e legat de substantiv prin

[1] Aşa cum nu sînt coordonate nici adjectivele din *desenezi cu creioane roşii sau albastre* ?
[2] Abreviere a construcţiei *şase ore şi cinci minute.*
[3] Cînd numeralul e flexibil după gen, intervine acordul. Excepţie : numeralul cardinal folosit cu sens de numeral ordinal *(pagina doi, actul patru).* întrucît numeralul cardinal nu se poate combina cu un substantiv la genitiv sau dativ, pentru a exprima sensul de genitiv sau dativ limba română recurge la prepoziţiile *a,* respectiv *la: lucrările* a doi **compozitori,** *dau* **la zece oameni.** Aceste prepoziţii, care formal cer acuzativul, au funcţia „p".

intermediul prepoziţiei *de;* iată cîte un exemplu pentru fiecare situaţie:
0 piele de buhai lată de o palmă *domnească.* (Sadoveanu, 0.9, 8); *Pînă la cincizeci* de ani *Ioanide făcuse planuri nepăsător.* (Călinescu, SN, 207)
(f) pronume personal regent: noi *două nu înţelegem;*
(g) verb regent: am văzut *douăsprezece;* (h) prepoziţie regentă: *e loc* pentru *doi.*
în sintagmele apoziţionale întîlnim:
(i) numeral cardinal, pronume (de obicei personal), substantiv[1] apoziţie: *mai dă-mi două,* unul *verde şi* unul *albastru; sînt chiar doi:* el şi ea ;
Alege doi, din rînduri, pe Gheorghe şi IIie. (Arghezi, *1907,* 23)
(j) substantiv explicat: *s-au întors numai* Ion şi Vasile, *adică 4oi.*
§ 54. Numeralele cardinale *o sută, o mie, un milion, un miliard* par mai degrabă substantive[2], după cum arată posibilitatea articulării. Ceea ce le apropie din punct de vedere gramatical de celelalte numerale cardinale e posibilitatea de a primi articol adjectival (nici un substantiv n-are această proprietate) : cele *o mie' de dovezi,* cei *o sută de ofiţeri* (ca şi cele *zece reguli,* cei *şapte fraţi).* Articolul adjectival se acordă cu substantivul pe care îl determină *o mie, o sută.*
§ 55. Relaţiile dintre numeralele cardinale simple care se u-nesc pentru a forma un numeral cardinal complex (cum este, de pildă, *un milion patru sute de mii trei sute cincizeci şi cinci)* nu se

[1] Şi adjectivul substantivizat *toţi: au venit zece,* adică **toţi.**
[2] Pe lîngă numeralele cardinale *o sută, o mie* există şi substantivele omonime *o sută, o mie,* care au sensul „bancnotă de o sută de lei", „bancnotă de **o** mie de lei".

studiază în sintaxă, căci ţin de matematică. Numeralele complexe» oricît de lungi ar fi, se analizează ca un singur termen în relaţiile sintactice. E recomandabil să se procedeze la fel în situaţii ca:
Dă cu ochii de un cer zăbrelit, ferecat, ain care suteie-de **mii** *de volţi stau gata să se dezlănţuie.* (Bogza, Aî, 28)*;, Mi l-a încredinţat acum* douăzeci şi ceva *de ani.* (Sado-veanu, 0.9, 450}
Sutele de mii e o singură unitate, în relaţie de subordonare faţă de *volţi;* în *douăzeci şi ceva, ceva* înlocuieşte un numeral cardinal simplu.
Uneori numeralele cardinale indică diviziuni ale timpului (ore» minute, secunde), numele acestor diviziuni putînd fi exprimat sau subînţeles. Ambele posibilităţi apar în propoziţia:
Era *trei fără cinci minute.* (Preda, I, 131)
Enunţul are două părţi de propoziţie: predicatul *era* şi complementul de timp *trei fără cinci minute,* analizabil în trei componente : numeralul regent *trei,* termenul complex prepoziţional *fără minute* şi numeralul subordonat *cinci.* Schematic:
era
t trei
t fără
t minute
t cinci
Descrierea spectrului de valenţe arată că numeral)'[1] cardinal este o clasă aparte de cuvinte. Asemănări

se pot găsi cu pronumele, mai ales din cauză că numeralul cardinal — ca şi majoritatea pronumelor — se întrebuinţează fie pe lîngă^un substantiv
regent (ca şi adjectivele pronominale), fie ca substantiv, dar re-fenndu-se la substantive subînţelese (ca şi pronumele propriu-zise. în majoritatea enunţurilor):
Omul este prezentat în feluritele lui ipostaze, de la copilul de zece ani *pînă la moşneagul de* o sută. (Vianu, SLUC, 128); *0 veche şandrama, din care nu mai rămăsese decît vreo* patru **scînduri** *deasupra şi vreo* două *sau* trei *pe lături.* (Hogaş, O, 112).
§ 56. Numeralele ^ordinale au valenţele următoare: (a) numeral ordinal (mai rar pronume sau substantiv) coordonat : *al doilea şi* al treilea *nu s-au mai întors*[1]*; îmi plac ăsta şi al treilea de sus.* Cînd numeralele ordinale sînt atribute ale unui substantiv, ele nu pot intra în relaţia de coordonare (aceste două valenţe sînt incompatibile). într-o construcţie ca: *prefer partea a doua şi a treia a simfoniei,* conjuncţia *şi* nu leagă pe *a doua* de *a treia* (căci o *parte* nu poate fi în acelaşi timp *a doua* şi *a treia* /), ci suDstancivul *partea* exprimat de *partea* subînţeles („relaţie implicită") înainte de numeralul *a treia;*
,b) substantiv regent cu acord: partea *a doua.* Este vorba de acord în gen *(elevul al doilea, eleva a doua),* în caz şi număr. Ultimele două prezintă particularităţi: acordul în caz e „vizibil" numai cînd numeralul ordinal precedă substantivul şi este însoţit de articolul adjectival *(s-a deschis* al doilea *Festival, deschiderea* celui de-al doilea *Festival)* ; dacă numeralul urmează substantivul, forma sa nu suferă modificări în declinare *(partea* a doua : *părţii* a doua). Problema acordului în număr nu se pune decît la singular. Excepţii: numeralele *primul, cel dinţii* şi *Mitul,* singurele care au plural *(primele lecţii,* mai rar *întîile încercări).* O lipsă

[1] La genitiv şi dativ numeralul ordinal antepus substantivului este obligatoriu precedat de *cel de.*

de acord în număr caracterizează construcţii ca *părţile a doua şi. a treia*; ele se analizează ca şi *limbile română şi franceză* (vezi mai sus, p. 64);
h (c) substantiv regent cu recţiune în genitiv: **succesul** *celui de-al doilea.* Numeralele ordinale de la *al doilea* înainte primesc obligatoriu *cel de.* Grupuri ca *cel de-al doilea* formează o unitate sintactică neanalizabilă (vezi şi p. 89, nota 1);
(d) substantiv regent cu recţiune în dativ : acordarea *de ajutoare medicale celor dinţii*[1]*;*
(e) adjectiv regent: **dăunător** *celui de-al doilea* (aşa cum s-a văzut mai sus (b), (c), (d), numeralul ordinal e precedat de articol adjectival cînd stă în cazul genitiv sau dativ);
(f) prepoziţie regentă : cu *al doilea;*
(g) termen complex subordonat, introdus prin prepoziţie: *al doilea* **din** dreapta;
(h) adjectiv subordonat (cu valoare de atribut circumstanţial): *al treilea,* nemulţumit, *a protestat;* (fără valoare circumstanţială) *a scris două romane, al doilea* **foarte reuşit)**[2]**;**
(i) verb cu care numeralul e în relaţie predicativă : *primul* a **plecat,** *al treilea* **era** *nemulţumit;*
(j) apoziţie: *al patrulea,* **ultimul,** *este şi cel mai bun;*
(k) cuvînt explicat: *spune* **tu,** *al doilea din dreapta; eşecul* a-cesta, *al treilea în zece zile* [...].
§ 57. Numeralele ordinale au calităţi sintactice caracteristice, care nu permit considerarea acestor cuvinte ca specii ale altor părţi de vorbire (substantive, adjective, pronume). Totuşi, se observă o asemănare interesantă cu pronumele, semnalată şi în

[1] Ne imaginăm o situaţie ca aceasta : s-au produs două accidente şi în, amîndouă au fost răniţi : *celor dinţii* se referă la persoanele rănite în primul
accident.
2 între numeral şi adjectiv se poate subînţelege verbul copulativ *a fi;*
la fel în *a avut doi copii, primul* inginer, *al doilea* medic. In locul substantivului în nominativ poate figura un substantiv în genitiv, o construcţie prepoziţională, un pronume posesiv etc.

legătură cu numeralele cardinale: uneori numeralele ordinale sînt atribute acordate ale unor substantive, alteori nu determină substantive, dar acestea se subînţeleg (pentru că au fost exprimate anterior, într-un enunţ precedent, sau pentru că sînt sugerate de situaţie): *Partea întîi e mai lungă decît* **a doua**; *A scris trei romane ; cel mai bun e* al doilea.
Cînd numeralul ordinal e atribut acordat al unui substantiv (satisface valenţa unui substantiv regent cu

acord), celelalte valenţe ale numeralului, cu excepţia valenţei (b), nu pot fi satisfăcute.
§ 58. Numeralele colective au următorul spectru de valenţe :
(a) cuvînt coordonat: *au venit amîndoi* şi Popescu *pe deasupra*;
(b) substantiv regent cu recţiune în genitiv (foarte rar în dativ) : plecarea *amîndurora;* **conferirea** *acestui titlu amîndurora;*
(c) substantiv regent cu acord : *ambele* volume ;
(d) adjectiv regent: util *amîndurora;*
(e) prepoziţie regentă: *i-a aşteptat* pe *tuspatru;*
(f) adjectiv subordonat: *are doi copii, amîndoi* frumoşi[1] ;
(g) verb cu care numeralul colectiv e în relaţie predicativă : s-au întors *tustrei;*
(h) apoziţie (de obicei multiplă): *au plecat amîndoi,* şi **Ion,** şi Vasile.
§ 59. Observaţiile de la § 57 sînt valabile şi pentru numeralele colective. în plus, trebuie notat că *ambii, ambele* e aproape totdeauna utilizat ca atribut, şi de aceea nu poate satisface altă valenţă decît „apoziţie multiplă": *s-au reeditat ambele romane,* **„Ion"** şi „Răscoala". Cît priveşte numeralele colective care încep cu *tus-,* acestea nu pot satisface valenţele (b) şi (d) de la § 58. în îmbinările de tipul *plecarea amîndurora* şi *util amîndurora* numeralul nu poate fi înlocuit cu *tustrei, tuspatru* etc, care nu au ge-nitiv-dativ[2].

>**

[1] Vezi totuşi nota 2 de la p. precedentă. '& ■
[2] O înlocuire ca *util* pentru *tustrei* e desigur posibilă, dar provoacă schimbarea construcţiei şi se satisface valenţa (e) de la$ 58.

O

,^coP

§ 60. Numeralele distributive sînt alcătuite din adverbul *cîte* şi un numeral cardinal. Din punct de vedere sintactic, *cite doi* sau *cîte trei* etc. formează un singur cuvînt, cu posibilităţi combi- /j natorii foarte reduse. De cele mai multe ori, numeralul distribu- $;'
• tiv determină un verb şi un substantiv sau pronume şi are sehsuP' "de element predicativ suplimentar. Sînt deci satisfăcute simultan două valenţe :
(a) verb regent, în relaţia de subordonare cu aderenţă sau cu* acord în număr şi
/ (b) nume regent, acordat în gen (adesea şj în număr)[1]. Exem-
: piu : *elevii intrau în clasă cîte doi.* Numele poate lipsi: *ne-a po-*
, runcit să intrăm cîte trei.
La acestea se adaugă uneori o a treia valenţă : coordonare cu alt numeral distributiv, ca în *elevii să intre cîte doi sau cîte trei*;
' (c) Numeralul distributiv poate depinde numai de un verb,şi în acest caz are sens de complement direct: a ales *cîte cinci din fiecare coş.* Relaţia e de subordonare cu aderenţă ;
(d) Numeral distributiv dependent numai de un substantiv regent: *intră cîte doi* candidaţi *odată;*
(e) prepoziţie regentă : *s-au format grupuri* de *cîte cinci.* Grupul prepoziţie <— numeral distributiv poate apărea în relaţie de coordonare cu un grup similar:
—*Ascultă-ncoace,—zice,—-colonele,*
Începi cu cîte doi, cu cîte unul ? (Arghezi, *1907,* 19}
Observaţiile de la § 57 sînt valabile şi pentru numeralele distributive. Ca şi numeralele adverbiale (§ 52), cele distributive nu intră în relaţia predicativă.
§ 61. Spectrul de valenţe al verbelor :
(a) verb coordonat: *văzînd şi* făcînd. Pentru că analizăm relaţiile sintactice din interiorul propoziţiei, nu includem aici

[1] *Elevii se plimbă* ci te doi — cu acord în gen şi număr *intrat cîte unul* — numai cu acord în gen.

-, dar *oaspeţii au*

îmbinări ca *scrie şi citeşte,* frază formată din două propoziţii coordonate ;

(b) nume (substantiv sau pronume), numeral subordonat cu recţiune tn acuzativ (complement circumstanţial sau direct) sau în dativ : *citesc* cartea; *cumpără-\e*; *vreau* două; mi *se pare*;
(c) grup prepoziţional subordonat : se *uită* Ia mine. Prepoziţia este regentă în spre *a vedea,* de *a şti* etc. Valenţa aceasta caracterizează numai verbele la infinitiv.
(d) cuvînt subiect: cîinele *muşcat.*
Relaţia verbului cu subiectul e adesea implicită, adică se stabileşte cu un cuvînt subînţeles: *(trenurile vin şi) pleacă.* Subiectul apare adesea într-un enunţ precedent:
Nu mai puteam suporta cursul dumneavoastră. Mă indigna. Mă înfuria. (Sebastian, SA, 321)
(^(e~)-~verb copulativ: e *uşor a face versuri.* Relaţia e predicativă ;
(f) verb apoziţie: *rîzînd,* adică bătîndu-şi joc;
(g) verb explicat: *pentru* a rezolva, *a lămuri această chestiune.* § 62. Verbul apare şi ca centru într-o structură ternară verb,
complement direct, element predicativ suplimentar, ca în:
Doctorul se gîndise să facă mai puţin primejdioase atacurile. (Călinescu, IC, 235)
Schematic:
să *facă*
(aderenţă)/ \(recţiune) / (acord) \
mai puţin primejdioase
atacurile

[1] în *concluziile rezultlnd din această expunere,* substantivul *concluziile* nu e considerat subiect (deşi *rezultînd=care rezultă),* ci termen regent, interpretare cu care ne declarăm de acord ; gerunziul este aici un „atribut verbal"

Altă structură ternară : verb, pronume complement direct, element predicativ suplimentar, ca în *m-au ales preşedinte.* Construcţia e aceeaşi, cu singura deosebire că relaţia dintre *m-* şi *au ales* este subordonare cu recţiune în acuzativ, adică :
au ales *r v
(recţiune)/ \(recţiune) V
/ \
/ (acord) \
>
cr
m-
preşedinte
§ 63. în legătură cu valenţele enumerate la § 61, trebuie reţinute cîteva caracteristici importante:
In interiorul propoziţiei nu-şi pot satisface valenţele (a), (f), (g), (e) decît verbele la moduri nepersonale. E adevărat că în enunţul *e uşor să te prefaci,* verbul să *te prefaci* are înţeles de subiect al predicatului *e uşor,* dar aceasta e o relaţie între propoziţii, nu în propoziţie.
în legătură cu valenţa (b) se observă că anumite verbe au o dublă recţiune: una în dativ, a doua în acuzativ, ca în: *spune* **părinţilor** (recţiune în dativ) adevărul (recţiune în acuzativ), sau ambele în acuzativ, ca în *m-a învăţat* **matematica.**[1] Valenţa (c), ca şi celelalte, poate fi satisfăcută de mai multe ori în acelaşi enunţ, ca în:
Am ieşit, **într-o primăvară (1), cu puşca** (2), **sprf revărsările** (3) *de apă ale Şiretului.* (Sadoveanu, O. 14, 393)
Valenţa {d) e în mod obişnuit satisfăcută de verbe la un mod personal. La participiu şi la supin verbele n-au subiect.[2] La ge-

[1] Această construcţie nu trebuie confundată cu (a) construcţia cu complement reluat sau anticipat (îi *spun* **lui,** la fel o *laud* pe ea) sau cu (b) construcţia cu actualizări multiple ale aceleiaşi însuşiri combinatorii „recţiune în acuzativ" *{citesc* romane, nuvele).
. \ 2 Excepţii se întîlnesc rar : *Erasmus o îmbină cu tema nebuniei, împrumutată şi t&jilegoriilor carnavaleşti*^(Vianu, SLUC, 130).

runziu şi infinitiv, subiectul coincide de cele mai multe ori cu: subiectul verbului-predicat al propoziţiei. *(Ion intră în clasă rlzînd; Gheorghe nu poate răspunde),* dar se întîmplă uneori ca subiectele să fie diferite :
Simte deşteptîndu-i-se pofta *de mîncare.* (Călinescu, IC, 277) (Subiectul gerunziului e la nominativ, situaţia cea mai obişnuită.) *Şedea cu capul aplecat peste căpă-tîi, cu* părul *atîrnîndu-i în ws peste frunte.* (Preda, IP, 19) (Subiectul gerunziului e la cazul acuzativ cerut de prepoziţia *cu.)*

Pentru situaţia în care subiectul infinitivului nu coincide cu subiectul propoziţiei, vezi un exemplu ca: *Colonelul a fost omorît* [...] *cu cîteva clipe înainte de a vedea* **noi,** *cei de la rezervă, pe inamic.* (Camil Petrescu, U, 264)

Valenţa (c) „prepoziţia regentă" poate fi satisfăcută numai de verbe la modul infinitiv. La supin, prepoziţia face parte din forma verbală, ca şi prepoziţia *a* de la iniinitiv sau conjuncţia să de la conjunctiv *(de făcut* este un singur cuvînt sintactic, ca şi *a face* sau să *fi făcut).*

Posibilităţile combinatorii ale verbului sînt numeroase, dar, ca şi la substantiv, constatăm că spectrul real de valenţe e mult mai mic decît cel potenţial.

Verbe cu spectrn real bogat se întîlnesc mai rar. Iată două exempie de verb cu 4 v^enţe, dintre care una se repetă :

Pentru mine (1) *însă numai două merţe* (2) *de orz şi două* (2 bis) *de ovăz a dai tata* (3) *cui*[1] (4) *se cuvine.* (Creangă, 0,57); *Memoria, care mi-a fost totdeauna*

[1] Complementul *cui* face parte din altă' propoziţie *(cui se cuvine),* dar forma sa (faptul că e la dativ) e cerută de verbul *a dat,* deci satisface o valenţă a acestuia.

V

'H\

95

tovarăş fidel[1], *îmi aduce uneori din trecut, cum* (1) *aduce marea* (2) *la ţărm* (3) *din adlncuri* (3 bis)[2], *sfărîmături* (4) *ale începuturilor mele de odinioară.* (Sadoveanu, O. 16, 494)

Exemple de verbe cuJ5 şi 6 valenţe:

Nici o pasăre **(1)** *nu-* (2) *şi* (3) **îndreaptă** *zborul* (4) *său rătăcitor peste sălbăticia* (5) *şi tăcerea* (5 bis) *de mormînt* ***a*** *locurilor acestora.* (Hogaş 0,79); *Colonelul, care* (1) *îşi* (2) ştersese *timp* (3) *de două ceasuri chipiul* (4) şi *fruntea* (4 bis) *de năduşeală* (5), *stînd* (6) *în iarba măruntă* [...], *hotărăşte plecarea.(Cami* Petrescu.U, 235—236)

Frin satisfacerea repetată a aceleiaşi valenţe, verbul devine centrul unei macrosintagme cu mulţi termeni; astfel, un enunţ de Arghezi (din volumul *1907,* pag. 7) grupează în jurul predicatului *s-a ridicat* următorii termeni: subiectul *văpaia*

in anii (nouă sute şapte)

tea) din senin

spre cer

în marte

într-o noapte

din Hodivoaia

şi din Flămînzi

şi Stănileşti

opt determinanţi introduşi printr-o prepoziţie[3]

§ 64. Spectrul de valenţe al adverbului se compune din: (a) adverb sau sintagmă prepoziţională, în relaţie de coordonare : *acum* şi aici;

[1] Propoziţia atributivă conţine un verb cu patru valenţe.

[2] Complementele *la ţărm* şi *din adlncuri,* deşi nu sînt coordonate, satisfac de două ori aceeaşi valenţă.

[3] Prepoziţia ultimului determinant e implicită.

Putea să vorbească cu Maiorescu ca oamenii, neted şi cu demnitate. (Călinescu, IC, 263) ; *Mergeam încet,* cu paşi *mari însă.* (Stancu, J, 199)

(b) pronume regent: *aproape* nimic, *cîte* ceva; *!'*~ >

(c) adjectiv regent: *cam* dulceagă; relaţia e uneori mijlocită prin prepoziţia *de*: *attt* de mic; adjectivul e la gradul comparativ în:

V i '

Eu sînt şi mai favorizat *de soartă.* (Sadoveanu, O. 9,448)

(d) numeral regent: *aproape* şaizeci;

(e) verb regen! . vorbeşte *răspicat*;

(f) adverb regent: *vorbeşte aproape* perfect; relaţia e mijlocită prin prepoziţia *de: merge destul* de repede. Numeroase adverbe nu se pot subordona altor adverbe decît prin intermediul prepoziţiei *de*:

spunem cam repede, dar nu putem spune uimitor repede[1];
(g) prepoziţie regentă: *la revedere,* pe *mîine.*
în cazul valenţelor (b) — (g), relaţia e de subordonare cu aderenţă, lucru firesc pentru un cuvînt neflexibil cum e adverbul. Printre cuvintele cu funcţie de element regent nu figurează, aşa *}* cum am văzut, substantivul. Există două situaţii care par să in-/ firme afirmaţia de mai sus :
(a) substantiv precedat de *ca, decît, cit* (cu sensul „ca"); adverbele acestea au însă regim de prepoziţii, întrucît cer acuzativul : *ca mine, decît tine, cit mine*;
(P) substantiv însoţit de un adverb de timp, de loc sau de mod *Ionescu, cîndva profesor.* în realitate, *cîndva* determină verbul subînţeles *a fi* (= Ionescu, care a fost cîndva profesor);
(h) termen complex subordonat (cu aderenţă) introdus de prepoziţie : *locuieşte departe* **de mine,** *mai sus* **de Focşani** ;

[1] Adverbul subordonat *aşa* se construieşte în ambele feluri: *aţa iute* sau aşa *de iute.*

(i) adverb subordonat: *citeşte* **cam** *repede;* cu două adverbe subordonate: **nu prea** *departe;*
(j) apoziţie: *vorbeşte iute,* **pe nerăsuflate** (aici apoziţia e o locuţiune adverbială);
(k) termen explicat: **de azi în două** zile, *poimîine.*
Adverbele *adică, anume, vasăzică* au funcţia „a" într-o relaţie
E a Al, ca în *vino peste trei zile, adică luni.*
§ 65. Adverbele apar şi în construcţii complexe, de exemplu:
(a) verb, adverb relativ, verb :
Nici nu înţelegea **cum** *ar fi putut* **aduce** ***In*** *discuţie un lucru atît de mic.* (Sadoveanu, O. 9, 131)
Prin definiţie, adverbele relative *(cînd, unde, cum,* precedate uneori de prepoziţii) se combină simultan cu două verbe, care fac parte din două propoziţii diferite.
(b) adverbele la gradul comparativ se construiesc cu un complement comparativ *(lucrează mai bine* **decît mine),** care este în relaţie şi cu verbul *(decît mine = decît lucrez eu),* sau cu două complemente comparative:
Eu zic că trebuie să ne apropiem mai degrabă **de sălbăticie** (1) **decît** de **civilizaţie** (2). (Sadoveanu, O. 9,451); *Mirosul de coji uscate de mere se potriveşte mai mult* **decît orice cu căldura unei odăi.** *(ibid.,* 499)
în ultimul exemplu, *mai mult* e legat simultan de *se potriveşte* şi de sintagma subordonată *decît orice;*
(c) Anumite adverbe sînt subordonate în acelaşi timp unui verb şi unui complement al acestuia, precizînd, nuanţînd relaţia
dintre ele[1]:
Din clipa aceea avui simţuri **numai** *pentru operaţia lor bizară.* (Sadoveanu, O. 9, 445); *Toate acestea sînt bune* **mai ales** *cu prietini, {ibid.,* 448).
Nuanţele posibile sînt multiple, de exemplu :
numai, doar, exclusiv
şi am nevoie chiar {de asta
mai ales, mai întîi, în primul rînd
probabil
§ 66. Spectrul combinatoriu al adverbelor (vezi § 64) diferă parţial de la un grad de comparaţie la altul[1] (există, desigur, şi adverbe fără grade de comparaţie). Astfel, în legătură cu valenţa (f): *destul de bine,* dar nu şi *destul de mai bine,* spunem *cam tot aşa de bine,* dar nu şi *cam mai puţin bine.* Valenţa (c) nu caracterizează decît adverbe la gradul pozitiv : **relativ** *bun,* **destul** *de înalt.*
Cînd determină un adjectiv, superlativul relativ are, în limba vorbită, tendinţa de a se acorda cu adjectivul: *excepţia cea mai frecvent întîlnită este* [...] (în loc de *cel mai frecvent,* unde *cel* este un articol devenit invariabil).
§ 67. Posibilităţile combinatorii ale **prepoziţiilor** se reduc la : (a) substantiv, pronume sau numeral[2] subordonat cu recţi-une (în acuzativ, genitiv sau dativ): *pentru* **Ion,** *la* **fiecare,** *contra* **curentului,** *graţie* **ajutorului.** Caracterul subordonat al cuvîntu-lui cerut de prepoziţie rezultă şi din constatarea altor fenomene de recţiune: cînd e urmată de un substantiv în acuzativ, prepoziţia cere forma nearticulată a substantivului *(pentru* **elevi,** nu *pentru elevii);* prepoziţia *cu* admite şi combinaţia cu un substantiv articulat *(cafea cu* **lapte,** dar **şi** *cu* **părinţii)**; *ca, decît, cit* cer forma articulată a

substantivului *(alb* **ca laptele,** *ciortani* **cît palma);** cînd e urmată de un pronume personal sau reflexiv care are mai

Vezi şi *§* 69 (b).

98

[1] Formaţiile *mai bine, mai puţin bine, tot aşa de bine, foarte bine, cel mai bine* constituie fiecare cîte un singur cuvînt sintactic.

* Dacă o prepoziţie se construieşte cu un substantiv, ea se poate construi şi cu un pronume sau cu un numeral. Totuşi *pînă* nu admite nici pronume,!^ nici numeral.

99

multe variante gramaticale, prepoziţia cere o anumită variantă *(pentru* mine, *datorită* mie, *la* sine[1]) ;
(b) adverb, numeral distributiv, verb la infinitiv subordonat cu aderenţă : *nu lăsa pe* mîine, *grupuri de* cîte trei, *dorinţa de* a învăţa;
(c) adjectiv subordonat: de frumoasă *e frumoasă*; întrucît forma adjectivului variază în funcţie de substantivul la care se referă şi cu care se acordă în gen şi număr, relaţia dintre prepoziţie şi adjectiv pare a fi de subordonare cu aderenţă. Să se observe însă că singura formă cazuală a adjectivului admisă după prepoziţie este nominativ-acuzativul, deci relaţia de subordonare este cu recţiune.
Prepoziţia are funcţia „p" într-o relaţie |R p S|, în situaţii ca *aiît* de *bună, cît bradul* de *înalt* (vezi § 40 (b) şi (e)) ; *douăzeci* de *oameni, lucrările* a *doi compozitori, dau* la *zece oameni* (vezi § 53 (e)), *destul* de *repede* (vezi §64 (f)). Prepoziţia pe se interpretează la fel cînd introduce un complement direct.
§ 68. în construcţii ca *prin şi pentru voi, cu sau fără mine,* se poate crede că prepoziţiile intră şi în relaţia de coordonare. în realitate, coordonarea se stabileşte între *prin (voi)* şi *pentru voi,* între *cu (mine)* şi *fără mine,* adică între două sintagme prepoziţionale.
Foarte frecvent, două părţi de propoziţie coordonate care ar trebui să înceapă amîndouă cu aceeaşi prepoziţie evită repetarea prepoziţiei (a locuţiunii prepoziţionale):
In legătură cu păstrăvii şi lipanii *am cunoscut cîte ceva despre gîngăniile care zboară la faţa apei — ele fiind făcute nu numai ca să împodobească de culori schimbătoare lumina zilei şi umbra cetinei, ci ca să hrănească* pe păstrăvi şi lipani. (Sadoveanu, O. 14, 585)

[1] După prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale care cer genitivul, pronumele personal de [pers. I şi a Ii-a sînt înlocuite cu adjectivele posesive corespunzătoare : *deasupra* ta, *în jurul* nostru.

100

Repetarea şi evitarea repetării prepoziţiei se întîlnesc uneori în acelaşi enunţ:
Huete vesele de fete şi flăcăi *ce vin* cu flori şi cu cordele. (Russo, SA, 161)
§ 69. Posibilităţile combinatorii ale conjuncţiilor coordonatoare[1] sînt foarte deosebite de ale celorlalte părţi de vorbire:
(a) leagă două cuvinte (două părţi de propoziţie formate din mai mult de două cuvinte) în interiorul unei propoziţii. Funcţia conjuncţiei este „k" într-o relaţie de tip |C, k C_2 . Afirmaţia aceasta are în vedere în primul rînd conjuncţiile de coordonare copulativă şi disjunctivă : valenţa (a) e rar satisfăcută de o conjuncţie adversativă sau conclusivă : mare *şi* tare ; repede *sau* încet; *pedeapsa e* severă, *dar* dreaptă; *procedeul e* util, *deci* interesant *pentru noi.* în ultimele două exemple e corectă şi analiza : *dar (este) dreaptă, deci (este) interesant,* coordonarea stabilindu-se astfel între două propoziţii, a doua eliptică de verb copulativ. Aceeaşi dublă posibilitate de interpretare în enunţul:
Talentul nu-1 părăseşte, *dovadă ultimul fragment din „Amintiri"[1],* ci **încrederea** *în puterile lui.* (Călinescu, IC, 279)
Un exemplu mai clar de coordonare conclusivă e următorul :
Dorobanţii şi călăraşii în lagăr **la Ciric, în apropierea bojdeucii,** aşadar, *trebuiră să fie duşi în cazarmele noi de la Copou.* (Călinescu, IC, 278)
Primul termen al relaţiei este : *la Ciric;* al doilea termen, con-clusiv, este: *în apropierea* [...] *aşadar.*
Un exemplu clar de coordonare adversativă, între părţi de propoziţie de tip diferit (predicat + complement de mod):
Ridică pumnul, dar fără dorinţa de ***a*** *lovi.* (Preda, D, 121)

Cele subordonatoare nu au funcţie în interiorul unei propoziţii.

10]

(b) adverb subordonat:
. *Ion a omorît pe Ana* înadins *ca să-i rămină moşia.*
! [!] (Rebreanu, I, 183); *Laura şi Ghighi împărtăşeau mîndria*

' *tatălui lor* mai cu seamă *pentru că judecătorul n-avea buna cuviinţă nici să le asculte.* (Rebreanu, I, 183);
Personalitatea rămîne chiar *după ce a pierit influenţa care a răspîndit-o.* (Philippide, S, 265)
Precizarea exprimată de adverbe şi locuţiuni adverbiale ca i *înadins, mai cu seamă, chiar, tocmai* etc. se referă la conjuncţia | următoare, subliniind felul relaţiei exprimate prin conjuncţie (finală, cauzală, temporală — în exemplele date mai sus). Pre-cizînd natura dependenţei unei propoziţii faţă de regenta ei, adverbele amintite determină nu numai conjuncţia, ci întreaga propoziţie subordonată[1].
Conjuncţiile coordonatoare leagă de obicei părţi de propoziţie de acelaşi fel:
Ochii îi scînteiau de viaţă şi cutezare; *de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunţii* mici *şi uşor* încruntate, *scăpătau plete lungi castanii.* (Russo, SA, 318),
dar există şi coordonare între părţi de propoziţie diferite, de exemplu între un complement de mod şi un element predicativ suplimentar :
\ oi *0 văzui că închide* cu grijă *şi parcă* mulţumită *uşa.*
h ■' (Preda, I, 131)
(c) Conjuncţiile subordonatoare şi, de cele mai multe ori, cele adversative şi conclusive nu au valenţe în interiorul propoziţiei, ele avînd rolul de a lega propoziţii.
în sfîrşit, conjuncţiile coordonatoare leagă uneori o parte de propoziţie cu o propoziţie subordonată avînd aceeaşi funcţie

[1] Vezi şi *§* 65 (c)

sintactică, de exemplu un complement direct cu o propoziţie completivă directă, un atribut cu o propoziţie atributivă :
A încărcat în două coşuri [...] *mezeluri, un muşchi şi o şuncă şi ce i-a căzut în mînă.* (Rebreanu, R, 415); *Nu mi s-a povestit niciodată ceva mai închis şi care să-mi strecoare în acelaşi timp în sînge atîta furie rece.* (Preda, I, 108).
§ 70. Interjecţiile formează o parte de vorbire cu un comportament sintactic aparte, care o apropie de substantivele în cazul vocativ. Ca şi acestea, interjecţiile nu sînt, de cele mai multe ori, părţi de propoziţie (vezi mai departe § 83). Adesea interjecţia constituie singură un enunţ, din categoria enunţurilor nepropo-ziţionale, deci problema valenţelor nici nu se pune. Chiar atunci cînd o găsim în interiorul unei propoziţii, interjecţia nu e legată sintactic de nici unul din cuvintele înconjurătoare, de aceea e izolată prin semne de punctuaţie (virgulă, semnul exclamării): Vai, *nu mai pot l*; *dar acum,* o*! ce bucurie l* Nici în această situaţie nu sîntem îndreptăţiţi să vorbim despre valenţe. Afirmaţiile generalizatoare de mai sus comportă totuşi excepţii.
Prin sensul lor, unele interjecţii se apropie de verbe, de aceea li se pot substitui cînd acestea au rol de predicat în propoziţie, în loc de *vino acasă!* putem spune *hai acasă l,* în loc de *ia doi lei l* se poate spune *na doi leii* Interjecţiile *hai, na* au în construcţiile citate funcţie de predicat şi au un determinant tipic verbal (complement circumstanţial de loc, respectiv complement direct). In-terjecţiile-predicat au deci valenţe verbale:
(a) adverb subordonat cu aderenţă ;
(b) substantiv subordonat cu recţiune în acuzativ, în enunţul:
Am auzit odată puf! în lampă şi uşa bufi (Caragiale, O. IV, 107)
interjecţia *buf!* apare cu valenţa :
(c) substantiv-subiect în relaţie predicativă, iar interjecţia

puf!, care nu are rol de predicat, ci de complement direct al verbului *am auzit,* realizează două valenţe:
(d) verb regent;
(e) termen complex subordonat cu aderenţă.
Substituirea cu un verb nu e totdeauna posibilă, totuşi, dacă interjecţia constituie nucleul comunicării şi are determinări ca ale unui verb, sîntem îndreptăţiţi să vorbim de valoare predicativă şi de valenţe : *halal de voi! vai de mine! bravo lor!* în ultimul exemplu descoperim valenţa :
(f) pronume (putea fi şi un substantiv) subordonat cu recţiune în dativ.
Sporadic se mai întîlnesc interjecţii coordonate (cu alte interjecţii, mai rar cu substantive): *vai şi iar vai!*; *se auzea numai trosc! şi pleosc!*; *vai şi amar!* Adăugăm deci valenţa:

(g) interjecţie sau substantiv coordonat (de obicei coordonarea e copulativă ; poate fi şi disjunctivă). Un caz aparte îl constituie îmbinarea, frecvent întîlnită, in-terjecţie-substantiv la vocativ : *ei, drace!*; *zău, frate!*; *adio, prietene !; hai, prietene l* întrucît nici substantivele la vocativ **n-au** funcţie sintactică, aceste exemple ilustrează categoria enunţurilor nepropoziţionale. Prin urmare, valenţa :

(h) substantiv la vocativ

nu interesează structura propoziţiei. Am putea avea totuşi unele rezerve discutînd ultimul exemplu : dacă *hai, prietene!,* echivalează cu *vino, prietene I,* unde substantivul ar putea fi considerat subiect (se acordă în număr cu verbul), atunci şi *hai, prietene!* realizează o relaţie predicativă.

Cu excepţia exemplului discutat mai sus (d), unde interjecţia era complement, toate construcţiile citate ilustrează categoria interjecţie-predicat. Se observă că mai ales interjecţiile onomatopeice apar cu această funcţie. In cazuri izolate putem vorbi însă

104

şi de interjecţii-atribut—cu oarecare ezitare (vezi nota 2)—: *porunca „hai!" abia se auzi,* sau de interjecţii-subiect: *a răsunat deodată un ura! colosal*[1]. Adăugăm deci valenţele:

(i) substantiv regent[2];

(j) adjectiv subordonat;

(k) verb în relaţie predicativă (vezi şi un exemplu ca : se *auzi deodată buf!).*

Caracterul sintactic neomogen al părfilor de vorbire

§ 71. în paragrafele precedente s-a văzut că, în interiorul unei părţi de vorbire, există deosebiri de spectru combinatoriu potenţial (pronumele personale diferă din acest punct de vedere de pronumele nehotărîte etc. ; verbele pot fi împărţite, ca şi pronumele sau numeralele, în subclase, după combinaţiile pe care le realizează[3]).

[1] De remarcat şi faptul că aici interjecţia s-a substantivizat (are articol nehotărît). De la această interjecţie s-a format pluralul *urale,* care este substantiv propriu-zis.

[2] Acelaşi tip de subordonare se întîlneşte în construcţii ca : *Proverbul „Cine se scoală de dimineaţă departe ajunge"* sau *Ordinul „Strlngeţi rlndurile /"*, unde apare o categorie aparte de propoziţii atributive (în vorbire directă). Sînt acestea într-adevăr propoziţii subordonate? Dacă da, atunci trebuie să admitem că există şi completive directe analoage : *Le-a ordonat „Strlngeţi rlndurile!"* (Subordonarea propriu-zisă apare în formulările sinonime *Proverbul care spune că cine se scoală de dimineaţă ajunge departe. Ordinul de a strlnge rindurile).*

3 Se cunosc, din gramaticile tradiţionale, categorii de verbe ca „impersonale" (nu realizează valenţa subiect), „tranzitive" (cu unul sau două complemente directe), intranzitive (care nu realizează valenţa complement direct) [Am denumit aici valenţele ca în sintaxa tradiţională.] Aceste subclase de verbe diferă de cele recunoscute la pronume şi numeral prin aceea că între ele limitele sînt mult mai puţin tranşante: acelaşi verb —cu acelaşi sens sau folosit cu sensuri deosebite — se încadrează în două sau trei subclase (e şi impersonal, şi tranzitiv, şi intranzitiv). în schimb, un pronume nu poate fi, de exemplu, în unele construcţii personal, în altele nehotărît; un numeral nu e uneori cardinal, alteori multiplicativ. Excepţii totuşi există : *mă, te, ne, vă* (pronume personale şi reflexive); *doi, trei* etc. (numerale cardinale şi ordinale).

105

Examinînd valenţele fiecărei subclase de pronume sau numeral, se constată cu uşurinţă că, în plus, nu există omogenitate sintactică nici în interiorul aceleiaşi subclase. Două numerale sau două pronume de acelaşi fel au cîteodată posibilităţi combinatorii diferite.

In al treilea rînd, deosebiri de spectru apar chiar la acelaşi cuvînt flexionar: nu toate formele declinării sau conjugării au aceleaşi valenţe. Faptul acesta e firesc, pentru că fiecărui caz din declinare îi sînt caracteristice anumite funcţii sintactice. în cele ce urmează vom da numai cîteva exemple, rămînînd ca, examinîn-du-se spectrele combinatorii descrise de noi, precum şi în practica analizei sintactice, să fie descoperite şi alte fapte asemănătoare.

§ 72. La substantive se constată particularităţi sintactice legate de flexiune, dintre care cităm :

(a) cazul vocativ are posibilităţi de combinare foarte reduse, de exemplu: coordonare *(tovarăşe şi* tovarăşi), apoziţie *(domnule* lonescu!), cuvînt subordonat cu acord (dragă *prietene!),* termen complex prepoziţional în relaţie de subordonare *(îndură-te, inimă* de piatră!), verb predicat (ascultaţi, *fraţilor!).* Relaţia dintre cele două cuvinte ale ultimului exemplu e de tip predicativ, căci verbul cere de la substantiv cazul (vocativ), iar substantivul cere de la verb modul (imperativ) şi numărul (cînd verbul e la pasiv, intervine acordul în gen şi număr: *fiţi binecuvîntaţi, dragi prieteni!)*; acest tip de relaţie se realizează numai cu condiţia ca persoanei numite prin substantiv să i se ceară săvîrşirea acţiunii exprimate prin verb. *(Ascultaţi, fraţilor!; Vino, băietei)* Altfel, modul şi numărul verbului nu mai sînt determinate de substantive şi acordul nu se mai produce : *A sosit, fraţilor!, Nu pricepe, oameni buni l*

etc.;
(b) un substantiv la dativ nu poate fi subiect sau nume predicativ ;
(c) substantivele fără articol hotărît sau nehotărît se folosesc la cazurile genitiv şi dativ numai însoţite de o determinare atri-butivă: *valoarea* **micilor** *economii, povestesc* **acestor** *copii.*
106
Substantivele admit şi ele o subclasificare după criteriul însuşirilor combinatorii; astfel există :
— nume de persoană ; cînd sînt la acuzativ, ele se subordonează verbelor tranzitive cu ajutorul prepoziţiei *pe*;
— substantive de origine verbală (infinitive substantivizate) care au valenţa „substantiv (pronume, numeral) în dativ": *conferirea decoraţiei celor merituoşi*; substantivul are construcţia verbului de origine *(se conferă celor merituoşi: conferirea* [...] *celor merituoşi)* ;
— substantive de origine verbală care au valenţa „complement de agent": *mînuirea armelor* de către soldaţi (după modelul *armele sînt minuite de către soldaţi)*;
— substantive nume de materii, ca *pline, lapte, pămînt, aur* etc.; ele pot fi determinate .la singular[1] de adjectivele *mult, puţin,* de adjectivul nehotărît *ceva* (popular *niscaiva).* Să se remarce că nu putem spune *puţin om, multă fereastră, ceva stilou,* aşa cum spunem *puţin pămînt, multă făină, ceva mălai;*
— numele anotimpurilor, ale zilelor săptămînii, ale părţilor zilei, precum şi numele unităţilor de măsură; în cazul acuzativ, ele nu sînt totdeauna complemente directe; ca circumstanţiale (de timp, loc, măsură), ele pot determina şi verbe intranzitive : *vine lunea.*
§ 73. La adjective :
(a) un adjectiv articulat cu articol hotărît nu se combină cu o prepoziţie regentă[2] (vezi *de* frumoasă *e frumoasă* sau *cit bradul de* înalt) şi nu poate intra în construcţii ternare de tipul *Ioana m-a întîmpinat* fericită sau *Se gîndise să facă mai puţin* **primejdioase** *atacurile* (§ 62);
(b) cînd are rol de nume predicativ, adjectivul stă obligatoriu la cazul nominativ.
[1] Unele nici nu au plural.
[2] Decît dacă e substantivat, şi atunci capătă spectrul combinatoriu al substantivului.
107
f'

Deosebirile de spectru combinatoriu legate de diferitele grade de comparaţie au fost amintite la §40. Mai adăugăm aici faptul că un
\ adjectiv la gradul superlativ relativ nu poate figura în construcţii
| ternare, ca element predicativ suplimentar.
Din punct de vedere sintactic, adjectivele se împart în două mari subclase: adjective propriu-zise şi adjective pronominale,
' cu spectre combinatorii specifice şi mult mai reduse (vezi § 50). Adjectivele propriu-zise sînt şi ele neomogene din punctul de vedere al valenţelor, de exemplu numai unele se pot construi cu un substantiv, pronume sau numeral subordonat în dativ *(util, prielnic, dăunător, fidel* etc.); numai cele de origine verbală (participiile) pot avea complement de agent *(ajutat* de ceilalţi, *s-a reabilitat)*; nu toate adjectivele pot fi determinate de adverbe ca *destul (de), cam* (nu spunem *cam sulfurici).*
§ 74. La pronume:
(a) cazul vocativ — existent, dealtfel, la puţine pronume — este sărac în valenţe;
(b) numai pronumele în genitiv şi dativ poate fi subordonat unui substantiv *(casa* lui, *părerea* oricui, *fruntea-i),* numai pronumele în dativ se subordonează unui adjectiv *(credincios* nouă);
(c) există deosebiri de însuşiri combinatorii între formele accentuate şi cele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive (de exemplu, *gîndu-mi,* dar nu *gîndul îmi* etc. ; *credincios sieşi,* dar nu *credincios îşi*;
(d) numai cînd e la plural pronumele posesiv îşi realizează valenţele din exemple ca : *dorinţele alor tăi, credincios alor săi, spune alor mei, luptă contra alor tăi* (vezi § 43).
Pentru exemplele care ilustrează lipsa de omogenitate sintactică în interiorul subclaselor de pronume demonstrative, ne-hotărîte şi negative, vezi § 44, 45, 46.
§ 75. La verbe :
Modurile nepersonale au un spectru combinatoriu întrucîtva diferit de cel al modurilor personale şi nu sînt omogene din punct
de vedere sintactic: participiul, spre deosebire de celelalte, nu are valenţa „complement direct" şi

foarte rar are valenţa „subiect"[1]; , v infinitivul şi participiul sînt singurele moduri nepersonale care ' pot depinde de o prepoziţie (de *a dormi*; de *colorată e colorată).*

Deosebiri de însuşiri combinatorii diferenţiază şi diatezele: |

(a) la diatezele reflexivă şi pasivă verbul nu admite comple- "■ ment direct[2];

(b) la diateza reflexivă cu sens impersonal, verbul nu-şi satisface valenţa „subiect"[3];

(c) un verb poate fi determinat de un complement de agent numai cînd e la diateza pasivă sau, mai rar, la diateza reflexivă cu sens pasiv.

La părţile de vorbire neflexibile, deosebirile de spectru combinatoriu pot fi discutate numai din punctul de vedere al grupării cuvintelor în subclase (de exemplu, gruparea prepoziţiilor în funcţie de cazul cerut). Pentru exemple, vezi§ 64 — 66 (adverb), § 67 (prepoziţie), § 69 (conjuncţie).

§ 76. Numeroase cuvinte sînt polisemantice. în raport de sens, apar cîteodată deosebiri de valenţe, mai ales la verbe.

Un substantiv polisemantic este *oră*; iată cîteva din sensurile lui:

(a) „unitate de măsură a timpului, cuprinzînd 60 de minute" : *furtuna a durat o oră;*

(b) „distanţa care poate fi străbătută în timp de 60 de minute" : *locuiesc la două ore de Bucureşti;*

(c) „epocă, moment": *la ora actuală;*

(d) „lecţie, curs": *dă ore de franceză.*

Cînd are sensul (b), *oră* nu poate fi folosit decît precedat de o prepoziţie *(la)* şi de un numeral cardinal. Are deci două valenţe

[1] Vezi£ 63 şi nota 2. \

2 Excepţiile sînt foarte rare : *a fost învăţat* **regulile** *de bună purtare* ; ce se *gîndeşte* ***el?*** ■,

3 dar poate fi legat de o propoziţie subiectivă : se *zice că s-ar fi întors.* ,

satisfăcute obligatoriu, numeroase alte valenţe tipice pentru substantive fiind imposibile.

Cînd are sensul (a), *oră* la cazul acuzativ pe lîngă un verb e complement circumstanţial de timp (se *plimbă două ore),* iar cînd are sensul (d) e complement direct *(azi nu şi-a ţinut orele).* Sensul (a) nu se asociază cu funcţia „complement direct", iar sensul (d) nu se asociază cu funcţia „complement de timp".

Cînd are unul din sensurile (a) sau (b), *oră* nu poate fi determinat de un substantiv în genitiv, ca în *orele lui lonescu sînt interesante,* unde apare sensul (d).

Un adjectiv polisemantic este *plin.* Iată cîteva din sensurile sale:

(a) „umplut complet sau în mare măsură": *pahar plin;*

(b) „acoperit cu ceva ; murdar, mînjit, uns cu ceva": *plin de praf, cu mîinile pline de ulei;*

(c) „grăsuţ, durduliu, cu forme rotunjite": *forme pline;*

(d) „mijloc": *în plin cîmp, în plină activitate.*

Cînd are sensul (b), *plin* e totdeauna urmat de un complement prepoziţional (valenţă obligatorie), în schimb în sensul (c) n-are niciodată complement prepoziţional : e interesantă deosebirea de sens şi valenţe dintre *buze pline de grăsime* şi *buze pline.* Cînd are ■^ sensul (d), *plin* apare în construcţia fixă [prep. *în* + *plin* -f subst. regent], deci unica valenţă admisă este „substantiv regent acordat". Adjectivul *străin* are o valenţă obligatorie „termen complex subordonat introdus prin prepoziţie" cînd înseamnă „care este în afară de preocupările sau interesele cuiva":

Nu poate ţi străină de **Corabu** *asemenea ispravă.* (Camil Petrescu, U, 350),

dar valenţa aceasta îşi pierde caracterul necesar cînd *străin* înseamnă „care este propriu altui popor": *cunoaşte multe limbi străine.*

Adjectivul *vrednic* apare fără cuvînt subordonat cînd spunem *în familia lui au fost numai oameni vrednici,* dar cere să fie lămurit

printrVin termen complex subordonat cînd înseamnă „demn de ..., cate merită să..." :

De acest eveniment, vrednic de **a** fi **însemnat** *în calendar, s-a luat act.* (Blaga, H, 5)

Un exemplu de adjectiv-participiu: spunem *toate urmările* prevăzute *s-au adeverit* (participiul *prevăzute* n-are nici un cuvînt subordonat), dar *aparatul e* prevăzut *cu un mecanism automat* (participiul *prevăzut,* cînd are înţelesul „care are", cere un complement prepoziţional: aici *cu un mecanism).*

Diferenţe de înţeles combinate cu diferenţe de spectru combinatoriu se întîlnesc cel mai des la verbe. Cîteva sensuri ale lui *a mişca:*
(a) „a deplasa, a urni" : *n-a putut mişca dulapul din loc;*
(b) „a impresiona": *cuvintele lui m-au mişcat;*
(c) „a se pricepe": *la matematică nu mişcă.*
Sensul (c) are valenţe relativ puţine: verbul e de obicei însoţit de un complement de relaţie (aici *la matematică)* şi de subiect; cîteodată e precedat de negaţie şi e eventual determinat de un complement de mod (de exemplu, *deloc).* Valenţele „pronume reflexiv în acuzativ şi în dativ" sînt excluse. Cu sensul (b), *a mişca* nu se întrebuinţează însoţit de un pronume reflexiv în acuzativ sau dativ. Sensul (b) cere de obicei complement direct: pronume în acuzativ, substantiv precedat de prepoziţia *pe* (cari acţiunea „a impresiona" se răsfrînge, de regulă, asupra unei sau unor persoane), în rezumat, diferenţa dintre cele trei sensuri citate se traduce prin deosebiri de însuşiri combinatorii astfel:
(a) admite pronume reflexiv subordonat;
(b) cere complement direct;
(c) exclude complement direct. Verbul *a surîde* are două sensuri:
(a) „a zîmbi": *copilul surîde mulţumit;*
(b) „a-i fi pe plac, a conveni": *planul acesta nu-mi surîde.*
111
I
Cu sensul (b) *a surîde* cere cu necesitate un substantiv sa'u pronume subordonat în cazul dativ (la sensul (a) prezenţa unui complement indirect e facultativă). Cu sensul (a), ***a*** *surîde* poate fi determinat de un element predicativ suplimentar (vezi exemplul de mai sus), ceea ce nu se întîmplă la sensul (b). Sensul (b) nu admite combinarea cu un pronume reflexiv subordonat.
Dintre numeroasele înţelesuri ale lui ***a*** *face,* cîteva se recunosc uşor graţie unor valenţe caracteristice. Astfel, cînd înseamnă „a costa", *a face* are ca termen subordonat fie adverbul *cit (cit face stofa aceasta ?),* fie o indicaţie a preţului *(face două sute de lei).* Cînd are sensul „a începe", ***a*** *face* e la diateza reflexivă şi cere un subiect nearticulat *(Se făcu noapte).*
Să se compare, din punctul de vedere al necesităţii unui cu-vînt sau termen subordonat, construcţia verbului în următoarele perechi de exemple. Deosebirea sintactică e însoţită de o diferenţă de înţeles:
1 a *Melodia aceasta* **n-a prins.**
1 b *Muierile* **[...] prinseră** *a se tîngui.* (Sadoveanu, FJ, 8)
2 a *Trebuie* să **încerci.**
2 b *Mă* încearcă *un junghi.*
3 a *Omul acesta* ***n-a.*** **furat.**
3 b *Cu toate că numai un viteaz poate cuteza să ridice ochii spre măria sa* [...], *muierile tot or îndrăzni* să **fure** *cu coada ochiului, doar l-or găsi.* (Sadoveanu, FJ, 8)
4 a *Ion* se crede (= Ion e încrezut). 4 b *Ion* **se crede** *vinovat.*
§ 77. Valenţele unui cuvînt depind de cuvintele cu care se învecinează în acelaşi enunţ. Plasat într-o anumită propoziţie, într-un anumit context, cuvîntul cere satisfacerea anumitor valenţe, dar în alt context s-ar impune realizarea altor însuşiri combinatorii.
112
Iată exemple referitoare la substantive. Prezenţa unui atribut *p* lîngă un substantiv e adesea necesară într-un anumit enunţ, iar în\alte enunţuri atributul poate lipsi:
Zile **întregi** *înconjurai pădurea pe* **zeci** *de kilometri, trăind* **acest** *vis cu bătăi* **de inimă** *şi spaime* adevărate. (Preda, I, 280)
— Cuvîntul *zi* nu cere totdeauna un cuvînt subordonat, dovadă că spunem *Cit cere pe zi ?* sau *din zi în zi,* dar în enunţul citat suprimarea lui *întregi* e imposibilă (el ar putea fi înlocuit cu alt adjectiv sau cu un numeral: *multe zile, trei zile* etc). Suprimarea lui *întregi* şi a oricărui atribut care să-1 înlocuiască devine realizabilă dacă schimbăm numărul substantivului *zile: Ziua înconjurai pădurea* e corect.
— Atributul *zeci* este şi el necesar, căci construcţia *înconjurai pe kilometri* ar fi incorectă. în loc de *zeci* sînt utilizabile şi alte atribute care exprimă numărul *(douăzeci, mulţi* etc).
Atributele *întregi, zeci,* care satisfac valenţele obligatorii ale unor cuvinte, sînt nişte **determinanţi sintactic obligatorii.**
— Atributul *acest* este şi el un determinant obligatoriu : *trăind vis* nu se poate spune. Eliminarea lui *acest* e admisibilă numai schimbînd forma substantivului: *trăind visul* e corect.
— Atributul *de inimă* poate lipsi din enunţ: *trăind acest vis cu bătăi şi spaime adevărate.* Textul

rămîne corect, dar cuvîntul *bătăi* şi-a schimbat înţelesul. Cînd înseamnă „palpitaţii", substantivul *bătăi* cere să fie determinat prin *de inimă*[1]. Numim **determinanţi semantic obligatorii** cuvintele care nu pot lipsi dintr-un enunţ deoarece eliminarea lor ar modifica înţelesul unuia din celelalte cuvinte ale enunţului. Spre deosebire de *determinanţii* **sintactic obligatorii,** cei **semantic** obligatorii ar putea fi scoşi din enunţ fără a-1 transforma într-un text incorect. Ei sînt **determinanţi sintactic facultativi.**

[1] Obligativitatea nu mai depinde, în acest exemplu, de context.

— în sîîrşit, atributul *adevărate* din textul reprodus mai sus este un **determinant facultativ,** atît din punct de vedere sintactic, cît şi semantic.

în fraza :

Floarea aceea se *duce s-o caute Broz în* fiecare *dimineaţă, în plantaţiile* **noi de brad.** (Sadoveanu, O. 14, 593),

atributul *aceea* e un determinant facultativ (sintactic şi semantic), *fiecare* e un determinant sintactic obligatoriu, iar *noi* şi *de brad* sînt determinanţi facultativi, dar nu amîndoi **în acelaşi timp** : dacă îl suprimăm pe *noi* trebuie să rămînă *de brad,* dacă îl suprimăm pe *de brad* trebuie să rămînă *noi.* Cuvîntul *plantaţiile* din acest enunţ cere măcar un atribut. (El ar putea lipsi numai cu condiţia să suprimăm articolul substantivului *plantaţiile.)*

Observaţiile de mai sus referitoare la determinanţii unui substantiv se aplică şi la determinanţii celorlalte părţi de vorbire[1].

Există şi cuvinte cu prezenţă obligatorie din principiu, adică independent de un anumit context. E de la sine înţeles că dintr-un enunţ nu poate fi eliminat un cuvînt subordonat care e în acelaşi timp cuvînt regent. în fraza:

Pascalopol le recomandă să se odihnească un' ceas după masă, pînă ce el pune puţin la cale treburile moşiei. (Călinescu, EO, 86),

substantivul *treburile,* determinant al locuţiunii *pune la cale,* este un determinant sintactic obligatoriu, căci *moşiei* nu poate rămîne în text fără termenul său regent (nu se poate spune: *pînă ce el puţin la cale moşiei).*

Predicatul, cînd grupează în jurul său cuvinte care îi satisfac diferite valenţe (subiect, diverse tipuri de complemente), este

[1] Iată un exemplu pentru verb : combinate cu un pronume personal în dativ, verbele tranzitive cer de obicei cu necesitate un complement direct *{îmi laudă* **prietenii).**

în cele mai multe enunţuri un termen obligatoriu al propoziţiei, nucleul ei indispensabil. Dacă în textul de mai sus am suprima primul predicat, ar rămîne o frază incorectă : *Pascalopol le să se odihnească* [...]. Rezultatul ar fi asemănător după eliminarea pre.

dicatului *pune la cale: [...] pînă ce el puţin treburile moşiei.* Alteori eliminarea unui predicat din frază dă naştere unei fraze corecte, dar cu sens ciudat: *Pascalopol le recomandă un ceas după-masă.*

Omiterea^predicatului este totuşi posibilă cînd verbul a fost enunţat în propoziţia precedentă sau în enunţul precedent:

Unii şedeau jos la pămînt, alţii pe prispă, alţii în picioare. (Teodoreanu, M, 310); *Zîmbiră spre baci. Cel mic cu îndrăzneală, cel nalt* [...] *cu oarecare stînjenire.* (Sadoveanu, O. 9, 25)

Elipsa predicatului evită repetarea inutilă a unor cuvinte care se subînţeleg uşor din context. Cîteodată construcţia eliptică de predicat pare mult mai firească decît cea completă :

îi spune pur şi simplu că a trecut examenul, că a terminat şcoala şi **altceva nimic.** (Preda, I, 169)

§ 78. Un număr de cuvinte au determinant obligatoriu, indi-* »<

ferent de enunţul în care sînt utilizate.

Exemple de adjective şi participii cu termen subordonat ne-, cesar: *dornic, menit*[1]*, sortit.* Cu rol de determinant întîlnim fie părţi de propoziţie, fie propoziţii subordonate : *dornic de ceva — dornic să facă ceva*; *sortit unei cariere strălucite — sortit să ajungă om mare.*

Singurul pronume construit totdeauna cu un termen subordonat este *cel*: *cel din dreapta e mai mare.*

[1] Dacă trecem cu vederea sensul „vrăjit, fermecat", care apare în *Buruiene strînse la zile mari, menite* ji *sorocite (Dicţionarul limbii române moderne,* la cuvîntul **menit).**

Exemple de verbe cu complement obligatoriu : *a-şi însuşi* ceva, *a păţi* ceva (în expresia *a păţit-o,* lipseşte complementul direct, dar *o* a fost la origine un astfel de determinant: de exemplu, se poate presupune că iniţial o înlocuia în mintea vorbitorilor un •. substantiv ca *nenorocirea* sau *ruşinea* etc.); *a povăţui* pe cineva; *a adresa* la diateza activă are două complemente obligatorii *(a adresa* ceva cuiva) şi unul singur la diateza reflexivă *(a se adresa* cuiva); *a jongla* cu ceva, *a năzui* la sau spre ceva, *a recurge* la ceva sau la cineva, *a tinde* către sau spre ceva.

Secţiunea D: CUVÎNT ŞI PARTE DE PROPOZIŢIE

I. Cuvinte cu şi fără funcţie sintactică

§ 79. Sensul gramatical pe care îl capătă un cuvînt ca urmare a plasării lui într-o anumită relaţie cu alt cuvînt (cu alte cuvinte) din enunţ se numeşte funcţie (valoare) sintactică. Sînt funcţii sintactice aceea de predicat, complement direct, complement circumstanţial de timp etc. Cuvîntul privit ca purtător al unei valori sintactice se numeşte parte de propoziţie. între faptul că un cuvînt este o anumită parte de propoziţie şi faptul că îşi satisface o anumită însuşire combinatorie este cîteodată o legătură ; de exemplu, dacă un adjectiv satisface valenţa „adjectiv subordonat cu acord" a unui substantiv, el capătă valoarea sintactică de atribut adjectival, ca în *oameni* tineri; dacă adjectivul e prins într-o construcţie ternară, satisfăcînd în acelaşi timp valenţa unui verb copulativ şi a unui substantiv la nominativ, el capătă valoarea sintactică de nume predicativ, ca în *casa este* nouă; dacă adjectivul e prins într-o construcţie ternară, satisfăcînd simultan valenţa unui verb predicativ şi a unui substantiv la nominativ sau acuzativ, el capătă valoarea sintactică de element predicativ suplimentar, ca în *fala zîmbeşte* mulţumită.

Nu orice valenţă satisfăcută dă cuvîntului calitatea de purtător al unei funcţii sintactice:

(a) Ne punem întrebarea : Ce valoare sintactică are primul cuvînt din următoarele fragmente de enunţ:

cîmp *pustiu;* speranţele *cîtorva sate;* gata să *răbufnească.*

Valenţa satisfăcută de *cîmp, speranţele, gata* nu dă nici o indicaţie asupra funcţiei sintactice a acestor cuvinte. Examinîndu-le în contextul din care le-am desprins, vedem că sînt decisive următoarele valenţe:

— prepoziţie regentă şi verb regent căruia i se subordonează sintagma prep. •*- *cîmp* ;
— verb în relaţie predicativă, pentru cuvîntul *speranţele;*
— verb regent, pentru cuvîntul *gata.* Enunţul întreg este :

Cînd într-un cîmp pustiu se fora o sondă de care erau legate speranţele cîtorva sate, atunci nu se găsea ţiţei, chiar dacă el sta gata să răbufnească afară. (Bogza, A I. 35)

(b) Dacă elementelor componente ale unui enunţ, pentru care am stabilit valorile sintactice, le adăugăm cuvinte care au alte valenţe, valorile sintactice stabilite nu suferă modificări. Să considerăm enunţul *avea privirea pe care o au generalii.* El conţine următoarele părţi de propoziţie: predicat+compl. direct-f-compl. direct+compl. direct reluat+predicat+subiect. Aceste funcţii sintactice nu suferă nici o modificare dacă extindem enunţul iniţia! prin următoarele adăugiri:

— cuvîntul *numai* între *au* şi *generalii*;
— atributul *tineri* după *generalii*;
— sintagma complement *pentru ostile* subordonată verbului *au* şi atributul *lor* pe lîngă *ostile;*
— sintagma prepoziţională *în preajma atacului* subordonată tot verbului *au.* Cu aceste adaosuri enunţul devine:

Avea privirea pe care o au numai generalii tineri pentru ostile lor în preajma atacului. (Teodoreanu, M, 92)

Cîteodată adaosurile schimbă totuşi analiza în părţi de propoziţie, de exemplu, dacă în enunţul *profesorul este în clasă,* inserăm adjectivul *prezent* şi înainte de *profesorul* scriem *lonescu,* obţinem propoziţia *lonescu, profesorul, este prezent în clasă* şi astfel se produc următoarele modificări de valoare sintactică:

este, care era predicat, devine verb copulativ; *profesorul,* care era subiect, devine apoziţie.

Adaosurile au cîteodată darul de a suprima un echivoc sintactic. De exemplu, enunţul *vine toamna* admite două analize în părţi de propoziţie, după cum considerăm că *toamna* e subiect sau circumstanţial. în schimb *Ion vine toamna* impune o singură analiză.

(c) Există cuvinte care au valenţe satisfăcute în enunţ, totuşi nu sînt părţi de propoziţie. Acesta e cazul prepoziţiilor, cuvinte regente, care cer după ele un substantiv, pronume, numeral etc. subordonat. Cu

toate acestea, prepoziţiile nu îndeplinesc funcţii sintactice. De asemenea, cuvintele subordonate unei prepoziţii nu sînt părţi de propoziţie. (Rol sintactic are sintagma prepoziţie^-cu-vînt subordonat.) Substantivele în cazul vocativ nu sînt considerate părţi de propoziţie nici atunci cînd se acordă cu predicatul : *ascultaţi, fraţilor l, ascultă, frate t* (Acest punct de vedere tradiţional e discutabil, căci s-ar putea vorbi aici despre un „subiect în cazul vocativ", vezi § 72 (a).)
§ 80. 1. Substantivul, pronumele, numeralul au funcţie de subiect dacă se combină cu predicatul în relaţia predicativă (cer de la predicat acordul în număr) sau dacă intră într-o construcţie

binară cu un verb la infinitiv sau gerunziu şi stau la cazul nominativ[1].
j 2. Un cuvînt este **atribut** dacă se subordonează unui substantiv, ^ pronume, numeral (cardinal, ordinal, colectiv[2], fracţionar — care J e de fapt un substantiv, vezi § 51)[3].
3. Un cuvînt este **complement** dacă are ca termen regent un [1] verb (cu care intră într-o construcţie binară[4]), un adjectiv, un j adverb, un numeral multiplicativ — care e, de fapt, adjectiv, } vezi § 51 —, distributiv, adverbial.
4. Un cuvînt este **element predicativ suplimentar** dacă are simultan doi termeni regenţi, unul fiind obligatoriu un verb. Al doilea regent este de obicei un substantiv sau un pronume, cu care elementul predicativ suplimentar se acordă, dacă e exprimat printr-un cuvînt flexibil. Exemple: cu element predicativ suplimentar acordat: *oamenii lucrează* **mulţumiţi**; cu element predicativ suplimentar neacordat (acordul nefiind posibil) : *am văzut-o* **intrînd.**
§ 81. Din enumerarea de la § 80 lipseşte predicatul, care are o situaţie mai complicată. Un verb e predicat dacă e la un mod personal, prin urmare interesează nu valenţele, ci forma gramaticală, morfologică, a cuvîntului. Regula se aplică majorităţii

[1] în enunţul *dorinţa lui de a fi ales preşedinte e foarte puternică,* cuvîntul *preşedinte* e la nominativ, se combină cu verbul la infinitiv *a fi ales* şi totuşi nu e subiect, ci element predicativ suplimentar. Observaţia aceasta nu contrazice regula de mai sus, căci *preşedinte* nu intră într-o construcţie **binară,** ci **ternară:** cei trei termeni ai construcţiei sînt *preşedinte, a fi ales* şi subiectul subînţeles al verbului *a fi ales.*
[2] Aceste trei specii de numerale primesc atribute numai cînd nu sînt **utilizate** ele însele ca atribute : în *două albastre, albastre* e atribut al lui *două,* dar în *două flori albastre, albastre* e atribut al lui *flori,*
[3] întrucît relaţia apoziţională nu este — după părerea noastră —o specie de subordonare, nu avem în vedere aici apoziţiile.
[4] Cînd cuvîntul în cauză şi verbul regent fac parte dintr-o structură ternară, al treilea component fiind subiect sau complempnt direct al verbului, primul cuvînt nu mai poate fi complement.

verbelor, mai exact verbelor numite predicative („predicative" însem-nînd tocmai „care pot forma singure predicatul unei propoziţii") ; ea nu se aplică verbelor auxiliare (care formează împreună cu verbul de conjugat un singur cuvînt sintactic : *au fost, va fi crezut* etc.) şi copulative. E important să se cunoască faptul că verbele din ultima categorie sînt totuşi capabile să formeze uneori şi predicate **verbale,** aceasta fiind una din dificultăţile analizei sintactice elementare. Pentru a hotărî dacă, într-un enunţ dat, verbul copulativ e folosit sau nu cu această valoare nepredicativă, adică dacă e predicat verbal sau parte a unui predicat nominal, trebuie examinate valenţele sale satisfăcute în enunţ, şi anume :
— dacă e însoţit de un cuvînt (sau de un termen complex) care determină înţelesul subiectului său, verbul e parte a unui predicat nominal : *lecţia este interesantă.* E evident că *interesantă* lămureşte subiectul *lecţia,* cu care dealtfel se acordă în gen, număr şi caz ;
— dacă verbul nu-şi satisface o valenţă printr-un cuvînt care In acelaşi timp lămureşte subiectul, el este predicat verbal : *elevul este In curte.* Aici determinantul *în curte* nu ne spune despre ce fel de elev e vorba, ci unde este elevul *(in curte* explică numai înţelesul verbului).
Diferenţa sintactică e însoţită de o deosebire de înţeles: în al doilea exemplu, *este* are sensul „se aflã", absent din primul exemplu *(lecţia este interesantă).*
Situaţia lui *a fi* se regăseşte la celelalte verbe copulative, deşi diferenţele de sens nu sînt totdeauna foarte clare[1]. **Sîrt** verbe copulative :
(a) *a fi* şi sinonimele sale, ca: *a reprezenta (Aceastăpoezie reprezintă creaţia sa cea mai valoroasă), a constitui („Luceafărul" constituie culmea poeziei eminesciene), a însemna (Gestul tău a însemnat o mare greşeală), a se chema, a se numi (Asta se cheamă* sau *se nu-*

[1] Tocmai de aceea cercetarea valenţelor se dovedește un criteriu util de analiză.

*v
meşte obrăznicie). Cînd nu-şi satisfac valenţa de nume predicativ, aceste verbe au cu totul alt înţeles : *diplomatul reprezintă interesele ţării sale*[1]*, mi-am însemnat ceva în caiet, l-a chemat directorul;*
(b) *a părea (el pare bolnav*; *succesul mi se pare neînsemnat) ;* la diateza reflexivă cu sens impersonal *a se părea* e verb predicativ *(se pare că n-a înţeles) ;*
(c) *a deveni* şi sinonimele sale, ca : *a ajunge (a ajuns om mare), a se face (s-a făcut băiat mare), a ieşit (a ieşit doctor). A deveni* e a-proape totdeauna copulă, în schimb sinonimele sale se utilizează frecvent şi fără nume predicativ; în acest caz, au alt sens şi sînt verbe predicative: *am ajuns acasă tîrziu*; *această operaţie se face repede; a ieşit din casă);*
(d) *a rămîne.* De remarcat deosebirea dintre *Ion a rămas orfan* (cu predicatul nominal *a rămas orfan)* şi *Ion a rămas acasă* (cu predicatul verbal *a rămas).*
§ 82. Anumite adverbe se utilizează cu funcţia de predicat, verii bal sau nominal, şi de aceea se numesc **adverbe predicative** : *fireşte, sigur* (şi alte sinonime, dintre care unele sînt locuţiuni: *fără ': îndoială), probabil, poate* (adverbul). Aceste cuvinte se comportă din punct de vedere sintactic astfel: (a) formează singure un enunţ (— *Ai înţeles ? — Fireşte);* (b) formează singure o propoziţie principală, despărţită prin virgulă de restul frazei *(Fireşte, Ion nu l-a crezut* sau *Ion, fireşte, nu l-a crezut);* (c) sînt urmate de o propoziţie introdusă prin *că (Bineînţeles că a plecat). /* Aceste adverbe au funcţia de predicat **nominal** dacă înainte de /ele am putea introduce în text verbul copulativ *Sigur că pleacă \ = E sigur că pleacă.* Altfel, predicatul este **verbal** : *Poate că vine \mîine.*
Un mijloc simplu de recunoaştere a adverbelor predicative este lipsa oricărei valenţe satisfăcute în propoziţia de care aparţin.
(Vezi exemplele de mai înainte : *Fireşte. Bineînţeles că a plecat*[1]*).*Cînd au valenţele satisfăcute în propoziţie, adverbele în cauză nu sînt predicative. Exemple : *e mai puţin probabil că n-a venit* (aici *mai puţin probabil* satisface o valenţă a lui *e)* ; *mîine am să revin poate (poate* satisface o valenţă a lui *am să revin).*
§ 83. Din punct de vedere sintactic, interjecţiile nu se comportă totdeauna la fel: de obicei nu au rol de parte de propoziţie, alteori însă îndeplinesc funcţii sintactice. Vom deosebi următoarele situaţii :
(a) Interjecţia formează singură un enunţ nepropoziţional : *Ana! Bravo!;*
(b) Interjecţia formează, împreună cu alte cuvinte, un enunţ nepropoziţional : *Nu zău, Ioane ?! ; Valeu, cumătră, talpele mele!*[2] (Creangă, O, 131);
(c) Interjecţia este parte de propoziţie, de obicei, predicat: *şi atunci el jart! o palmă.* Interjecţia apare aici combinată cu trei cuvinte : complementul de timp *atunci,* subiectul *el,* complementul direct *o palmă.* Valenţele interjecţiei cu rol sintactic au fost descrise mai sus, la § 70.
§ 84. Din amănuntele date în paragrafele precedente rezultă că un număr mic de valenţe din spectrul real al unui cuvînt sînt hotărîtoare pentru aflarea funcţiei sale sintactice. Stabilirea valorii sintactice a unui cuvînt cere adesea descoperirea unor însuşiri gramaticale care depăşesc studiul valenţelor. De exemplu, aceeaşi valenţă „sintagmă prepoziţională subordonată" corespunde mai multor părţi de propoziţie subordonate verbului:
a fugit de aici (compl. de loc);
a fugit de frică (compl. de cauză);

[1] *A reprezenta* cu acest sens are ca valenţă obligatorie un complement direct, posibilitate combinatorie inexistentă pentru *a reprezenta=a fi.*

[1] *că a plecat* satisface o valenţă prepoziţională a locuţiunii adverbiale predicative *bineînţeles.* Această locuţiune se poate combina cu o propoziţie !'* • subiectivă, dar niciodată cu un subiect.
*V .
[2] *mele* este, desigur, atributul lui *talpele,* dar ansamblul enunţului nu per-M Î)K mite o analiză în părţi de propoziţie.
J

a fugit de duşmani a fugit de ieri
(compl. indirect); (eompl. de timp).
Invers, valenţe de timp diferit corespund unei singure funcţii sintactice; un exemplu pentru complementul de timp :

luni citeşte (substantiv nearticulat);
seara citeşte (substantiv articulat);
astăzi citeşte (adverb).

Identitatea de valenţă şi de funcţie sintactică este uneori asociată cu conţinuturi sintactice diferite. Vom analiza din acest punct de vedere atnbutul substantival în genitiv, subordonat unui substantiv : *locuinţa prietenului* (relaţia „posesor-obiect posedat") ; *sosirea prietenului* (relaţia „acţiune-autor"[1]); *alungarea prietenului* (relaţia „acţiune-obiect"[2]); *opera compozitorului* (relaţia „autor-operă"); *roata carului* (relaţia „întreg-parte"); *Ţara Moldovei* (relaţia „obiect-denumire"); *frumuseţea peisajului* (relaţia „obiect-însuşire"[3]) etc.etc.

§ 85. Comparînd împărţirea propoziţiei în cuvinte cu împărţirea ei în părţi de propoziţie, constatăm că cele două descompuneri nu se suprapun. Numărul cuvintelor e de cele mai multe ori superior numărului părţilor de propoziţie, fiindcă adesea cuvintele se grupează cîte două-trei pentru a forma o singură parte de propoziţie.

Numărul cuvintelor poate fi cel mult egal (niciodată inferior !) cu acela al părţilor de propoziţie:.

El	*îmi*	*explică*	*şi*
sub.	compl. indir.	pred. vb.	compl. mod.

[1] Aceeaşi cu conţinutul relaţiei predicative din *prietenul soseşte* sau *sosind prietenul.*
[2] Ca şi în *alung prietenul* sau *alungind prietenul.*
[3] Ca şi în *peisajul e frumos.*

provenienţa	*ciudatei*	*pălării*	*a îmblînzltorului*
compl. dir.	atr. adj.	atr. subst. G.	atr. subst. G.

(Baconsky, C, 42) Un exemplu asemănător :

Serile cad tîrziu, albastre, galbene, fumurii. Zorile vin devreme — întli vinete, apoi cenuşii, apoi viorii, apoi limpezi. (Stancu, D, 240)

Anumite cuvinte nu sînt niciodată părţi de propoziţie. Le vom împărţi în două categorii: (a) cele care se grupează cu alte cuvinte, formînd împreună cu acestea o singură parte de propoziţie. Este cazul tuturor prepoziţiilor, al unor adverbe *(cîte, nu),* al verbelor auxiliare şi copulative, al articolelor (nehotărît, adjectival)[1], al adverbelor care ajută la formarea gradelor de comparaţie ale adjectivelor şi adverbelor *(mai, foarte, tare, mai puţin, tot atît de* etcj ; (b) cuvintele care n-au funcţie sintactică nici singure, nici unite cu alte cuvinte. Ne referim la conjuncţiile de coordonare[2], la substantivele în cazul vocativ, la interjecţii în enunţuri nepropoziţionale sau cînd nu satisfac valenţe ale cuvintelor din aceeași propoziţie.

Din 11 cuvinte cîte are enunţul:

în vremea veche trăia un împărat întunecat şi gînditor ca miazănoaptea. (Eminescu, PL, 3)

rezuuă numai 7 părţi de propoziţie : *în vremea + veche + trăia + un împărat + întunecat + (şi) gînditor + ca miazănoaptea.* Din cele 16 cuvinte ale enunţului:

Olguţa arunca cojiţele, vehement, ca nişte insulte farfuriei, preocupată de mişcare mai mult decît de gust. (Teodoreanu, M, 173),

[1] Articolele hotărît şi genitival nu sînt considerate cuvinte aparte.
[2] Conjuncţiile de subordonatoare se studiază la sintaxa frazei. în frază, nici conjuncţiile subordonatoare, nici cele coordonatoare nu îndeplinesc rolul părţi de propoziţie.

7

se obţin numai 10 părţi de propoziţie : *Olguţa + arunca + cojiţele + vehement + ca nişte insulte + farfuriei + preocupată + de mişcare + mai mult + decît de gust.*

II. Locuţiunile

§ 86. Existenţa locuţiunilor creează adesea dificultăţi în analiza sintactică. în principiu, o locuţiune este o singură unitate lexicală (are un înţeles „unitar" şi prin aceasta echivalează semantic cu cuvîntul simplu) şi sintactică (formează o singură parte de propoziţie)

Odată şi odată *te-om prinde noi în sat Şi-ai să plăteşti, jupine,* cu vîrî şi îndesat. (Arghezi, *1907,* 20)

Odată şi odată este complement de timp, iar *cu vîrf şi îndesat* e complement de mod ; pentru analiza sintactică nu are importanţă din ce elemente e alcătuită fiecare din cele două locuţiuni adverbiale. *Odată şi odată* satisface valenţa „adverb subordonat cu aderenţă" a verbului *om prinde; cu vîrf şi*

îndesat satisface aceeaşi valenţă, a verbului *ai să plăteşti.*
Locuţiunile formate din două cuvinte, dintre care primul este o prepoziţie, se analizează sintactic o singură parte de propoziţie (de exemplu, locuţiunea adjectivală *de vază,* adverbială *la rînd),* cu excepţia locuţiunilor prepoziţionale şi conjuncţionale (cum sînt *în faţa* sau *pentru că),* care nu au funcţie sintactică (ca şi prepoziţiile şi conjuncţiile).
Mai complicată este, pentru analiza sintactică elementară, situaţia locuţiunilor care conţin două (mai multe) cuvinte din categoria părţilor de vorbire cu valoare sintactică (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb). Ele pot lăsa impresia greşită că sînt formate din mai multe părţi de propoziţie. De exemplu, s-ar putea crede că propoziţia *a rămas de căruţă* trebuie descom-

pusă în: *a rămas* (predicat) şi *de căruţă* (complement), sau că locuţiunea *de florile mărului* ar fi alcătuită dintr-un complement şi un atribut substantival. în realitate, orice locuţiune este o unitate indivizibilă din punct de vedere sintactic, adică reprezintă o singură parte de propoziţie (a *rămas de căruţă* este predicat verbal, *de florile mărului* complement de mod). Alte exemple;
El îi scrise din nou, dar de astă dată, pentru întîia oară răspunsul nu veni. (Preda, 1, 179)
Locuţiunile *de astă dată* şi *pentru întîia oară*[1] sînt ambele complemente de timp şi nu le descompunem în *de dată* (complement) — *astă* (atribut adjectival), *pentru oară* (complement) — *întîia* (atribut adjectival). în enunţul: *Cîtva timp cei doi s-au urmărit unul pe altul* figurează locuţiunile *cîtva timp,* cu valoare de corn- / plement de timp, şi *unul pe altul,* cu valoare de apoziţie pe lîngă pronumele se[2]. Nici aici nu vom descompune sintactic locuţiunile, • adică nu vom considera pe *cîtva* drept atribut adjectival sau pe *pe altul* drept complement direct (dealtfel, ar fi greu de spus ce este *unul* luat singur). .
Oamenii din partea locului credeau lucruri felurite. (Baconsky, C, 39); *A jungla hotelul pentru turişti, clădit recent în vîrful dealului printre pini şi tot felul de arbori orientali.* (Baconsky, C, 42)
Din partea locului şi *tot felul de,* locuţiuni adjectivale, sînt atribute adjectivale şi satisfac cîte o valenţă a substantivelor *oamenii,* respectiv *arbori.* Nu se analizează separat *din partea* (atr. subst. prepoziţional) — *locului* (atr. subst. gen.) şi nici *tot* (atr. adj.). Ce ar fi atunci *felul ?*
[1] Care face parte dintr-o serie nesfîrşită de locuţiuni adverbiale *(pentru a şaptea oară, pentru a miajiară* etc), care ar putea fi considerate o specie de numerale adverbiale. *ni*
[2] Locuţiunea *unul pe altul* precizează înţelesul de reciprocitate al /' pronumelui reflexiv se, vezi *§* 49.
•

Se analizează tot ca unităţi sintactice indivizibile grupurile de cuvinte de tipul substantiv (pronume, numeral, adverb) 4- prepoziţie + substantiv (pronume, numeral, adverb) în care sub- • stantivul (pronumele etc.) se repetă : *fel de fel, zi de zi, bob cu bob, rînd pe rînd, care pe care, care mai de care, unu şi una, odată şi o-* ' *dată*[1].
Pentru unele, caracterul de locuţiune e destul de evident, din pricina înţelesului (sinonimia cu cîte un singur cuvînt): *fel de fel = diverse, felurite; zi de zi = zilnic; rînd pe rînd = succesiv; care mai de care — pe întrecute.* La altele, mai ales cele conţinînd prepoziţia *cu,* spunem că formează o singură parte de propoziţie, deşi caracterul de locuţiune e mai puţin evident (nu le putem înlocui cu cîte un singur cuvînt):
[...] *un jgheab de scînduri pe care materialele au fost trase cu vinciul, roată cu roată, ţeava cu ţeava.* (Bogza Aî, 31)
întîlnim aici două complemente de mod : *roată cu roată* şi *ţeava cu ţeava.*
§ 87. Recunoaşterea locuţiunilor este o condiţie importantă pentru efectuarea unei analize sintactice corecte. Criteriile utilizate în acest scop sînt următoarele:
(a) înţelesul : dacă sensul grupului de cuvinte nu rezultă din însumarea sensurilor cuvintelor componente, grupul e o locuţiune[2]. De exemplu, *din capul locului* înseamnă „de la început", deci sensul cuvîntului *loc* nu poate fi regăsit în sensul grupului *din capul locului.* Alt exemplu : în *a o lua la sănătoasa* înţelesul grupului nu conţine nici sensul de „a lua", nici acela de „sănătos", iar *o* nu înlocuieşte un substantiv pe care să-l putem subînţelege. Acest
[1] Vezi şi exemplul de mai sus conţinînd îmbinarea *unul pe altul.*
[2] Altă formulare a aceleiaşi idei : „sensul global nu este egal cu suma sensurilor parţiale".

criteriu nu e însă eficace în situaţii ca *tot felul de, pentru întîia oară, de astă dată* ş.a.
E important de reţinut că acelaşi lanţ de cuvinte poate avea în unele enunţuri calitatea de „locuţiune" şi în alte enunţuri calitatea de „îmbinare liberă de cuvinte"; diferenţa de înţeles este foarte evidentă şi ajută mult la recunoaşterea locuţiunilor. De exemplu, *pe dinafară* e locuţiune cînd spunem *a învăţa pe dinafară* şi e îmbinare liberă în *pe din afară casa arată foarte bine.* Majoritatea locuţiunilor nu sînt însă folosite şi ca îmbinări libere de cuvinte (vezi exemplele date mai sus, în acest paragraf) ;
(b) prezenţa unui cuvînt care, luat izolat, desprins de grup, n-are un sens clar. De exemplu, ştim foarte bine că *a da în vileag* înseamnă „a dezvălui", dar nu putem defini sensul cuvîntului *vileag.* Tot astfel, nu se poate preciza ce înseamnă *valma* în *de-a valma* sau *hac* în *a-i veni de hac.* Este evident că acest criteriu nu e utilizabil decît pentru recunoaşterea unui foarte mic număr de locuţiuni ;
(c) înlocuirea cu un singur cuvînt : *fel de ţel* se înlocuieşte uşor cu *diverse, de florile mărului* cu *degeaba, a băga de seamă* cu *a observa.* Acest criteriu, utilizat în practică foarte frecvent, nu dă rezultate bune, căci pot fi înlocuite cu un singur cuvînt şi grupuri de cuvinte care nu sînt locuţiuni, de exemplu : *a începe din nou = a reîncepe, actor de tragedie = tragedian, (este un) om lipsit de inteligenţă =(este un) prost* etc.
(d) Valenţele. Orice cuvînt are un număr de valenţe, caracteristice pentru partea de vorbire căreia îi aparţine. Dacă, într-o îmbinare, cel puţin un cuvînt e lipsit de posibilităţile combinatorii normale, îmbinarea e o locuţiune. De exemplu, revenind la îmbinarea *din capul locului,* se vede că substantivele *capul* şi *locului* nu pot primi nici un atribut (adjectiv, adjectiv pronominal etc.); nu putem spune *din capul acesta al locului, din capul locului acestuia* etc. *A da în vileag* este locuţiune, pentru că numai primul cuvînt poate primi termeni subordonaţi şi coordonaţi. Dintre toate, acesta e criteriul hotărîtor. De exemplu, *a ţi de părere* face impi" sia

unei locuţiuni, căci o putem înlocui cu *a socoti, a crede,* dar *a ţi* şi *părere* apar cu valenţele obişnuite pentru un verb şi un substan-■ tiv : eu *sînt* acum *de* altă *părere.* Aşadar *a ţi de părere* nu satisface condiţiile unei locuţiuni. în schimb *a crede de cuviinţă,* îmbinare aproape sinonimă cu *a ţi de părere,* este locuţiune, deoarece *cuviinţă* nu poate fi pus în relaţie cu nici un cuvînt subordonat.

III. Cumulul de funcţii sintactice

§ 88. Un grup de cuvinte are uneori simultan valoarea a două părţi de propoziţie :
De jur împrejur, se întind dealurile cu vegetaţia arsă ca de acid *sulfuric.* (Bogza, Aî, 27) ; *Din Grîuşor, privirea poate să alerge pe deasupra întregii regiuni petrolifere,* ca peste un cîmp *de experienţe.* (Bogza, AÎ, 30)
Ca de acid e în acelaşi timp complement de mod comparativ[1] şi complement de agent (adverbul *ca* exprimă comparaţia, iar *de* precizează ideea de autor al acţiunii de „a arde"). *Ca peste un cîmp* e simultan complement de mod comparativ (cu nuanţă condiţională) şi complement de loc. în alte exemple, complementul introdus prin *ca* este în acelaşi timp direct şi comparativ cu nuanţă -i condiţională :
Ia pe ciocoi **ca hreanul** *şi dă-l prin râzătoare.* (Arghezi, *1907,* 9); *Acest ultim pătrar al ceasului lor de despărţire, Naum îl duse în sine* ca o **vibrare** *prelungă de lumină.* (Sadoveanu, O. 9, 136) ; *Olguţa arunca cojiţele, vehement,* ca nişte insulte *farfuriei.* (Teodoreanu, M, 173)

[1] Cu nuanţă condiţională, sensul construcţiei fiind „ca şi cum ar fi fost arsă de acid sulfuric".

Complementul introdus prin *decît* are adesea valoarea a două părţi de propoziţie:
Nu aş vrea **decît un cal,** *pe care să merg alături de camarazii mei* (Camil Petrescu, U, 325); *Fiecare nu poate lua cu sine* decît faptele *lui bune.* (Vianu, SLUC, 127)
Decît un cal şi *decît faptele* sînt în acelaşi timp complemente directe şi complemente de excepţie *{decît un cal = nimic, cu excepţia unui cal; decît faptele = nimic, cu excepţia faptelor).*
în exemplele citate se întîlneşte fenomenul numit valoare sintactică dublă sau cumul de funcţii sintactice.
Grupurile *ca de acid, ca peste un cîmp, ca hreanul, ca o vibrare, ca nişte insulte, decît un cal* şi *decît faptele* sînt indivizibile din punctul de vedere al analizei sintactice şi constituie cîte un singur cuvînt sintactic. Spre deosebire de locuţiuni (discutate în capitolul precedent), care satisfac o singură valenţă, grupurile de cuvinte cu valoare sintactică dublă se comportă astfel :
(a) Unele satisfac două valenţe ale aceluiaşi element regent: *ca peste un cîmp* satisface însuşirea verbului să *alerge* de a primi un complement de mod comparativ introdus prin *ca* şi. însuşirea aceluiaşi

verb de a primi un complement de loc ; ambele complemente sînt nişte sintagme prepoziţionale *(ca* <-------subst. şi
peste <-----— subst.). în aceeaşi categorie intră *ca de acid* (satisface două însuşiri combinatorii ale lui *arsă)* ;
(b) Altele satisfac două însuşiri combinatorii ale aceluiaşi element regent (ca mai sus), dar, în plus, intră în relaţie şi cu alt cuvînt ; *ca nişte insulte* satisface două valenţe ale lui *arunca* (sintagmă pre. poziţională subordonată şi substantiv în acuzativ subordonat) dar se combină şi cu *cojiţele* (întrucît autorul face o comparaţie între cojiţe şi insulte). La fel, *ca o vibrare:* elementul regent este verbul *duse,* căruia îi satisface două valenţe (ca în exemplul de mai sus), dar se stabileşte o relaţie şi cu *îl* (= acest ultim pătrar al ceasului lor de despărţire), „pătrarul..." fiind comparat cu o vibrare ;

(c) Altele au un singur element regent şi satisfac o singură valenţă *(decît un cal* subordonat lui *aş vrea* ; *decît faptele* subordonat lui *lua)* ; înţelesul sintactic al grupului prepoziţional subordonat fiind acela de „obiect direct unic (care le exclude pe toate cele posibile sau imaginabile)".[1]
§ 89. Uneori un singur cuvînt are valoare sintactică dublă şi satisface simultan două valenţe a două cuvinte regente :
Furată *de gînduri, doamna Deleanu nu băgase de seamă că Dănuţ aţipise pe genunchii ei.*
(Teodoreanu, M, 198)
Furată este atribut al cuvîntului *doamna* şi are înţeles de complement circumstanţial de cauză pe lîngă *nu băgase de seamă* („Din ce cauză nu băgase de seamă ? — Fiindcă era furată de gînduri").
E singura dată cină, venit *la ţărmul unei mări, nu pot coborî pînă la valuri.* (Baconsky, C, 112);
Legaţi *la coate,-i numeri; sînt o sută.* (Arghezi, *1907,* 19)
Venit este atributul subiectului inclus *eu* şi are înţeles de complement circumstanţial de timp *{venit = după ce am venit)* ; *legaţi* e atributul substantivului subînţeles *ţărani* şi are simultan înţeles de circumstanţial de timp *{legaţi = după ce i-ai legat).* Cuvinte ca *furată, venit* şi *legaţi* au, în propoziţiile citate, valori sintactice duble, fapt cuprins în denumirea lor de atribute circumstanţiale.
Prin urmare, atributul circumstanţial, spre deosebire de grupurile de cuvinte cu valoare sintactică dublă (§88), are d o u ă elemente regente şi satisface cîte o valenţă a fiecăruia.

[1] De remarcat că, deşi sinonime, construcţiile aş *vrea numai un cal* şi *poate lua numai {aptele...* se analizează sintactic altfel *(numai* e complement de mod al verbelor aş *vrea* şi *lua). Aş vrea numai un cal* e o construcţie ambiguă, căci poate însemna (a) „aş vrea un singur cal, nu mai mulţi" sau (p) „aş vrea un singur lucru : un cal". In cazul (a) *numai* determină numeralul *un.*

§ 90. Elementul predicativ suplimentar este o parte de propoziţie cu valoare sintactică dublă, atribut şi complement de mod :
Ochii îl priveau mereu, nemişcaţi, *cu aceeaşi umbră de spaimă.* (Rebreanu, R, 415)
Nemişcaţi arată cum erau ochii şi cum îl priveau ochii dec' are două elemente regente, ca şi atributul circumstanţial.

Secţiunea E: SINTAXA FRAZEI

I. Relaţiile sintactice în frază

§ 91. Enunţurile au de cele mai multe ori forma de frază, adică au minimum două propoziţii; propoziţiile-enunţ sînt în minoritate faţă de frazele-enunţ. Numărul de propoziţii care se pot lega pentru a construi o frază este teoretic nelimitat, dar în practică lungimea excesivă a frazelor împiedică comunicarea ideilor, de aceea frazele lungi trebuie evitate. în limba literară se remarcă preferinţa unor scriitori pentru frazele scurte şi a altora pentru frazele compuse din mai multe propoziţii. Lungimea şi complexitatea frazelor constituie şi o problemă de stil literar.
§ 92. în interiorul unei fraze, propoziţiile componente se pot lega în mai multe tipuri de relaţie, aceleaşi pe care le-am întîlnit în interiorul propoziţiei.
Relaţia dintre o propoziţie şi altă propoziţie, care îi completează sensul, aduce informaţii suplimentare în legătură cu conţinutul ei sau al unuia din cuvintele ei, se numeşte relaţie de subordonare. Acesta este un raport binar, cei doi termeni ai săi fiind propoziţia regentă |R| şi propoziţia subordonată *\S*
Simbolic, o frază alcătuită din două propoziţii în relaţia de subordonare se notează

|R|HSJ

[1] Literele sînt aşezate într-un chenar pentru a se deosebi de aceleaşi simboluri folosite în legătură cu **cuvintele**

regente şi subordonate.

134

în această schemă intră fraze ca:

Ti mulţumi de cartea poştală şi de scrisoare, făcînd-o # să-şi lase capul In jos[1]. (Călinescu, EO, 331); *Prea puţini şi numai dintre cîrmuitorii mănăstirii şi ai ţinutului, cunoscuseră din vreme vestea^ care se vădea acum.* (Sado-veanu, FJ, 8)

Foarte diferite prin ceea ce se comunică, diferite şi prin specia de propoziţie subordonată pe care o conţin, cele două fraze de mai sus seamănă sintactic prin numărul propoziţiilor şi prin faptul că între propoziţii există relaţia de subordonare.

în fraza :

Eu una credeam # că ai pierdut cu iotul ţinerea de minte.

(Galaction, OA, 91),

relaţia de subordonare dintre cele două propoziţii este exprimată cu ajutorul unui cuvînt de legătură — conjuncţia subordonatoare *că.* Notînd conjuncţiile subordonatoare cu „s", vom simboliza fraza de mai sus prin: Rj s S . Schema rămîne valabilă şi atunci cînd propoziţia regentă ocupă locul al doilea : *deşi e tînăr, se pricepe.* Nu vom scrie deci s S JR| , ci tot |R j s S .

Elementul *să* de la modul conjunctiv are şi rol de conjuncţie *vrea să plece* reprezintă tot schema Rj s | S| . Acest mod de analiză

e corect numai cînd verbul la conjunctiv apare într-o propoziţie subordonată, iar relaţia cu regenta nu e exprimată printr-o conjuncţie sau printr-un termen relativ. De aceea în frazele:

Să *spun că a plecat ?*

Nu ştiu dacă să plec. *I ■khl*

Mă întreb unde să-l ascund. ! « .

elementul să nu are rol de conjuncţie.

[1] Amintim că semnul # notează graniţa dintre două propoziţii.

135

Cu rol de „s" se întrebuinţează şi locuţiuni conjuncţionale sau conjuncţii compuse: *cu toate că, pzntru că, ca şi cum, ca să* etc. O categorie aparte de locuţiuni conjuncţionale sînt cele al căror ultim element e să : *fără să, înainte să, pînă să.* Elementul *să* e în acelaşi timp parte a locuţiunii şi parte a verbului-predicat din subordonată : *a greşit fără să vrea.* Predicatul subordonat e să *vrea,* termenul „s" este *fără să,* deci să se analizează de două ori din cauza naturii sale duble: (1) parte a unei locuţiuni şi (2) semn al modului conjunctiv. Locuţiunea conjuncţională poate fi şi discontinuă: între elementele ei se intercalează diferite cuvinte, cum se întîmplă cu conjuncţia compusă *ca să* în fraza :

Toate acestea fac ca *în lumea petrolului* să *existe o viaţă de continuu neprevăzut.* (Bogza, Al, 26)

Propoziţiile subordonate încep adesea cu un cuvînt care, prin înţelesul său, face legătura cu propoziţia regentă, dar e în acelaşi timp parte de propoziţie în propoziţia subordonată : *care, ce, ceea ce, unde, cînd, etc.* Acestea sînt pronumele şi adverbele relative.

Uneori ele sînt precedate de prepoziţii. De exemplu, în fraza :

Sînt culegeri folcloristice în care poveştile apar ca nişte adevărate muzee de limbă. (Călinescu, IC, 293),

propoziţia subordonată e legată de regenta ei prin *în care* (pronume relativ precedat de prepoziţie), dar *în care* nu este numai termen care stabileşte o legătură între propoziţii, ci şi parte de propoziţie : complement de loc. în fraza:

în adunarea de Ungă fintînă, 4^ *unde era norodul mai des #, s-a ridicat* (...) *moş Nichifor.* (Sadoveanu, FJ, 11),

rolul de element de legătură îl are adverbul relativ *unde,* care e în acelaşi timp complement de loc în propoziţia subordonată. Pentru ultimele două fraze e potrivită notaţia Rj •<-----|S|, şi nu |R| s |S| , căci termenul de legătură are valoare sintactică în propoziţia subordonată.

Legarea unei propoziţii de alta[1] prin conjuncţii, pronume relative sau adverbe relative se numeşte joncţiune.

Dacă legătura dintre regentă şi subordonată nu e precizată nici prin conjuncţie (locuţiune ccnjuncţională), nici prin pronume sau adverb relativ, spunem că cele două propoziţii sînt juxtapuse: *ai carte, ai parte.* Cuvîntul de legătură, subînţeles, poate fi inserat în enunţ :■ dacă *ai carte, ai parte.* în frază, relaţia de subordonare îmbracă, aşadar, următoarele forme :

(a) subordonare conjuncţională : *cred* că *ştie*;
(b) subordonare cu termen relativ : *spune-mi* cînd *vine*;
(c) subordonare prin juxtapunere : *nu încerci, nu reuşeşti.*
§ 93. Legătura dintre cele două propoziţii în raport de subordonare se manifestă şi prin faptul că au uneori termeni comuni. Cuvîntul comun este prezent în ambele prepoziţii sau numai în una din ele, şi atunci e subînţeles sau înlocuit prin pronume în cea de-a doua. Aşadar :
(a) cuvînt cemun repetat în ambele propoziţii ; funcţia sintactică e aceeaşi : *dacă îl* asculţi, *te* ascultă *şi el*; *cînd noi eram* veseli, *erau şi ei* veseli; funcţia sintactică e diferită: *numaita a cerut să* i se *dea ajutor*;
(b) cuvîntul comun e subînţeles în propoziţia a doua ; funcţia sintactică e aceeaşi:
Toţi cei sosiţi *ştiau de asemeni că se vor îndestula cu mtncare şi vin.* (Sadoveanu, FJ, 7)
Funcţia sintactică e diferită : îl *laud pentru că merită;*
(c) cuvîntul comun e înlocuit prin pronume în propoziţia a doua; funcţia sintactică e aceeaşi: *dacă* Ion *se pricepe,* el *trebuie'*

[1] Atît în relaţia de subordonare, cît şi în celelalte relaţii.

să *vă ajute*[1] ; funcţia sintactică e diferită : *l-am. găsit pe* omul care *ne trebuie.*
Caracteristicile acestea se întîlnesc şi la propoziţiile legate prin alte tipuri de relaţie.
§ 94. Aşa cum am arătat la § 92, termenii relaţiei de subordonare în frază sînt o propoziţie regentă şi o propoziţie subordonată. Cea dintîi poate fi la rîndul ei subordonată altei propoziţii, în *m-a rugat să-ţi spun ce am aflat* regenta lui *ce am aflat* este la rîndul ei subordonată faţă de *m-a rugat.*
Regenta poate fi însă şi principală. Se numeşte principală o propoziţie care nu e subordonată, adică nu depinde de o regentă, de exemplu, *m-a rugat* din fraza *m-a rugat să-ţi spun.*
Asemenea propoziţii se numesc principale regente; pentru alte specii de propoziţii vezi § 95.
Propoziţia subordonată în raport cu regenta ei poate apărea, în aceeaşi frază, şi în alte relaţii sintactice: ca regentă, coordonată, explicată (e legată de o propoziţie apoziţională), predicat (e legată de o subiectivă).
§ 95. Un enunţ-frază conţine oricît de multe subordonate, dar cel puţin o propoziţie principală[2].
Aceasta reprezintă nucleul enunţului (ca şi predicatul în raport cu celelalte cuvinte dintr-o propoziţie), îndepărtînd toate subordonatele din frază, aceasta îşi păstrează uneori caracterul de enunţ. Făcînd experienţa eliminării subordonatelor din enunţul-frază :
Să te păzeşti, tnăria-ta, că îndată ce te-or simţi florile, încep să se mişte, să se bată. (Delavrancea, O, 275)
rămme enunţul-propoziţie: Să *te păzeşti, măria-ta!*
[1] Cuvîntul *el* este subliniat în rostire.
[2] Excepţie : prin izolarea unei subordonate de regenta ei, se obţin grupuri de enunţuri ca *L-am certat. Fiindcă vreau să-l educ,* unde enunţul al doilea nu conţine nici o principală.
Propoziţiile principale care pot forma singure enunţuri în urma îndepărtării subordonatelor se numesc principale suficiente. Există însă şi principale insuficiente. In lipsa celorlalte propoziţii din frază ele n-ar putea fi rostite sau scrise, căci n-ar fi enunţuri. Re-petînd experienţa eliminării propoziţiilor subordonate, de astă dată în fraza :
Peste drum de fîntîna Ungă care sfătuiam, se afla o casă ţărănească. (Hogaş, O, 134)
rămîne textul *Peste drum de finiîna se afla o casă ţărănească.* Numai schimbînd forma substantivului *finiîna* în *fîntînă* se poate obţine un enunţ corect. Tot insuficientă este şi propoziţia principală a enunţului *cu cît ascultam mai atent, cu atît înţelegeam mai puţin.*
Nu totdeauna o propoziţie principală este şi regentă. Există fraze-enunţ formate numai din propoziţii principale : ele sînt în relaţie de coordonare şi se numesc principale coordonate (ceea ce nu exclude să fie în acelaşi timp şi regente). Frază formată din principale coordonate : *scrie şi citeşte*; frază formată din principale regente coordonate : a început să *se descurce* şi vrea să *rezolve totul singur.*
O propoziţie principală este uneori legată de o propoziţie subiectivă ; în acest caz ea se numeşte principală-predicat (vezi § 100). în sfîrşit, semnalăm existenţa principalelor explicate, cum este aceea din enunţul *asta n-am aflat încă: de ce n-a ajuns la timp* (a doua propoziţie este apoziţională, vezi § 99).

Principalele coordonate neregente, predicat şi explicate se împart şi ele în două categorii, după cum sînt suficiente sau insuficiente. Principalele coordonate neregente se întîlnesc în cea de a doua situaţie în exemplul: *nu numai că nu înţelege, dar mai e şi obraznic.*
§ 96. Relaţia de coordonare este în frază, ca şi în propoziţie, o relaţie uneori plurală, alteori binară, şi anume coordonarea copulativă şi disjunctivă sînt plurale, iar coordonarea adversativă şi
138
139
conclusivă sînt binare. Se pot coordona două (mai multe) propoziţii principale sau două (mai multe) propoziţii subordonate. Dacă între ele figurează o conjuncţie coordonatoare, legătura se numeşte coordonare prin joncţiune; altfel vorbim despre o **coordonare prin** juxtapunere. Cele două feluri de coordonare sînt ilustrate în exemplele care urmează :
0 femeie de casă a ridicat-o şi a rezemat-o Intre perne. (Galaction, OA, 63); *E primitiv, e aprig, e cam harţăgos.* (Ibrăileanu, S, 245)
în prima frază avem schema |Ci | + JC2 + $|C_S|$, iar în cea de a doua [Ql k $|C_3|$. Elementul de legătură „k" se aşază de obicei între ultimele două propoziţii ale unui şir de trei (mai multe) coordonate *(gîndeşte, vorbeşte şi scrie in acelaşi timp)*; conjuncţiile *însă* şi *deci* (şi sinonimele sale *aşadar, prin urmare)* se plasează uneori în interiorul sau la sfîrşitul ultimei propoziţii dintr-un lanţ de coordonate ; *e tîrziu, Ion însă nu vrea să plece*; *e tîrziu, mă grăbesc deci să plec.* Propoziţiile coordonate conclusive se despart de obicei prin virgulă, alteori prin punct şi virgulă sau chiar prin punct, ceea **ce** creează impresia că începe un nou enunţ. O propoziţie principală despărţită de coordonata (coordonatele) ei în acest mod, adică printr-un semn principal de punctuaţie, se numeşte **propoziţie** coordonată **izolată.** Comparînd coordonatele conclusive izolate cu cele neizolate se vede că din punctul de vedere al înţelesului nu există deosebiri :
Neizolate: *Această scrisoare trebuie neapărat să plece astăzi, deci trebuie pusă la cutie înainte de ora 6.* (Sadoveanu O, 14, 2S4)
Izolate . *Hidicînd ochii în lungul drumuşorului care trece printre mirişti la coşere, misitul văzu căluţul alb* ; *deci domnişoara Constanţa se afla la hambare. Mai văzu şi calul murg: prin urmare se află în acelaşi loc şi bătrînul Vrînceanu.* (Sadoveanu, O. 14, 165)
Pe lîngă conjuncţii, servesc ca elemente de exprimare a relaţiei de coordonare şi locuţiuni, uneori foarte dezvoltate. O re-
140
laţie de coordonare foarte strînsă se exprimă cîteodată prin doi termeni coordonatori, cîte unul la începutul fiecărei propoziţii coordonate : *pe de* o *parte... pe de alta* ; *nu numai că..., ci şi...* ; *tot aşa de bine..., ca şi...;* între două propoziţii principale: -j *nu numai că vrea, dar şi poate*; între două propoziţii subordonate : /
Gîndurile şi sentimentele noastre pot fi înşelătoare tot aşa de bine *cînd sînt negre,* ca şi *atunci cînd sînt entuziaste* (Preda, I, 298)
în mod obişnuit, o propoziţie coordonată apare în enunţ într-un singur fel de raport coordonativ (ea este sau coordonată copulativă, sau coordonată disjunctivă, sau adversativă, sau conclusivă). Mult mai rar, o propoziţie A este coordonată copulativ cu o propoziţie B şi, în acelaşi enunţ, coordonată disjunctiv cu o propoziţie C : *mîine învăţ sau mă plimb şi fac sport.* Ultimele două propoziţii sînt legate între ele copulativ, şi cu prima propoziţie disjunctiv. în enunţul *sau perseverezi şi reuşeşti, sau renunţi şi eşuezi* toate patru propoziţiile se află simultan într-o relaţie copulativă şi una disjunctivă. Se pot realiza şi alte combinaţii : *e departe, dar e frumos şi merită să te duci pînă acolo* (ultimele două propoziţii sînt legate copulativ între ele, şi adversativ cu prima propoziţie) ; *problema s-a rezolvat, deci insistenţele sînt de prisos, iar enervarea e ridicolă* (ultimele două propoziţii sînt coordonate atît copulativ, cît şi conclusiv).
§ 97. Cînd se află în relaţia de coordonare, propoziţiile subordonate depind de aceeaşi regentă :
Cînd povestea sau cînd pleda, domnul Deleanu era stă-pinii de un zbucium meridional. (Teodoreanu, M, 309)
A doua subordonată începe fie cu două elemente de legătură {conjuncţia de coordonare4-conjuncţia de subordonare: *fiindcă vrea* şi **fiindcă** *poate),* fie numai cu conjuncţia de coordonare *(fiindcă vrea* şi *poate).* Dealtfel, după unele conjuncţii de coordonare **nici** nu poate urma o conjuncţie de subordonare, după cum se vede în :
141

Cu toate că numai un viteaz poate cuteza să ridice ochii spre măria sa, iar cei nevrednici cată să-şi plece pletele în ţarină, muierile tot or îndrăzni să fure cu coada ochiului, doar l-or zări. (Sadoveanu, FJ, 8)
Grupul *iar cu toate că* n-ar fi putut figura nici în textul de mai sus, nici în alte enunţuri.
între două propoziţii subordonate se poate stabili fie o coordonare copulativă *(cînd ceri şi nu obţii, te superi),* fie o coordonare disjunctivă *(înveţi ca să ştii sau ca să iei examenul ?),* mai rar o coordonare adversativă *(a spus că e ocupat, dar va veni)* sau conclu-sivă:
... să-mi cercetez barba spre a mă încredinţa că nu e nici albă, nici pînâ la brîu şi că, prin urmare, *nici nu mă ridicasem la treapta vreunui patriarh.* (Hogaş, O, 257); *Dacă şi acum va glumi* [...], *dacă* deci *nici de astă dată Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dinţii bună ziua.* (Preda, M, 153)
De obicei subordonatele coordonate sînt de acelaşi fel (completive directe, circumstanţiale de timp etc, de exemplu : *a început să scrie şi să citească)*; mai rar, se coordonează specii diferite de propoziţii subordonate:
Armă nu port, ca să pot fi mai uşor şi pentru că simt că, de aproape, nu voi putea ucide niciodată. (Camil Petrescu, U, 262) (finală+cauzală)
§ 98. Legătura dintre propoziţiile coordonate se manifestă şi prin faptul că au uneori termeni comuni (situaţiile sînt cele enumerate la § 93). Iată două exemple :
Noi n-am asuprit, nici n-am omorît pe nimeni. (Sadoveanu, O. 9, 47); *pe nimeni* este complement direct al lui *am asuprit* şi al lui *am omorît;* Ce-i *de ţinut minte şi* ce-i
142
de uitai, prietenilor ? (Sadoveanu, O. 9, 450) ; termenii comuni *ce* şi *-i* sînt prezenţi în ambele propoziţii coordonate, iar *prietenilor* apare numai în propoziţia a doua.
§ 99. Al doilea tip de relaţie posibilă între două propoziţii — ambele principale sau ambele subordonate — este relaţia apoziţio-
nală : |E| = |A|. Exemple:
Mă salutau ca pe unul de-al lor, ceea ce pentru vanitatea mea era mai mult decît suficient. (Sadoveanu, O. 16, 489); *Despre una ca asta, să chemi cerbul în toate felurile, să te înţeleagă, să-ţi răspundă, să vie la tine, încă n-auzise.* (Sadoveanu, O. 14, 426)
în ultimul enunţ, propoziţia explicată *despre una ca asta încă n-auzise* are ca apoziţie un lanţ de propoziţii coordonate prin juxtapunere.
Propoziţia apoziţională se desparte uneori de propoziţia explicată prin punct şi virgulă sau două puncte, ceea ce creează impresia că avem a face cu două enunţuri. De exemplu, *asta vrea* : să *ştie adevărul.*
§ **100.** între două enunţuri poate exista şi relaţia predicativă : una din propoziţii este subiect, în raport cu cealaltă. Prima se numeşte propoziţie subiectivă, iar a doua se numeşte propoziţie-predicat
Relaţia se notează simbolic: SB <—► IP. De exemplu: *cine nu ştie nu răspunde.* Legătura aceasta e diferită de relaţia de subordonare {deşi, în virtutea tradiţiei, subiectivele sînt considerate propoziţii subordonate): într-adevăr |SB| aduce o completare lui P|, deci ca
înţeles depinde de ea, dar |SB impune lui P o anumită formă, deci
şi |P| depinde de SB.j Dependenţa propoziţiei-predicat faţă de pro-
poziţia subiectivă se dovedeşte arătînd că există restricţii de tipul : — dacă subiectiva are ca subiect un pronume relativ, interogativ sau relativ-compus *(cel ce),* propoziţia-predicat va avea predi-
143
catul acordat în număr cu predicatul subiectivei : *cine vrea poate; cel ce întreabă nu ştie, cei ce întreabă nu ştiu* ;
— *ăâvz* subiectiva e introdusă prin conjuncţie, predicatul propi '<t'; i-predicat stă obligatoriu la singular *(se aude că plecaţi; nu se ştie dacă au înţeles)* sau este un adverb predicativ *{fireşte că am înţeles).* Relaţia nu e de subordonare şi pentru că, în planul propoziţiei, corespunde legăturii dintre subiect şi predicat. Totuşi, din punctul de vedere al formei, unele,'propoziţii subiective seamănă cu subordonatele (se *aude* că plecaţi/aud că plecaţi ; *nu se ştie* dacă au înţeles/ *nu ştiu* dacă au înţeles.
§ 101. Dacă o propoziţie conţine un verb copulativ la un mod personal, rolul de nume predicativ îl poate juca o propoziţie pe care o vom numi propoziţie predicativă. Ea nu trebuie confundată cu propoziţia-predicat (§ 100)[1].
Noutatea era acum că [...] eu vorbeam, timp de o oră, despre tema dată, fără altceva dinainte decît o

pagină cu note. (Camil Petrescu, U, 79)
Propoziţia *noutatea era acum* are predicat nominal cu numele predicativ în formă de propoziţie. Propoziţia predicativă este în acelaşi timp „propoziţie" şi „element component al unei părţi de propoziţie", rezultat nesatisfăcător din punct de vedere teoretic. Predicatul nominal, indiferent de structura numelui predicativ, este o parte de propoziţie dezvoltată.
0 propoziţie predicativă se poate lega şi de un verb copulativ la un mod nepersonal, ca în *urmarea fiind* că **Ion** s-a retras singur, *ne-am declarat mulţumiţi. Urmarea* e subiect al grupului sintactic dezvoltat *fiind că Ion s-a retras singur,* care îndeplineşte funcţia
[1] Termenul „propoziţie predicativă" are însă defectul că ar putea crea impresia greşită că e vorba de o propoziţie care îndeplineşte funcţia de p r **e** d i-**c** a t şi nu de n u m e predicativ.

de complement circumstanţial de cauză „dezvoltat".[1] în enunţul *dorinţa lui Ion de a ajunge ceea ce visa de mult s-a împlinit abia acum,* descoperim un atribut verbal „dezvoltat" *de a ajunge ceea ce visa de mult*[2].
Există de asemenea subiecte „dezvoltate" formate din verb copulativ (la modul infinitiv) şi propoziţii predicative : a ajunge ceea ce ţi-ai propus *este un ideal care cere sacrificii,* precum şi nume predicative „dezvoltate" cu aceeaşi structură : *dorinţa lui supremă este* de a părea ceea ce nu este[3].
Atare „părţi de propoziţie dezvoltate", care includ în structura lor o propoziţie, sînt unităţi sintactice nesatisfăcătoare din punct de vedere teoretic, de vreme ce „propoziţia" e o entitate de nivel superior „părţii de propoziţie". Pe de altă parte, ar fi o soluţie la fel de puţin convenabilă să atribuim verbului copulativ la un mod nepersonal valoarea de parte de propoziţie (complement, atribut, subiect — în exemplele date mai sus), de vreme ce copula nu e parte de propoziţie nici măcar atunci cînd este la un mod personal. Propunem următoarea soluţie terminologică : verbul copulativ să fie denumit „predicat parţial", respectiv „complement, atribut, subiect parţial" ;
în exemplele *dorinţa lui supremă este de a părea ceea ce nu este* şi *dorinţa lui este de a părea savant,* cuvintele *de a părea* constituie un „nume predicativ parţial".
Semnalăm încă o dificultate de terminologie: este destul de ciudat ca o propoziţie să se numească „predicativă", cînd e legată
n
[1] Complementele circumstanţiale introduse printr-un verb copulativ la un mod nepersonal (gerunziu (sau infinitiv, ca în *pentru a ajunge ceea ce dorea, Ion n-a avut scrupule,* cu complement final dezvoltat) conţin un nume predicativ *(urmarea fiind* neaşteptată...) sau o propoziţie predicativă *{urmarea fiind* că Ion s-a retras...).
[1] Atributul verbal dezvoltat, ca şi complementul circumstanţial dezvol tat, poate conţine şi un nume predicativ : *dorinţa de a ajunge* **medic.**
[3] Afirmaţiile de la'notele 1 şi 2 sînt valabile, mutatis mutandis, şi în aceste situaţii, vezi de pildă *a ajunge* ceva *este un ideal...* sau *dorinţa lui este de a părea* savant

f]
de un „subiect parţial" sau de un „complement parţial", formînd împreună cu acestea un „subiect dezvoltat" sau un „complement dezvoltat". Dealtfel, e la fel de ciudat ca un cuvînt să se numească „nume predicativ" cînd nu formează împreună cu copula un predicat nominal, vezi exemplele *urmarea fiind neaşteptată, dorinţa de a ajunge medic, a ajunge ceva este un ideal, dorinţa lui este de a părea savant* (notele 1, 2, 3, de la p. 145). Soluţia ar fi să schimbăm definiţia tradiţională a numelui predicativ ; acesta ar urma să fie considerat „unitatea sintactică legată de un verb copulativ şi determinînd subiectul acestuia".
Propoziţia predicativă se află simultan în două relaţii: (a) cu verbul copulativ, care îi este subordonat, deoarece nu poate apărea singur, şi (b) cu subiectul verbului copulativ, cu care se acordă cînd flexiunea permite acest lucru (cf. *pentru a ajunge ceea ce* **doreau, ei** *n-au avut scrupule).* Relaţia e tot de subordonare, subiectul fiind elementul regent.[1].
§ **102.** Organizarea, structura, funcţiile sintactice din interiorul unei fraze sînt asemănătoare cu cele din interiorul unei propoziţii. Propoziţiile subordonate corespund atributelor, complementelor, elementului predicativ suplimentar; propoziţia subiectivă corespunde subiectului ; propoziţia apoziţională

corespunde apoziţiei. Să se observe asemănarea care există din acest punct de vedere între propoziţia *la şase, cei prezenţi au cerut lămuriri* şi fraza *cînd s-a făcut ora şase, cei ce erau prezenţi au cerut să li se dea lămuriri:*

[1] In enunţuri ca *urmarea fiind că Ion s-a retras singur, ne-am declarat mulţumiţi,* caracterul regent al subiectului *urmarea* faţă de propoziţia predicativă *că Ion s-a retras singur* nu poate fi dovedit prin acord. Vom recurge la o cale ocolită : înlocuind propoziţia predicativă cu un cuvînt nume predicativ, acordul se produce : *urmarea fiind neaşteptată,* dar *urmările fiind neaşteptate.*

cei prezenţi
cei ce erau prezenţi
la şase
cînd s-a făcut ora şase
au cerut

t

lămuriri
| să li se dea lămuriri |

Asemănarea funcţională dintre o parte de propoziţie şi specia de propoziţie corespunzătoare se dovedeşte şi cu alt argument : în acelaşi enunţ, poate apărea de două ori acelaşi cuvînt, construit o dată cu un complement, a doua oară cu o propoziţie subordonată de acelaşi tip cu complementul *(l-am rugat şi* **ieri,** *dar nu l-am rugat* **cînd trebuia)** ; verbul repetat poate avea mai întîi un element predicativ suplimentar, apoi o propoziţie predicativă suplimentară :

Pe la mijlocul lanului lăsăm o stelbă de grîu **nesmulsă,** *o lăsăm* **să-şi scuture boabele sărace în cîmp.** (Stancu, D, 27)

Asemănarea funcţională dintre o parte de propoziţie şi **o** specie de propoziţie reiese, în sfîrşit, din faptul că între ele poate apărea într-o frază relaţia de coordonare sau relaţia apoziţională :

Coordonare : *Avea şi el într-adevăr pe obraz, sub coada pleoapei stingi, acel semn* **oval, cît ai pune degetul cel mare.** (Sadoveanu, FJ, 19)

apoziţie : **De două săptămîni, de cînd s-a întors de la ţară.** *nu s-a întîlnit deloc cu Tanţa.* (Rebreanu, R, 521)

§ **103.** Deşi termenii relaţiilor sintactice din frază sînt propoziţii, trebuie ooservat că, de multe ori, primul termen poate fi redus la un singur cuvînt. Astfel, o propoziţie subordonată lămureşte fie înţelesul întregii propoziţii regente *(Scriu acum cu creionul,*

fiindcă mi s-a terminat cerneala. „De ce scriu acum cu creionul ? — Fiindcă mi s-a terminat cerneala."), fie înţelesul unui singur cuvînt din regentă :

Apa ei liniştită are aici o culoare *cum niciodată n-am văzut.* (Baconsky, C, 35)

(„Ce fel de culoare ? — Cum încă niciodată n-am văzut").

Gîndul *că va adormi şi In noaptea asta cu plntecul gol şi fără sântei în sobă dădea oropsitei făpturi frigurile unei îndîrjiri dureroase.* (Galaction, OA, 7)

(„Care gînd ? — Că va adormi...").

Exemplele acestea arată că propoziţiile atributive lămuresc nu regenta în întregime, ci un substantiv sau pronume din regentă. Există, de asemenea, propoziţii completive indirecte, de agent, circumstanţiale care determină un adjectiv sau un participiu din regentă. Subordonate de tot felul pot determina un verb la infinitiv sau gerunziu din regentă. Iată cîteva exemple-tip :

adj.<-prop. compl. indir. : *(citesc o carte) utilă celor ce studiază electronica*;

part.^-prop. compl. de agent: *întrebat de cei ce vizitau expoziţia, (pictorul a răspuns...);*

inf.^-prop. compl. dir. : *(era chinuit de dorinţa) de a afla ce se pusese la cale* ;

ger.<-prop. compl. indir. : *amintindu-şi de ceea ce se întîmplase, (s-a speriat).*

O propoziţie apoziţională explică uneori un singur cuvînt : cînd *ai să renunţi, cînd va fi prea tîrziu* ? (Faptul că propoziţia *cînd va fi prea tîrziu* este apoziţională se dovedeşte arătînd că poate lua locul cuvîntului explicat *cînd.* Sensul frazei de mai sus nu se schimbă dacă spunem : *ai să renunţi cînd va fi prea tîrziu* ?).

O propoziţie subiectivă e cîteodată în relaţie cu un singur cuvînt din propoziţia-predicat : nevenind *cei ce fuseseră invitaţi (discuţia n-a mai avut loc).*

Chiar atunci cînd propoziţia subordonată, apoziţională sau subiectivă e legată prin sensul său de o întreagă propoziţie (regentă, explicată, respectiv propoziţie-predicat), se poate vedea că elementul principal cu care se face legătura e de fapt numai o parte a ei, şi anume predicatul. Faptul se dovedeşte

supunînd propoziţia aceasta la următoarea experienţă : se îndepărtează din ea toate cuvintele cu excepţia predicatului şi se observă că relaţia sintactică se menţine. Aşadar, chiar dacă reducem propoziţia regentă *scriu acum cu creionul* (din fraza *scriu acum cu creionul fiindcă mi s-a terminat cerneala)* la predicatul *scriu,* subordonata îşi păstrează funcţia cauzală, iar enunţul astfel prescurtat rămîne corect : *scriu fiindcă mi s-a terminat cerneala.* E adevărat însă că înţelesul enunţului nou este cam ciudat.

§ 104. Pentru a preciza funcţia sintactică a unei propoziţii, prima operaţie de analiză este descoperirea cuvîntului de care este ea legată, a cuvîntului corelat. Rezultatul acestei operaţii poate fi :

(a) Cuvîntul corelat este un substantiv, un pronume, un numeral cardinal, un numeral ordinal (care nu este atribut, vezi§57). Propoziţia legată de cuvîntul corelat este în acest caz atributivă (dacă e •subordonată), apoziţională sau coordonată (şi are funcţia cuvîntului corelat, de exemplu este subiectivă în enunţul *Ion* şi cei ce-1 însoţeau *n-au mai ajuns la timp,* completivă indirectă în enunţul *i s-a spus lui Ion* şi celor ce-I însoţeau să *se grăbească)* ;

(b) cuvîntul corelat este un predicat verbal. Propoziţia legată de cuvîntul corelat este completivă (dacă e subordonată), subiectivă {dacă este echivalentă cu un cuvînt-subiect), apoziţională (a *plecat,* adică ne-a părăsit) sau coordonată (şi atunci are aceeaşi funcţie ca şi propoziţia din care face parte cuvîntul corelat : *deşi a plecat* şi ne-a părăsit...);

(c) cuvîntul corelat este un adjectiv, un verb la participiu sau un adverb. Propoziţia este completivă (dacă e subordonată), apozi-

ţională (ca în *aici, unde ne aflăm acum)* sau coordonată (şi are funcţia cuvîntului corelat, de exemplu este atributivă în *o problemă acută şi care n-a fost încă studiată...*);

(d) cuvîntul corelat este un predicat nominal. Dacă propoziţia are sensul unui cuvînt-subiect, ea este subiectivă ; dacă e coordonată, are aceeaşi funcţie ca şi propoziţia din care face parte predicatul nominal (vezi (b), mai sus). Dacă este subordonată, posibilităţile de interpretare sînt mai numeroase şi constituie una din dificultăţile analizei sintactice. Pentru a o soluţiona, trebuie să cercetăm dacă relaţia se stabileşte cu predicatul nominal în întregime sau numai cu numele predicativ :

(«) cu predicatul nominal: *gemantanul* este greu *fiindcă e plin cu cărţi.* Ori de cîte ori termenul corelat e întreg predicatul nominal, propoziţia subordonată legată de el e completivă (în exemplul de mai sus — o circumstanţială de cauză) ;

(P) cu numele predicativ : *Ion este* omul *care ne trebuie.* Subordonata este atributivă, lucru firesc de vreme ce cuvîntul determinat *omul* este un substantiv[1].

După cum s-a putut vedea, funcţia sintactică a unei propoziţii se determină după însuşirile gramaticale ale cuvîntului corelat, în acelaşi timp însă, se cere observarea felului relaţiei care leagă propoziţia de cuvîntul corelat: de subordonare, apoziţională, predicativă, coordonare.

II. Specii de propoziţii subordonate

§ 105. Pentru propoziţiile apoziţionale, subiective, predicative suplimentare şi propoziţiile predicative analiza sintactică elementară I prevede numai identificarea propoziţiei corelate, a cuvîntului f

[1] Dificultatea e aceeaşi în interiorul propoziţiei : în *gemantanul este greu \ pentru mine,* sintagma *pentru mine* este complement al predicatului nominal,.! iar în *Ion este un om bun,* adjectivul *bun* este atribut al numelui predicativ, ,.ş, deci nu determină întreg predicatul nominal. ;î

 -'

corelat, şi precizarea funcţiei în frază (este „apoziţională", „subiectivă" etc.) De exemplu, proverbul *Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe* se desface în două propoziţii, subiectiva *cine se scoală de dimineaţă* (cu termenul corelat *ajunge)* şi propoziţia-predicat *ajunge departe.* Schema relaţională a frazei este :

§ 106. Analiza propoziţiilor completive şi atributive cere să se treacă la o a doua etapă. Astfel, în legătură cu completivele trebuie să se specifice dacă e vorba de o completivă directă, indirectă, de agent sau circumstanţială. La circumstanţiale se va preciza sensul : temporal, cauzal, final etc.

§ 107. In legătură cu atributivele, se va vedea dacă au sau nu un sens circumstanţial. De exemplu, în : *am trimis la el un prieten comun care să-l sfătuiască,* există o propoziţie atributivă circumstanţială. Această denumire are două părţi, pentru că propoziţia în cauză are două cuvinte regente ; ea se numeşte atributivă deoarece lămureşte substantivul *prieten* şi circumstanţială (de scop) deoarece lămureşte verbul *am trimis* („Cu ce scop am trimis la el un prieten ? — Ca să-l sfătuiască.") Caracterul

final al acestei propoziţii atributive este atît de evident, încît sensul frazei nu se schimbă dacă înlocuim atributivă cu o completivă finală : *care să-l sfătuiască =ca să-l sfătuiască.*
Prin însuşirea lor de a aduce lămuriri în legătură cu două ■cuvinte din altă propoziţie, adică prin însuşirea de a avea două cuvinte corelate, propoziţiile atributive circumstanţiale se aseamănă cu predicativele suplimentare. în enunţul-frază :
Noaptea cerul e viu, îl vezi cum se roteşte. (Stancu, D, 241)
propoziţia *cum se roteşte* e în relaţie cu: 1) cuvîntul *vezi* („Ce vezi—Că se Toteşte".) şi 2) cuvîntul *îl,* care arată cine se roteşte, adică are înţeles de subiect pentru *se roteşte.* Propoziţia predicativă suplimentară ar

putea fi înlocuită cu elementul predicativ suplimentar *rotindu-se,* sensul enunţului rămînînd neschimbat : *noaptea cerul e viu, îl vezi rotindu-se.*
§ 108. De cele mai multe ori, propoziţiile atributive nu au sens circumstanţial, sînt necircumstanţiale. în acest caz, trebuie făcută precizarea dacă atributiva este neizolată (determinativă) sau izolată (explicativă). O atributiva izolată se recunoaşte după următoarele însuşiri :
(a) înainte de rostirea ei se face o mică pauză, notată în scris prin virgulă (de aici şi denumirea de „atributiva izolat ă") :
Aţlîndu-mă cu oamenii mei, pe care îi preferasem Ia intrarea **mea în gimnaziu,** ***a*** *avut loc un fel de cercetare solemnă a carnetelor de note.* (Sadoveanu, O. 16, 420) ;
(b) prezenţa ei în frază nu este absolut necesară, regenta se poate înţelege şi fără atributiva. După regentă putem încheia enunţul, punînd punct, iar atributiva izolată se poate transforma în propoziţie principală, într-un enunţ nou :
Porumbeii zburătăceau pe alee şi prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, **unde se simţeau** în largul lor. (Rebreanu, R, 109)
Textul se poate scinda în două enunţuri, fără ca înţelesul să aibă de suferit : *Porumbeii zburătăceau pe alee şi prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo. Acolo se simţeau în largul lor.*
O atributiva neizolată se recunoaşte după calităţile contrarii celor de mai sus, adică nu se desparte de regentă prin pauză (virgulă) şi e necesară în frază (deci nu poate fi transformată într-un enunţ nou, separat prin punct de propoziţia regentă a atributivei) :
Ii arăt lui Orişan bănuiala că nu poate să fie străină de Ccrabu asemenea ispravă. (Camil Petrescu U, 350) *Mă bucur poate pentru că toate acestea îmi vorbesc despre*

supremaţia omului asupra celor ce stau în preajma sa.
(Baconsky, C, 35); *Ca la un semn magic au ieşit din pămînt oamenii* de care era nevoie. (Bogza, AÎ, 34)
înlocuirea unei atributive determinative cu o atributiva explicativă schimbă uneori înţelesul frazei :
Se ruşina în faţa ţăranilor care acum zîmbeau. (Rebreanu, I, 400)
Nepunînd virgulă înainte de *care,* arătăm că se ruşina numai în faţa ţăranilor care zîmbeau şi subînţelegem că erau acolo şi ţărani .care nu zîmbeau, înlocuind atributiva determinativă cu una explicativă şi punînd virgulă înainte de *care,* ideea se schimbă : se ruşina de toţi ţăranii care erau acolo, fiindcă toţi zîmbeau. Să se com-.pare şi :
Vine fratele meu care locuieşte la Arad. Vine fratele meu, care locuieşte la Arad.
în prima construcţie se subînţelege că am mai mulţi fraţi, dintre care unul locuieşte la Arad ; în formularea a doua, se spune că am un singur frate şi că el locuieşte la Arad[1].
§ 109. Aşa cum în propoziţie există părţi de propoziţie cu valori duble (§ 88 şi urm.), în frază se întîlnesc cîteodată propoziţii subordonate care îndeplinesc simultan două funcţii. Am discutat mai sus despre atributivele circumstanţiale (§ 107), care au două valori : de atribut şi de complement circumstanţial.
lată şi alte situaţii. în enunţul :
Trecînd hotarul acestei lumi e ca şi cum ai pătrunde într-o ţară cuprinsă de vîrtejul nebun al războiului. (Bogza, AÎ, 25)
[1] Despre propoziţii izolate şi neizolate se poate vorbi şi în legătură cu atributivele circumstanţiale; distincţia aceasta nefiind totuşi importantă, n-am ţinut seama de ea aici.

•

propoziţia a doua are funcţie de nume predicativ pe lîngă *e* şi, simultan, de completivă comparativă pe lîngă *trecînd* (funcţie marcată prin locuţiunea *ca şi cum).* în enunţul :
Mulţi scriitori [...] *au scris operele lor de frunte In epoca de lupte şi de necazuri, adică tocmai atunci cînd săvîrşeau cele mai grele experienţe de viaţă.* (Philippide, S, 374)
ultima propoziţie este subordonată temporală, determinînd predi-'catul primei propoziţii („Cînd au scris? Tocmai atunci cînd săvîrşeau. . ."), şi apoziţională, termenul explicat fiind *epoca.*
Există şi propoziţii cu valoare sintactică dublă în raport cu un singur cuvînt corelat. în
Ne miram fiecare de isprăvile celuilalt, bucurîndu-ne sincer că **sîntem nişte vînători** *cum nu se mai află alţii.* (Sadoveanu, O. 16,361)
propoziţia *că sîntem nişte vînători* poate fi interpretată atît ca subordonată completivă indirectă („De ce lucru ne bucuram ?"), cît şi ca subordonată cauzală („Din ce cauză ne bucuram ?").
§ **110.** Observarea faptului că propoziţiile apoziţionale, subiective şi subordonate pot **fi** puse în legătură cu un singur cuvînt din propoziţia explicată, propoziţia predicat, respectiv propoziţia regentă, şi că unele propoziţii se coordonează cu cîte un singur cuvînt corelat (ca în *Ion şi cei ce-l însoţeau n-au mai ajuns la timp)* arată că printre valenţele cuvintelor trebuie înscrise şi posibilităţile de combinare cu propoziţii.
Verbele au şi valenţa „propoziţie subiectivă". De obicei, satisfacerea acestei valenţe exclude valenţa „cuvînt subiect". Totuşi există o posibilitate, rareori realizată, de satisfacere a ambelor valenţe: o propoziţie poate avea şi subiect, şi propoziţie subiectivă, cu

condiţia ca între acestea să existe relaţia de coordonare (copulativă sau disjunctivă), vezi exemplul de la alineatul precedent.[1] Substantivele, pronumele, numeralele fără valoare de adjectiv, verbele şi adverbele au şi valenţa „propoziţie apoziţională" : *asta să-mi spui,* **de ce n-ai venit**; *primul,* **adică cel ce fusese chemat de mine,** *n-a reuşit; a răspuns perfect,* **adică aşa cum mă aşteptam** -(propoziţia a doua are valoare dublă, fiind apoziţională şi subordonată comparativă în acelaşi timp).
Substantivele, pronumele, numeralele fără valoare de adjectiv au valenţa „propoziţie atributivă": *primul* **care a răspuns** *a fost Ion.* Aceleaşi părţi de vorbire apar şi în construcţii ternare : una din valenţe e satisfăcută de un verb **copulativ,** a doua valenţă e satisfăcută de o propoziţie predicativă.
Adjectivele au următoarele valenţe satisfăcute de propoziţii : (a) „completivă indirectă" : *ne trebuie un om capabil* **să conducă întreprinderea**; (b) „comparativă" : *are o fată frumoasă* **cum e soarele;** (c) „consecutivă": *Bisericuţa* [...] *cu uşa* ***atît*** *de joasă* **că trebuie** să *te pleci intrînd, de-abia se deosebea în întuneric* (Rebreanu, PS, 251) ; *Totul pare rînduit în situaţii atît de tipice,* **încît contemplatorul le poate considera cu o blazare amuzată.** (Vianu, SLUC, 128) Adjectivele pot primi şi alte tipuri de propoziţii circumstanţiale (cauzale, condiţionale etc).
Verbele au în frază valenţele corespunzătoare părţilor de propoziţie subordonate, adică propoziţii completive şi predicative suplimentare. Verbele copulative sînt subordonate unor propoziţii predicative. în calitate de cuvînt corelat, verbul copulativ poate sta la orice mod, deci nu e totdeauna predicat (vezi § 101).
Tot ce putea să facă era să mă pună la curent. (Preda, I, 131)
[1] De această construcţie trebuie deosebită aceea a unei propoziţii care are două verbe : unul cu subiect, celălalt cu propoziţie subiectivă *(îmbolnăvindu-se* **Ion,** *a plecat in locui său* **cine s-a nimerit).**

este o frază formată din regenta *iot* [...] *era,* atributiva *ce putea,* completiva directă *să facă* şi propoziţia predicativă să *mă pună la curent* legată de verbul copulativ *era* şi de *iot.*
Deşi, teoretic, aproape orice valenţă a unui verb poate fi satisfăcută fie de un cuvînt (sau termen complex), fie de o propoziţie, în practică se întîmplă destul de rar ca un număr mare de valenţe verbale să fie satisfăcute de propoziţii. De exemplu, un tip (frecvent întîlnit) de propoziţie ca *aseară, Măria i-a dat bucuroasă o carte,* unde verbul *a dat* are satisfăcute valenţele „complement de timp", „subiect", „complement indirect", „element predicativ suplimentar" şi „complement direct" se transformă foarte greu într-o frază în care o propoziţie principală să aibă în jurul ei o propoziţie temporală, una subiectivă, o completivă indirectă, o predicativă suplimentară şi o completivă directă, toate giavitînd în jurul verbului predicat din propoziţia principală.

III. Fraze cu structuri particulare

§ 111. Anumite particularităţi de construcţie a propoziţiilor subordonate cierază greutăţi în analiza sintactică a frazei.

Scriitori', în seopul de a scoate în relief înţelesul cuprins într-o propoziţie subordonată, o despart cîteodată de regenta ei prin punct[1]. Unitatea frazei, fragmentată în scopuri stilistice, trebuie refăcută cînd o analizăm sintactic.

Urechea mea încă nu se acordase cu tăcerea adîncului şi cu sunetele lui. Căci acele sunete ciudate sporesc tăcerea în loc s-o sparie. (Sadoveanu, O. 14, 503).

[1] Un bogat material ilustrativ în articolele : Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor in proza artistică contemporană,* în „Studii de gramatică" I, 1956, pp. 165 —180; I.Coteanu, *„Discontinuitatea", un procedeu al stilului artistic actual,* în „Limba română" XI, 1962, 1, pp. 3—12.

In acest fragment avem în realitate o singură frază, deci propoziţia *căci acele sunete ciudate sporesc tăcerea* va fi socotită subordonată cauzală a propoziţiei anterioare. Procedeul literar care desparte în scris o subordonată de regenta ei se numeşte izolarea subordonatelor. Procedeul poate fi utilizat de mai multe ori la rînd, izolînd de regenta lor mai multe propoziţii şi dîndu-le aparenţa unor fraze : *A aflat că vin de departe, tocmai din ţara nemţească şi din America. Că desfac casa cea de pînză ş-o pun într-o căruţă. Că băiatul cel subţire are ciolanele rupte într-însul, de aceea se îndoaie aşa în toate felurile.* (Sadoveanu, O. 5, 439) ; *Voia să te deruteze. Sate liniştească. Să-ţi înlăture orice bănuială.* (Sebastian, SA, 376)

§ 112. Procedeul izolării se întîlneşte şi în cazul propoziţiilor apoziţionale; uneori e vorba de fraze apoziţionale: propoziţia apoziţională are subordonate şi coordonate, împreună cu care alcătuieşte o frază apoziţională, cum este enunţul al doilea din textul următor:

Din ce este făcut sentimentul naturii, în ce constă el şi care este caracterul său adînc ? Cu alte cuvinte, trebuie cercetat care este cauza principală care îl face să apară în psihicul uman. (Philippide, S, 9)

§ 113. Mai des decît izolarea subordonatelor se întîlneşte în textele literare izolarea coordonatelor. Se despart — prin punct sau punct şi virgulă — de coordonata lor propoziţiile în raport copulativ, adversativ şi conclusiv :

Are, în sfîrşit, fizionomia obişnuită [...] *a micului burghez din mahala. Dar el are şi calităţi. Şi mai cu seamă are sentimentul de familie.* (Ibrăileanu, S, 245); — *Doi cocoşi ? El încuviinţă din cap. Pavel-baci însă arăta trei degete de la mina lui dreaptă. Eram deci în vestita luncă a fînarilor şi cocoşii îşi dădeau semnalele. Dar urechea mea încă nu se acordase cu tăcerea adîncului*

şi cu sunetele lui. (Sadoveanu, 0.14,503); *El îi mai vechi în serviciu. Şi-i voinic viclean şi cu coraj. Dar noi n-am asuprit, nici n-am omorît pe nimeni.* (Sadoveanu, 0.9, 47)

Cînd două enunţuri consecutive sînt legate prin înţeles şi au cuvinte (de exemplu, subiectul) comune, e greu de apreciat dacă avem a face într-adevăr cu două enunţuri sau cu o frază formată din propoziţii coordonate izolate :

Am gustat, mi-am lins buzele; am întins păhărelul spre zare, spre lumina lămpii, observîndu-i culoarea. (Sadoveanu, 0.9, 450)

Propoziţiile coordonate disjunctive se izolează mai rar :

E „D-ale carnavalului" concepută după „0 noapte furtunoasă" ? Ori îi este anterioară ca concepţie şi, poate, ca plan de execuţie ? (Ibrăileanu, S, 242-243)

Izolarea subordonatelor se întîlneşte uneori în acelaşi text cu izolarea coordonatelor, ca în :

Strofele, prima şi ultima, care au toate versurile de opt silabe, au, din cauza aceasta, rime feminine; **pe cînd** *strofele din mijloc, care au rima în versurile cele de şapte silabe, au rime masculine.* **Dar** *rima feminină dă o impresie de vag, pe cînd cea masculină dă o impresie de categoric.* **Aşa încît *şi*** *natura rimei adaugă la impresia de amploare a strofei prime şi ultime.* (Ibrăileanu, S, 213)

(Am transcris **cu** litere **aldine** cuvintele care introduc propoziţiile izolate.)

§ **114.** Propoziţiile şi frazele **incidente** se caracterizează prin faptul că întrerup desfăşurarea unui enunţ, fiind despărţite la stînga şi la dreapta prin paranteză, pauză(—) sau, în cazuri speciale [vezi mai jos (b)], prin virgulă. Structurile sintactice incidente se rostesc cu

o pauză relativ lungă la începutul şi la sfîrşitul lor şi sînt enunţuri inserate în alte enunţuri ; însuşirea aceasta este mai evidentă la categoria (b) de mai jos. Deosebim două specii de structuri incidente :

(a) Propoziţii incidenţe, **subordonate** :

Luase de pe pat salteaua — **de va îi fost o saltea** — *şi*

lăsase numai un lăvicer spart. (Hogaş, O, 147)
1 Propoziţia a doua este o condiţională, care nu depinde de nici
P unul din cuvintele propoziţiei precedente, ci de un verb subînţeles *nu ştiu,* împreună cu care formează un enunţ aparte ;
(b) Propoziţiile incidente **principale** : acestea sînt mai ales propoziţii care au ca predicat un verb de declaraţie *(a zice, a întreba* etc), referitor la un text în vorbire directă. Propoziţia incidenţă se aşază fie în mijlocul, fie la sfîrşitul textului în vorbire directă :
Moş Ioane, zise acum boierul cam tulburat de multă oboseală, ia spune dumneata, în legea dumitale, cum ai înţeles. (Creangă, O, 90); *Fii pe pace, jupîn Traică, răspunse cu forţări sfîşietoare popa Tonea.* (Galaction, OA, 63)
Propoziţia conţinînd verbul de declaraţie poate avea determinări în formă de propoziţii şi astfel se ajunge la **fraze incidente :**
Aşa este, măicuţă, răspunse Harap Alb, cufundat în gînduri şi galbăn la faţă, de parcă-i luase pînza de pe obraz. (Creangă, O, 205)
Propoziţiile şi frazele incidente din categoria (b) trebuie considerate enunţuri aparte, deşi înaintea lor se pune virgulă. Din acest punct de vedere nu e nici o deosebire între :
Ion spuse : Ai dreptate (două enunţuri) ;
Ai dreptate, spuse Ion (două enunţuri).
159
Există propoziţii şi fraze incidente care au caracter de enunţ aparte, deşi nu anunţă un text în vorbire diredă
Prostiile astea, **iartă-mă că zic** aşa, *le-am făcut cînd eram prin liceu.* (Rebreanu, I, 419) ; *Pisicuţa* — aşa o botezasem **pe iapă** — *reintrase în deplinătatea formelor alese şi drăgălaşe.* (Hogaş, O, 190) ; *Toropeala după-amiezii de* ***vară*** *se asociază în chip firesc în mintea lui imaginativă* **(faunul,** aici, nu este alături, în fond, decît poetul însuşi) *cu frunzişul.* (Philippide, S, 76)
§ 115. De propoziţiile incidente trebuie deosebite (datorită rostirii, punctuaţiei şi faptului că dependenţa sintactică e foarte strînsă) propoziţiile intercalate în interiorul altei propoziţii. Propoziţiile intercalate sînt subordonate şi nu constituie niciodată enunţuri aparte. Propoziţia în interiorul căreia se găseşte altă propoziţie se numeşte discontinuă sau întreruptă. Prin urmare, spre deosebire de propoziţiile sau frazele incidente (care au valoare de enunţuri), propoziţiile intercalate sînt subordonate unei propoziţii discontinue.
Faţă de un enunţ format numai din prepoziţii neîntrerupte (continue), cum este :
Făceam # ce făceam # ***şi*** *nu-mi pierea din ochi # cum o văzusem eu, acolo, la gîrlă.* (Preda, IP, 16), fraza următoare conţine o propoziţie (principală) discontinuă : *In dimineaţa aceea se* ***iculă*** *foarte devreme, # aşa cum învăţase de la taică-său, +F CU un soi de îngrijorare şi zăpăceală.* (Preda, IP, 65)
Un tip de discontinuitate care creează greutăţi în analiza frazelor este acela care duce la alăturarea a două conjuncţii: prima introduce propoziţia întreruptă, cealaltă introduce propoziţia intercalată, ca în : *mai încearcă* **şi, dacă** *nu reuşeşti, renunţă,* sau :
întunericul devine ceva mai albicios, ca deasupra mării, **aşa încît, deşi** ***au început să se zărească ramuri negre de copaci, oamenii nu se văd.*** **(Camil Petrescu, U, 325)**
Unele propoziţii sînt întrerupte de două ori sau chiar de mai multe ori. De exemplu, propoziţia regentă din fraza următoare ' e întreruptă de două ori:
De ce să plece lumea aşa fără de nici un temei, înainte de a vedea # ce e de văzut, # de a auzi # ce e de auzit # şi de a ospăta # ceea ce s-a pregătit la cuhniile sfîntului *lăcaş ?* (Sadoveanu, FJ, 9)
Propoziţiile intercalate sînt *ce e de văzut* şi *ce e de auzit.* § 116. în exemplele de mai sus, propoziţiile intercalate erau subordonate, iar regentele erau discontinue. Mult mai rare sînt exemplele de subordonate întrerupte de regenta lor. Tocmai această raritate dă naştere unor dificultăţi în analiza sintactică a frazei. In enunţul:
Războiul meu [...] să ştii că îl am cu această ţară fără *rînduială.* (Sadoveanu, FJ, 16),
autorul a început fraza cu două "cuvinte din propoziţia subordonată, a continuat cu regenta ei (să *ştii),* apoi a scris conjuncţia subordo-natoare *că,* urmată de restul propoziţiei subordonate. Dificultatea de analiză provine şi din faptul că termenul cu care de obicei începe o subordonată, conjuncţia, stă la m i j 1 o c u 1 ei. Ordinea obişnuită **a cuvintelor este :** ***Să ştii că războiul meu îl am cu această ţară fără*** *rînduială.* Tot astfel, în:
Aşa găsesc că e cu cale. **(Blaga, P, 323),**

cuvîntul *aşa* satisface o valenţă a lui *e cu cale* (locuţiune verbală sinonimă cu *se cuvine),* şi nu a verbului *găsesc* — cum ar sugera topica. Evitînd discontinuitatea subordonatei, se spune: *Găsesc* ***că aşa e cu cale.*** **în enunţul:**
Asta am dorit eu să vezi. (Sadoveanu. 0.9,446),
160

161
cuvîntul *asia* depinde de *să vezi,* şi nu de *am dorit.* Exemple similare :
Inima lucrurilor încetase de a mai baie şi o sincopă colosală ai ţi zis că tăiase suflarea în pieptul uriaş al Naturii. (Hogaş, O, 278)
(subordonata întreruptă de propria ei regentă este *că o sincopă colosală tăiase suflarea...)*;
In liniştea făpturii erai neliniştitjUitîndu-te cocorii că zboară-n asfinţit. (Arghezi, CO.39); *Şi au simţit, în noaptea aceea rece,/Un lucru nou, ciudat că se petrece.* (Arghezi, **00,83)**
(în ultimele două fraze, aşezarea unor cuvinte din propoziţia subordonată înainte de conjuncţia subordonatoare şi de propoziţia regentă este posibilă numai în limbajul poetic.)
Există şi propoziţii subiective întrerupte de propoziţia-pre-dicat:
Privirea lui # mi se părea # că mă judecă. (Delavrancea, 0,114); *Tare # trebuie #* să *fi fost aprins de mînie # dacă i-au ieşit asemenea vorbe din gură.* (Stancu, D, 23)
Complementul *tare* aparţine lui *aprins* şi nu lui *trebuie,* topica mai obişnuită fiind : *Trebuie să fi fost tare aprins de mînie.*
Aşezarea unor părţi din subordonată sau subiectivă înaintea regentei (propoziţiei-predicat) atrage în mod deosebit atenţia cititorului asupra lor; acest fel de topică serveşte deci unor scopuri stilistice.
§ **117.** în marea majoritate a enunţurilor, fiecare propoziţie subordonată are cîte o singură propoziţie regentă. Se întîlnesc totuşi şi propoziţii care depind de d o u ă propoziţii regente, avînd două funcţii sintactice, cîte una în raport cu fiecare regentă. (în legătură cu propoziţiile atributive circumstanţiale şi predicative suplimentare, am arătat la § 107 că au două elemente regente, dar ambele elemente regente se află într-o *singură propoziţie regentă.* Construcţia
162
bivalentă a acestor două specii de subordonate nu trebuie confundată cu bivalenta pe care o prezentăm aici, unde intervin două propoziţii regente.) Iată cîteva exemple:
E un păcat a cărui pedeapsă (in s-o iau asupră-mi. (Sado-veanu, 0.16,489)
Propoziţia discontinuă *a cărui pedeapsă s-o iau asupră-mi* este atri-butivă faţă de *e un păcat* şi completivă directă faţă de *ţin.* Notăm cu cifra „1" propoziţia *e un păcat,* cu cifra „2" propoziţia *ţin* şi cu cifra „3" propoziţia *a cărui pedeapsă s-o iau asupră-mi.* Schema va fi:
1 2
\ /
3
iar propoziţiile (1) şi (2) sînt ambele principale. Propoziţiile cu două funcţii faţă de două regente nu trebuie confundate cu propoziţiile cu două funcţii faţă de o singură regentă (tipul întîlnit în *mă bucur* că ai venit, unde subordonata e completivă indirectă şi cauzală în acelaşi timp. Vezi § 109).
Alte exemple de aceeaşi natură :
Şi eu, care mi se pare că plutisem patruzeci de zile [...] aveam dreptul să mă uit [...] (Hogaş, 0,287)
Propoziţia (3) *care plutisem patruzeci de zile* este, simultan, atribu-tivă şi subiectivă :
1
\
/
Porneşte în linie dreaptă pe creasta **pe care** *a izbutit* **să se suie.** (Bogza, Aî, 27);[...] o *clasă cu pretenţii de aristocraţie feudală, intangibilă,* **în care** *încerca* **să pătrundă.**
(Călinescu, IC, 265)
163
Propoziţiile scrise cu litere **aldine** sînt, în acelaşi timp, atri-butive şi completive directe.
Din toate exemplele reproduse în acest paragraf s-a văzut că propoziţiile cu două regente (şi cu funcţii diferite faţă de fiecare regentă) au ca primă funcţie aceea de atributivă şi că sînt totdeauna întrerupte de regenta a doua. între cele două regente nu există nici o rejaţie sintactică, ele sînt independente una de alta.

Secţiunea F: SINONIMIE ŞI OMONIMIE SINTACfICĂ

I. Construcţii sintactice sinonime

§ **118.** Identitatea de înţeles dintre două (mai multe) cuvinte se numeşte **sinonimie lexicală.** Două cuvinte cu acelaşi sens formează o serie sinonimică : *a veni-a sosi* sau *potasiu-kaliu.* Există şi serii sinonimice cu trei, eventual mai mulţi, termeni: *căci-fiindcă-deoarece-întrucît.*

Identitatea de sens dintre un cuvînt şi o îmbinare liberă de cuvinte se numeşte tot sinonimie lexicală : *a se înroşi — ase face roşu* ; *(se exprimă) corect* — (se *exprimă) în mod corect.* Există, aşadar, două feluri de sinonime lexicale :

(a) *a veni — a sosi; căci — fiindcă — deoarece — întructt;*

(b) *a se înroşi — a se face roşu; corect* (adv.) — *în mod corect.* Sinonimia lexicală este în puţine cazuri perfectă. Sinonimie „perfectă" înseamnă calitatea membrilor unei serii sinonimice dea putea apărea unul în locul celuilalt în orice context, fără ca sensul contextului să sufere vreo modificare ; *fiindcă* şi *pentru că, potasiu* şi *kaliu* sînt exemple de sinonime perfecte. în majoritatea cazurilor, două (mai multe) cuvinte sînt considerate sinonime chiar dacă nu se pot substitui mutual în orice enunţ. De exemplu, *a privi* e sinonim cu *a se uita,* totuşi numai primul termen al acestei serii sinonimice e admis în enunţuri de tipul *purtarea lui nu mă priveşte* ; ***a*** *veni* e sinonim cu *a sosi,* dar nu se poate spune *i-a sosit rău l*

Sinonimele lexicale, din ambele categorii specificate mai sus, sînt asemănătoare sau chiar identice şi din punct de vedere sintactic :

165

posibilitatea de a înlocui într-un enunţ un cuvînt cu un sinonim înseamnă simetrie de însuşiri combinatorii între cele două cuvinte sinonime. De exemplu, dacă, în *Ion a venit aseară cu trenul,* predicatul poate fi substituit prin *a sosit,* aceasta se întîmplă pentru că *a sosi* are şi el valenţele „substantiv în relaţie predicativă", „adverb subordonat", „sintagmă prepoziţională subordonată". Cînd vorbim despre sinonimia dintre cuvinte, potrivirea de spectru combinatoriu se explică prin aceea că termenii sinonimi aparţin aceleiaşi părţi de vorbire *(a veni* şi *a sosi* sînt verbe, *deoarece* şi *fiindcă* sînt conjuncţii etc). Am arătat însă că există sinonimie şi între un cuvînt şi o îmbinare liberă de cuvinte *(a se înroşi — ase face roşu)*; îmbinarea liberă se comportă sintactic ca şi cum ar ţine de aceeaşi parte de vorbire cu cuvîntul sinonim (*a se face roşu* se comportă ca un verb,

■f ! are valenţe verbale, *în mod corect* se comportă sintactic ca şi adverbul

l | corect).

Dacă termenii sinonimi au şi sensuri neidentice, însuşirile combinatorii sînt adesea diferite la sensurile care limitează sinonimia : de exemplu, cînd *a privi* înseamnă „a interesa" *(purtarea lui nu mă priveşte),* el are alt spectru combinatoriu decît *a se uita* (are o valenţă obligatorie „cuvînt la acuzativ", cu funcţie de complement direct).

§ 119. Sinonimie există şi în sintaxă. Sînt sintactic sinonime construcţiile — mai simple sau mai dezvoltate — care exprimă aceeaşi idee. Pentru a fi considerate sinonime sintactice, două (mai multe,) formulări nu trebuie să semene ca înţeles din pricină că utilizează sinonime lexicale (vezi categoriile (a) şi (b) de la § 118). înţelegerea corectă a noţiunii de sinonimie sintactică se va desprinde mai bine din exemplele următoare:

Ion s-a înapoiat aseară şi *Ion s-a întors aseară* au acelaşi înţeles, pentru că — în multe enunţuri — *a se întoarce* e sinonim *cu a se înapoia.* Sinonimia nu e sintactică, ci lexicală. Afirmaţia e valabilă şi pentru perechea de enunţuri *Ion s-a făcut galben de spaimă — Ion a îngălbenit de spaimă.*

166

§ 120. O primă categorie de construcţii sinonime o constituie enunţurile care au aceeaşi organizare sintactică. Identitatea structurală este fie (a) explicită, fie (b) implicită.

(a) Propoziţiile *această problemă e grea* şi *problema aceasta e grea* exprimă aceeaşi idee, nu diferă prin utilizarea unor sinonime lexicale şi au aceeaşi organizare sintactică :

adj.

>subst.-\

►vb. cop.-m. pred.

(b) La o întrebare ca :

— *Cu cine te-ai întîlnit aseară la teatru ?*

se poate răspunde cu enunţul eliptic — *Cu Ion* sau cu enunţul întreg corespunzător — *Aseară m-am întîlnit la teatru cu Ion.* E limpede că primul enunţ-răspuns conţine latent structura celuilalt.______

Intre exemplele dateTă paragrafele *Ja)* şi (b) exîsîa o deosebire importantă : indiferent de context, *această problemă e grea* este un enunţ substituibil şi sinonim cu *problema aceasta egrea* ; în schimb *aseară m-am întîlnit la teatru cu Ion* poate fi răspunsul la întrebarea *ce-ai făcut aseară?,* şi în acest caz nu e substituibil cu *cu Ion;* pe de altă parte, *cu Ion* poate fi răspunsul la întrebarea *cu cine s-a împri-etenit Gheorghe ?,* şi în această eventualitate nu poate figura ca răspuns enunţul *aseară m-am întîlnit la teatru cu Ion.* Sinonimia de tip (a) este generală, iar aceea de tip (b) este ocazională. Cele două situaţii se întîlnesc şi în analiza sinonimiei lexicale ; de pildă, despre *amic* se poate spune că e în general sinonim cu *prieten,* dar *prieten* este sinonim ocazional cu *doctor,* cînd se vorbeşte despre un prieten care este de profesie doctor *(mi-a spus prietenul Ion* e un enunţ ocazional sinonim lexical cu *mi-a spus doctorul Ion*; la fel *m-am dus în grădină =m-am dus acolo* ; *a plecat alaltăieri —■ a plecat luni).*

§ 121. A doua categorie de sinonime sintactice e reprezentată prin enunţuri care au organizare sintactică diferită, de exemplu *e gata de plecare — e gata să plece.* Primul enunţ conţine o singură

propoziţie, al doilea două propoziţii. Sinonimia se bazează pe echivalenţa parte de propoziţie — propoziţie cu aceeaşi funcţie (aici complement indirect — propoziţie completivă indirectă). Vezi mai departe § 123.

Sinonimia sintactică are forme variate, dintre care aici vor fi amintite numai cîteva, rămînînd ca în practica analizelor gramaticale să fie descoperite şi altele.

§ 122. Sinonimia sintactică dintre două propoziţii:

(a) Sinonimia dintre două feluri de propoziţii subordonate: o finală introdusă prin conjuncţia compusă *ca să* şi o atributivă circumstanţială introdusă prin *care,* verbul fiind la modul conjunctiv. De exemplu, *(am chemat un tehnician) ca să repare instalaţia* sau *care să repare instalaţia.*

(b) Sinonimia — foarte rar întîlnită — între complementul direct şi cel indirect al unor verbe: *nu* mi-a *ajutat* şi *nu m-a ajutat.*

(c) Sinonimia dintre pronumele reflexiv *îşi* şi adjectivul posesiv *său, sa, săi, sale* sau pronumele personal la genitiv *lui, ei, lor* se realizează în trei construcţii sintactice diferite: îşi *iubeşte fratele^ îl iubeşte pe fratele* său (îşi este atribut pronominal în dativ, său este atribut adjectival); *părinţii* săi *locuiesc la Focşani=părinţii* lui *locuiesc la Focşani (săi* e atribut adjectival, *lui* e atribut pronominal genitival). Tn aceste exemple,"sinonimia apropie specii diferite de atribut. E de observat că *său* poate fi înlocuit cu *lui* în mumite construcţii şi cu *iţi* în alte construcţii.

Asemănătoare e sinonimia dintre *i* (atribut pronominal în dativ), *său* (atribut adjectival) şi *lui* (atribut pronominal genitival): *pe faţa-i=pe faţa sa=pe faţa lui.*

(d) Sinonimia dintre o parte de propoziţie expr'mată printr-un singur cuvînt şi o parte decu aceeaşi propoziţie funcţie sintactică, dar exprimată printr-o sintagmă prepoziţională : *l-au des conducător=* ***l-au*** *ales drept conducător; util tuturor=util pentru toţi (tuturor*

este un complement indirect, ca şi *pentru toţi*[1]*)* ; idem : *rezistă încercărilor=rezistă la încercări.*

(e) Sinonimia dintre un verb la infinitiv şi un substantiv din aceeaşi familie de cuvinte cu verbul: de exemplu, *am început a urca=am început urcuşul (a urca* şi *urcuşul* sînt, ambele, complemente directe, dar spectrele combinatorii ale celor două cuvinte diferă considerabil.[2]) Acest tip de sinonimie sintactică nu se realizează cu infinitivul oricărui verb. Astfel, în loc de *am început a înţelege* nu putem spune *am început înţelesul.*

(f) Foarte asemănătoare cu (e) este sinonimia dintre două părţi de propoziţie cu funcţii sintactice ce poartă denumiri diferite: *gîndul de a pleca=gîndul plecării (de a pleca* este atribut verbal, *plecării* este atribut substantival genitival). Această sinonimie se întîlneşte după puţine cuv'nte regente; de aceea, în loc de *a sosit ziua plecării* nu se poate spune *a sosit ziua de a pleca*! In sfîrşit, unele atribute genitivale sînt sinonime (şi deci substituibile) cu atribute prepoziţionale, de exemplu: *pentru a evita pericolul accidentelor rutiere=pentru a evita pericolul de accidente rutiere*; la fel *a crescut numărul de accidente=a crescut numărul accidentelor.* în loc de *am întrebat care este preţul cărţii* nu vom putea spune însă *am întrebat care este preţul de carte!*

(g) Sinonimia dintre un verb la gerunziu şi o sintagmă prepoziţie -s-substantiv, cînd substantivul face parte din aceeaşi familie lexicală cu verbul : *auzind preţul=la auzul preţului.*

(h) Sinonimia dintre un cuvînt la genitiv cu rol de atribut şi un grup de cuvinte analizabil în mai multe părţi de propoziţie:

[1] Este o inconsecventă supărătoare a gramaticii tradiţionale româneşti că utilizează aceeaşi denumire („complement indirect") pentru construcţii diferite cum sînt *tuturor* şi *pentru toţi,* şi denumiri diferite pentru atributele din *pe faţa-i, pe faţa sa, pe faţa lui.*

[2] O distincţie terminologică se impune : complement infinitival — complement substantival.

■'

vorbele lui Ion—vorbele rostite de Ion;
rolul scriitorului—rolul jucat de scriitor ;
experienţele chimiştilor=experienţele făcute de chimişti.

Cunoaşterea acestui fel de sinonimie oferă un procedeu util în evitarea unor confuzii posibile. într-adevăr, propoziţia *dă-mi cartea lui Ionescu* poate fi înţeleasă în două feluri, după cum cartea a fost scrisă de Ionescu sau este proprietatea lui Ionescu. Dacă avem de comunicat prima idee şi vrem să evităm confuzia, e mai bine să spunem : *dă-mi cartea scrisă de Ionescu.* Confuzia se poate produce mai ales cînd cuvîntul la genitiv e un pronume: *încercarea lui a dat greş* poate însemna atît „încercarea făcută de o anumită persoană n-a reuşit" (genitivul se numeşte aici subiectiv), cît şi „încercarea unui anumit aparat, dispozitiv n-a izbutit" (genitivul se numeşte aici obiectiv). Dacă ne interesează prima idee, recurgem la un sinonim sintactic : *încercarea făcută de el a dat greş.* Desigur nu orice cuvînt în genitiv are o construcţie sinonimă de acest fel, de exemplu : *acoperişul* casei, *frumuseţea* peisajului etc.

(i) Sinonimia dintre o construcţie mai concisă şi alta mai dezvoltată (obţinută prin adăugarea unor determinanţi): *nişte ciortani cît palma—nişte ciortani mari cît palma—nişte ciortani cît palma de mari.* La fel, în loc de

Compania a pierdut mai mult de jumătate din efectiv. (Camil Petrescu, U, 264),

se poate spune [...] *jumătate din efectivul său.*

(j) Sinonimia dintre o propoziţie cu construcţie activă şi o propoziţie cu construcţie pasivă: *nimeni n-a înţeles textul—textul n-a fost înţeles de nimeni.* Trecerea de la o structură la cealaltă se face pe baza unei reguli de transformare: subiectul verbului activ devine complementul de agent al verbului pasiv, complementul direct al verbului activ devine subiect al verbului pasiv, iar predicatul trece de la diateza activă la cea pasivă. Cele mai multe verbe tranzitive admit ambele construcţii: excepţii importante formează

verbele *a avea* şi *a vrea*: spunem *Ion are două cărţi,* dar nu şi *două cărţi sînt avute de Ion : Ion vrea o portocală,* nu însă şi *o portocală e vrută de Ion.* Mai este de observat că, atît în scris, cît şi în vorbire, se preferă construcţia activă, ceea ce face ca sinonimul ei pasiv să pară adesea greoi, puţin firesc. De exemplu, propoziţia :

Lope de Vega utilizează deci comparaţia moştenită din antichitate. (Vianu, SLUC, 125)

admite uşor transformarea în propoziţia sinonimă *Comparaţia moştenită din antichitate este deci utilizată de Lope de Vega,* în schimb transformarea încercată asupra construcţiilor active din fraza de mai jos ar avea un rezultat inacceptabil. într-adevăr:

Ziţa ştie mai multe cuvinte franţuzeşti, s-a civilizat complet şi nu mai face romane sentimentale. (Ibrăileanu, S, 260)

ar deveni:

Mai multe cuvinte franţuzeşti sînt ştiute de Ziţa, (ea) s-a civilizat complet şi romane sentimentale nu mai sînt făcute (de ea)[1].

(k) Sinonimia dintre propoziţii al căror verb-predicat se poate construi în două feluri: *în lacul acesta* mişună *racii=lacul acesta* mişună *de raci.*

§ 123. Sinonimia dintre o propoziţie şi o parte de propoziţie a fost semnalată mai sus (§ 102), cînd s-a arătat că, de exemplu, o propoziţie temporală şi un complement de timp au aceeaşi funcţie în raport cu un verb regent. Adesea, înlocuind propoziţia cu partea de propoziţie corespunzătoare, sau invers, înţelesul enunţului rămîne neschimbat. înlocuind atributul *gata* cu o propoziţie atributivă *(care e gata),* enunţul:

[1] Am adăugat în paranteze pronumele *ea,* fără care enunţul ar fi ininteligibil.

Ceferiştii leagă vagonul nostru de vreun mărfar gata să plece. (Stancu, J, 20)

se transformă în sinonimul său *Ceferiştii leagă vagonul nostru de vreun mărfar care e gaia să plece.* Invers, înlocuind propoziţia completivă directă din enunţulde mai jos cu un complement direct, se obţine de asemenea un enunţ sinonim :
Ocoliră stejarul şi începură să alerge ca bezmeticii în jurul lui. (Preda, IP, 23)
devine : *Ocoliră stejarul şi începură a alerga ca bezmeticii în jurul lui.*
Există sinonimie între un subiect şi o propoziţie subiectivă:
E uşor de bănuit cu cită pricepere şi~au condus ei afacerile» (Bogza, AI, 35)
devine *E uşor să bănuieşti cu cită...*
Sinonimia dintre complementul indirect şi propoziţia completivă indirectă :
Dovediţi sau bănuiţi a fi fost capii răzvrătirii şi a fi săvîrşit diferite crime, erau ferecaţi în lanţuri. (Rebreanu, R, 515)
se poate transforma în enunţul sinonim : *Dovediţi sau bănuiţi că au fost capii răzvrătirii şi că au săvîrşit diferite crime, erau ferecaţi in lanţuri.*
Există şi sinonimie între complementele circumstanţiale. In enunţul
Orice pasăre, oricît de măiastră, trebuie să se recunoască nevrednică. (Sadoveanu, 0.9, 447),
complementul concesiv e substituibil cu propoziţia concesivă *oricît ar fi ea de măiastră.*
172
în textul următor e posibilă înlocuirea primului gerunziu cu o propoziţie cauzală. In felul acesta:
Văzînd hîrtia, Ion mai şovăi o clipă, dar totuşi iscăli, gîndin-du-se că asta-i un moft fără valoare. (Rebreanu, I, 435)
se transformă în : *După ce văzu hîrtia, Ion mai şovăi o clipă, dar totuşi iscăli, căci se gîndea că asta-i un moft fără valoare.* Părţile de propoziţie exprimate prin verbe la gerunziu sînt de obicei complemente circumstanţiale şi sînt sinonime cu propoziţiile circumstanţiale corespunzătoare. Alteori gerunziul e element predicativ suplimentar şi se înlocuieşte cu o propoziţie predicativă suplimentară, de exemplu *l-am văzut certîndu-se cu vecinii=l-am văzut cum se certa cu vecinii.*
Elementul predicativ suplimentar se poate înlocui cu o propoziţie completivă directă : *Ion se crede deştept=Ion crede că e deştept.* **ţSă** se observe şi schimbarea diatezei la verbul *se crede).*
Atributul circumstanţial e sinonim cu o propoziţie circumstanţială : *argumentul, interesant în ţelul lui, totuşi nu m-a convins=argu-tnentul, deşi era interesant...* La fel, *dornic de puţină linişte... = fiindcă era dornic de puţină linişte.*
Posibilităţile de înlocuire sinonimică discutate în acest paragraf sînt limitate. De pildă, nu putem găsi un sinonim parte de propoziţie pentru propoziţia subiectivă din :
Nu este aşa că ceva nou apare în tratarea străvechiului motiv? (Vianu, SLUC, 13)
Subordonatele completivă directă şi predicativă suplimentară din:
Făceam ce făceam şt *nu-mi pierea din ochi* cum o văzusem **eu, acolo,** la **gîrlă.** (Preda, IP, 16)
nu pot fi nici ele înlocuite cu părţi de propoziţie, în aşa fel încît să obţinem un enunţ sinonim. Există categorii de propoziţii subordo-
173
nate, care, din principiu, se opun substituirii cu părţi de propoziţie, de exemplu consecutivele (căci complementul consecutiv se întîl-
neşte rar):
Totul pare rînduit în situaţii atît de tipice, încit contemplatorul le poate considera cu o blazare amuzată. (Vianu, SLUC, 128)
In consecinţă, nu trebuie să confundăm faptul că toate părţile de propoziţie au cîte un corespondent propoziţie (subiect—subiectivă, complement direct ■— completivă directă etc.) cu posibilitatea de a înlocui într-un anumit enunţ o parte de propoziţie cu o propoziţie sinonimă, sau invers.
§ **124.** Există sinonimie sintactică între o parte de propoziţie şi o propoziţie coordonată :
Pîraiele din acele locuri, umflate de puhoaie năvalnice, cară bolovanii în cantităţi neaşteptate, închizînd trecă-torile. (Sadoveanu, 0.14, 459)
Gerunziul *închizînd* împreună cu complementul său *trecătorile* formează un grup sinonim cu o propoziţie principală coordonată : *Pîraiele* [... J *cară bolovanii în cantităţi neaşteptate şi închid trecă-torile.* Cînd este element predicativ suplimentar, gerunziul cunoaşte foarte des această sinonimie, cum se întîmplă şi în fraza :

Zile întregi înconjurai pădurea pe zeci de kilometri, trăind acest vis cu bătăi de inimă şi spaime adevărate. (Preda, 1,280), sinonimă cu : *Zile întregi înconjurai pădurea pe zeci de kilometri şi trăii acest vis [...].* Invers, o coordonată copulativă e adesea sinonimă cu un gerunziu-element predicativ suplimentar urmat de determinările sale. Enunţul:
O femeie din casă a ridicat-o şi a rezemat-o între perne. (Galaction, OA, 63)
174
se transformă în : *0 femeie din casă a ridicat-o, rezemînd-o între perne.*
§ **125.** Vom discuta acum sinonimia dintre o frază formată prin subordonarea propoziţiilor şi o frază formată prin coordonarea aceloraşi propoziţii. Se vede că enunţul:
îşi aduse aminte de Simion Lungu şi-l căută din ochi, fără să-l găsească. (Rebreanu, I, 121)
se transformă fără dificultate într-un enunţ sinonim, care are însă în locul subordonatei apoziţionale o coordonată adversativă: *îşi aduse aminte de Simion Lungu şi-l căută din ochi, dar nu-l găsi.* Un grup de două propoziţii în relaţia de coordonare adversativă are de cele mai multe ori ca sinonim sintactic o frază alcătuită prin subordonare (propoziţia subordonată e concesivă). Să se observe sinonimia : *nu sînt pregătit, dar încerc=deşi nu sînt pregătit, încerc.* Cîteodată o propoziţie subordonată de scop poate fi înlocuită cu o propoziţie coordonată copulativă, fără ca sensul frazei să se schimbe : *vino să vezi ! =vino şi vezi!* Enunţul:
Lasă cele trecătoare şi şubrede, ca să ieşi iar spre orizontul dantelat albastru. (Sadoveanu, 0.14, 451) devine, printr-o înlocuire similară, *Lasă cele trecătoare şi şubrede şi ieşi spre orizontul dantelat albastru.*
Sinonimia dintre o frază cu structura Propoziţie principală +propoziţie principală şi o frază cu structura Propoziţie regentă -«-propoziţie atributivă : *am avut o singură dorinţă, şi ea nu mi-a fost împlinită— am avut o singură dorinţă, care nu mi-a fost împlinită.*
Observînd sinonimia : *după ce m-a certat, a plecat=m-a certat şi după aceea a plecat,* tragem concluzia că o frază cu structura propoziţie subordonată de timp introdusă prin *după ce* -> propoziţie regentă e sinonimă cu o frază formată prin coordonarea copulativă a două propoziţii principale, din care a doua începe cu complementul
175
de timp *după aceea* sau cu un sinonim al acestuia. O situaţie asemănătoare : dacă o frază conţine două propoziţii principale coordonate şi acţiunea din cea de-a doua se petrece după acţiunea din prima, aceasta poate fi uneori transformată în propoziţie circumstanţială de timp, iar a doua devine regenta ei: *m-a întrebat ceva şi a plecat grăbită=dupâ ce m-a întrebat ceva, a plecat grăbită.* Alt exemplu :
Piatra pe care călcasetn se desprinse de pe baza viroagei pe care înaintam şi se prăvăli în adâncuri (Stancu, J, 158)
e un enunţ sinonim cu : *După ce se desprinse de pe baza viroagei pe care înaintam, piatra pe care călcasem se prăvăli în adîncuri.*
§ 126. în sfîrşit, constatăm existenţa sinonimiei dintre un enunţ şi un grup de enunţuri. *Mi-a spus să plec* are acelaşi înţeles cu *Mi-a spus: Pleacă!* Sinonimia de acest tip se datoreşte echivalenţei dintre vorbirea directă şi vorbirea indirectă. Altă situaţie: un enunţ format din mai multe propoziţii principale coordonate juxtapuse e sinonim cu o grupare de enunţuri. Din enunţul: *Se uită, cercetă sub pernă, ridică oghealul, ridică salteaua, se uită cu luminarea sub pat* (vezi § 7) rezultă, prin fragmentare, cinci enunţuri scurte. Constatarea sinonimiei descrise mai sus întăreşte afirmaţia pe care am făcut-o la § 3 (sfîrşit): „Nici criteriul înţelesului nu e suficient de sigur pentru a stabili unde se încheie un enunţ şi începe altul". Un exemplu analog: *da, ai dreptate, trebuie să plec* e un enunţ sinonim cu textul format din trei enunţuri (unul nepropoziţional, o propoziţie şi o frază) : *Da. Ai dreptate. Trebuie să plec.*
Invers, dintr-o grupare de enunţuri se poate obţine un enunţ sinonim:
E altceva. Un om. lin prieten. Mai mult decît atît. (Sebasti-an, OA, 321)
are acelaşi înţeles cu enunţul *E altceva, e un om, un prieten, e mai mult decît atît.*
176
S-a văzut mai sus, la § 108 consacrat propoziţiilor atributive, că cele izolate (explicative) pot fi scoase din frază şi transformate în enunţuri. Şi aceasta e o sursă de obţinere a unor sinonime sintactice. Un enunţ ca ■
Ne duse, deci, depărtare ca la o sută de paşi, la o veche şandrama, din care nu mai rămăsese decît vreo patru scînduri deasupra şi vreo două sau trei pe lături. (Hogaş, O, 112)

e sinonim cu succesiunea de două enunţuri: *Ne duse* [...] *la o veche şandrama. Din ea nu mai rămăsese decît vreo patru scînduri* [...] Propoziţiile subordonate de cauză pot fi uneori transformate în enunţuri fără a modifica înţelesul textului:
Dreptate are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui. (Rebreanu, I, 434)
e un enunţ sinonim cu : *Dreptate are Ion. Legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui.*
Invers, un enunţ poate fi transformat în propoziţie cauzală:
Avuserăm noroc. Omul cu arma nu ne simţi Nu ne simţi nici cîinele. (Stancu, J, 155)
e un lanţ de enunţuri care poate fi concentrat într-unui singur : *Avuserăm noroc, căci omul cu arma nu ne simţi şi nu ne simţi nici clinele.*

II. Construcţii sintactice omonime

§ 127. Se numesc omonime două cuvinte care au acelaşi înveliş sonor, dar înţelesuri deosebite, de pildă *masă* (=mulţime) şi *masă* (=mobilă). Existenţa omonimelor nu dă naştere la confuzii în comunicare, cititorul putînd să identifice de obicei cu toată siguranţa la care din cele două omonime se referă textul. Astfel,
12
177
e limpede că în propoziţia *îmi place blana de rîse* vorba de animalul *rîs,* iar în propoziţia *a izbucnit în rîs* ne referim la acţiunea de a rîde. Omonimia dintre cele două cuvinte *masă,* ca şi aceea dintre cele două cuvinte *rls,* nu priveşte decît o parte din formele lor gramaticale: la genitiv-dativ singular *mesei* diferă de *masei,* la plural *rîşi* nu seamănă cu *rîsete.* Există şi cuvinte omonime la toate formele lor, de exemplu *a încinge* (cu o cingătoare) şi *a încinge* (soba). Citirea întregii propoziţii în care figurează un cuvînt omonim cu altul nu e totdeauna suficientă pentru a evita confuzia dintre omonime şi e nevoie de un context mai amplu. De exemplu, în *rîsul acesta m-a speriat* nu e limpede cine sperie: un animal sau faptul că cineva a rîs ?

§ 128. Un fenomen asemănător omonimiei dintre cuvinte (numită şi omonimie lexicală) există în sintaxă (omonimia sintactică).
Două (eventual mai multe) enunţuri se numesc omonime dacă sînt formate din aceleaşi cuvinte, aşezate în aceeaşi ordine, şi dacă organizarea lor sintactică e diferită. Complex sonor identic — înţeles diferit, iată o primă asemănare cu omonimia lexicală.

§ 129, Două (mai multe) propoziţii sînt omonime cînd se deosebesc prin funcţia sintactică a uneia din părţile de propoziţie :
vine seara (predicata—> subiect)
vine seara (predicat <----complement de timp)
Confuzia dintre funcţia de subiect şi aceea de complement de timp sau dintre funcţia de complement direct şi aceea de complement de timp nu e posibilă decît pentru două din formele cuvîntului *seară,* şi anume *seara* şi *serile.* Forme ca *seară, seri, serii, serilor* nu provoacă asemenea omonimii sintactice. Prin această limitare la anumite forme ale unor cuvinte din enunţ, omonimia sintactică seamănă iarăşi cu cea lexicală.
178
Asemănarea dintre formele cazurilor genitiv şi dativ e cauza unor omonimii sintactice dintre propoziţii:
— *spune anecdota* lui Radu (genitiv)
— *spune anecdota* lui Radu (dativ)
Confuzia poate fi uşor evitată utilizînd în prima situaţie un [1] complement indirect pe lîngă *spune* (de exemplu, *spune-ne anecdota lui Radu)* sau anticipînd, în a doua situaţie, complementul indirect şi schimbînd ordinea cuvintelor[1]: *spune-i lui Radu anecdota.*
Numeralul *primul* poate avea două funcţii sintactice în enunţul *a plecat primul:*
a plecat primul (pred. <—»»sub.)
a plecat primul (pred. ■«->— elem. pred. supl.)
Există omonime sintactice care diferă prin funcţia mai multor termeni:
a rămas profesorul nostru (predicat <—> subiect ^-atribut)[2]
a rămas profesorul nostru (vb. copulativ -> nume pred. ^-atribut)[3]

§ 130. Propoziţii cu aceleaşi cuvinte, aşezate în aceeaşi ordine, dar avînd o organizare sintactică diferită sînt adesea deosebite de ascultător datorită intonaţiei, şi de cititor datorită punctuaţiei :
i-am dat cartea copilului lui *Ion i-am dat cartea copilului,* lui *Ion*

Alte două perechi de exemple similare:
Radu a venit! Radu, a venit!
omul înţelegător se supune imediat omul, înţelegător, se supune imediat

[1] Fără schimbarea topicii, confuzia persistă : *spune-i anecdota lui Radu.*
[2] într-un context ca : *Crezi că a rămas profesorul nostru în cancelarie ?*
[3] într-o frază ca : *Deşi nu-i mai slntem de mult elevi, pentru noi el a rămas profesorul nostru.*

179

(Adjectivul *înţelegător,* cînd e izolat prin virgule, are aici funcţia de atribut circumstanţial cu nuanţă cauzală).

învelişul sonor fiind atît de net diferenţiat, nu e azul să vorbim aici de omonimie. Cînd pronunţarea este sau poate fi identică există omonimie sintactică, dar confuzia de sens nu se produce, din cauza contextului. Exemplul de mai sus *vine seara* se analizează ca „predicat <-complement" dacă verbul a fost precedat de un cuvînt ca *Ion* sau *ea.* Ca şi în cazul omonimiei lexicale, contextul de care avem nevoie pentru a înţelege corect funcţiile sintactice poate fi relativ amplu. De multe ori ne ajută cunoştinţele pe care le avem despre situaţiile din realitate. De pildă, în enunţul:

In acelaşi timp mă înfricoşau [...] *cu profesorii de franceză şi matematică —• domnii Stino şi Ciolac.* (Sadoveanu, O. 16, 419)

se înţelege imediat că Stino era profesorul de franceză, iar Ciolac profesorul de matematică, deşi — din punct de vedere gramatical — nimic nu împiedică altă interpretare: domnii Stino şi Ciolac erau în acelaşi timp profesori de franceză şi matematică, fiecare preda ambele obiecte. Alegerea primei soluţii e impusă de faptul că de obicei franceza şi matematica sînt predate de profesori diferiţi. Tot astfel, în textul:

Soarele asfinţea într-o baie de sînge, înroşind în unele puncte fantasticul peisaj al combinatului nostru, cu ţevile lui uriaşe. (Preda, I, 153)

atributul *lui* poate fi raportat la trei substantive precedente, deci există trei enunţuri omonime, după cum *lui* determină *soarele, peisaj* sau *combinatului.* Această serie de trei enunţuri omonime există numai din punct de vedere gramatical şi confuzia rămîne

180

teoretică. In practică ne gîndim la o singură interpretare: *lui* este atribut pe lîngă *combinatului,* căci e mai firesc să atribuim ţevi unui combinat decît unui peisaj sau soarelui!

Cu toate acestea, uneori nu putem alege — din două soluţii la fel de plauzibile — una singură:

Eram preocupat şi absorbit cu desâvîrşire de pasiunea mea literară (Sadoveanu, 0.16, 486)

într-adevăr, *cu desăvîrşire* este complement numai pe lîngă *absorbit* sau şi pe lîngă *preocupat* ?

Arghezi, 1907
Arghezi, CO Baconsky, C
Blaga, H
Blaga, P Bogza, Aî
Matei Caragiale, C Caragiale, O. II Caragiale, O. IV
Călinescu, EO Călinescu, IC
Călinescu, SN Creangă, O DTL
Delavrancea, O Eminescu, PL Galaction, OA Hogaş, O Ibrăileanu, S
Odobescu, C

182

LISTĂ DE ABREVIERI

= Tudor Arghezi, *1907. Peizaje,* Ed. tineretului, 1955.
= Tudor Arghezi, *Clntare omului,* ESPLA, 1956. = A.E.Baconsky, *Călătorii în Europa şi Asia,*
ESPLA, 1960. = Lucian Blaga, *Hronicul şi clntecul vîrsLelor,*
Ed. tineretului, 1956. = Lucian Blaga, *Poezii,* EL, 1966. = Geo Bogza, *Anii împotrivirii,* Ed. tineretului,
1953.
= Matei Caragiale, *Craii de Curtea-veche,* ESPLA, 1957.
= I.L. Caragiale, *Opere,* II, Ed. Cultura Naţională, 1931.
= I.L. Caragiale, Opere, IV, Fundaţia p(. iit. şi
artă, 1938.
= G. Călinescu, *Enigma Otiliei,* ESPLA, 1956. = G. Călinescu, *Ion Creangă (Viaţa şi opera),*
EL, 1964.
= G. Călinescu, *Scrinul negru,* ESPLA, 1960. = Ion Creangă, *Opere,* ESPLA, 1953. = M. Anghelescu, E. Boldan, M. Iordan, I. Oana, P. Ruxăndoiu, *Dicţionar de terminologie literară,* Ed. ştiinţifică, 1970. = Delavrancea, Opere, I, ESPLA, 1954. = Mihail Eminescu, *Proza literară,* EL, 1964. = Gala Galaction, *Opere alese,* I, ESPLA, 1959. = Calistrat Hogaş, *Opere,* ESPLA, 1956. = G. Ibrăileanu, *Scriitori români şi străini,* I,
BPT, 1968.

= Al. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov,* Ed. Tipografiile române unite (f.a.).
Camil Petrescu, U
Philippide, S Preda, D
Preda, I Preda, IP
Preda, M Rebreanu, I Rebreanu, PS
Rebreanu, R Russo, SA Sadoveanu, FJ Sadoveanu, 0.9 Sadoveanu, 0.14
Sadoveanu, 0.16 Sebastian, OA
Stancu, D
Stancu, J Teodoreanu, M Vianu, SLUC
= Camil Petrescu, *Uiuma noapte de dragoste, întîia noapte de război,* ESPLA, 1955. = Al. Philippide, *Scriitorul şi arta lui,* EL, 1968. = Marin Preda, *Desfăşurarea,* Ed. tineretului, 1964.
=<Marin Preda, *Intrusul,* EL, 1968. = Marin Preda, *întîlnirea din pătnînturi.* Ed. tineretului, 1960.
= Marin Preda, *Moromeţii,* ESPLA, 1955. = Liviu Rebreanu, *Ion,* ESPLA, 1955. = Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor,* ESPLA, 1956.
= Liviu Rebreanu, *Răscoala,* ESPLA, 1954. = Alecu Russo, *Scrieri alese,* BPT, 1956. = Mihail Sadoveanu, *Fraţii Jderi,* ESPLA, 1953. = Mihail Sadoveanu, *Opere,* voi. 9, ESPLA, 1957. = Mihail Sadoveanu, *Opere,* voi. 14, ESPLA, 1958.
= Mihail Sadoveanu, *Opere,* voi. 16, ESPLA, 1959. = Mihail Sebastian, *Opere alese,* I, Bucureşti, 1962. = Zaharia Stancu, *Desculţ,* ed. a III-a, Editura de^stat, 1950.
= Zaharia Stancu, *Jocul cu moartea,* BPT, 1968. = ;ionel Teodoreanu, *La Medeleni,* BPT, 1967. = Tudor Vianu, *Studii de literatură universală şi comparată,* ed. a Ii-a, Ed. Academiei, 1963.

SUMAR

Coli de tipar : 11,750
I. P. „Oltenia" Craiova
Str. Mihai Viteazul nr. 4
Republica Socialistă România
Comanda 227/6752